

Zdravotně
sociální fakulta
Faculty of Health
and Social Sciences

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Lidská práva a dilemata v sociální práci ve vztahu k řízení lidských zdrojů

Jana Borská
Jana Stejskalová
Jitka Vacková

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MS
MT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

**LIDSKÁ PRÁVA A DILEMATA V SOCIÁLNÍ PRÁCI
VE VZTAHU K ŘÍZENÍ LIDSKÝCH ZDROJŮ**

**Jana Borská
Jana Stejskalová
Jitka Vacková**

Recenzentka:

PhDr. Helena Hnilicová, Ph.D.

© JUDr. Jana Borská, Ph.D., Mgr. Jana Stejskalová, Ph.D.,
doc. Mgr. et Mgr. Jitka Vacková, Ph.D., 2019

© ZSF JU v Českých Budějovicích, 2019

ISBN 978-80-7394-757-6

Obsah

1 Úvod do problematiky lidských práv (historie, základní dokumenty, filozofie)	
<i>(J. Stejskalová)</i>	7
1.1 Lidská práva	7
1.2 Historie lidských práv	7
1.3 Základní dokumenty týkající se lidských práv.....	8
1.3.1 Charta Organizace spojených národů	8
1.3.2 Všeobecná deklarace lidských práv	9
1.3.3 Mezinárodní pakt o občanských a politických právech.....	10
1.3.4 Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech	11
2 Mezinárodní dokumenty vztahující se k lidským právům	
<i>(J. Stejskalová)</i>	14
2.1 Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Evropská úmluva o lidských právech) – r. 1950.....	14
2.2 Evropská sociální charta (r. 1961)	15
2.3 Listina základních práv Evropské unie (Charta základních práv) – r. 2000 Nice	16
2.4 Další klíčové smlouvy	18
2.4.1 Úmluva o právním postavení uprchlíků (r. 1951).....	18
2.4.2 Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (r. 1966).....	19
2.4.3 Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (r. 1979)	20
2.4.4 Úmluva o zákazu mučení a jiného nelidského a ponižujícího zacházení a trestání (r. 1984)	20
2.4.5 Mezinárodní úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a jejich rodinných příslušníků (r. 1990).....	21
2.4.6 Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (r. 2006)	21
3 Orgány OSN ve vztahu k lidským právům a možnosti jejich aplikace do sociální sféry (ochrana práv dítěte, žen, menšin)	
<i>(J. Stejskalová)</i>	25
3.1 Vymezení Organizace spojených národů	25
3.2 Základní orgány OSN.....	25
3.2.1 Valné shromáždění.....	25
3.2.2 Rada bezpečnosti.....	28
3.2.3 Ekonomická a sociální rada.....	28
3.2.4 Sekretariát.....	29
3.2.5 Mezinárodní soudní dvůr	29
3.2.6 Poručenská rada	29
3.3 OSN a lidská práva	29
3.4 OSN a humanitární otázky.....	31
4 Koncepce lidských práv z hlediska sociální práce, dilemata v sociální práci	
<i>(J. Stejskalová)</i>	33
4.1 Úvod	33
4.2 Mezinárodní federace sociálních pracovníků	34
4.3 Etický kodex sociálních pracovníků.....	34
4.4 Dilemata v sociální práci ve vztahu k lidským právům.....	36
5 Úmluva o právech dítěte a její aplikace v praxi, principy, práva a povinnosti dítěte	
<i>(J. Vacková)</i>	40
5.1 Historické příčiny vedoucí ke vzniku Úmluvy o právech dítěte	40
5.2 Úmluva o právech dítěte	41

5.3 Monitorování a implementace ÚPD.....	43
5.4 Definice dítěte a její problematika	44
5.5 Přednostní zájem dítěte („nejlepší zájem dítěte“)	44
6 Role sociálního pracovníka při ochraně lidských práv	
<i>(J. Borská)</i>	48
6.1 Úvod	48
6.2 Sociální pracovník	48
6.2.1 Autorita sociálního pracovníka.....	48
6.2.2 Role sociálního pracovníka	49
6.2.3 Kompetence sociálního pracovníka.....	50
6.3 Osobnostní předpoklady výkonu práce sociálního pracovníka	51
6.3.1 Osoby vykonávající sociálně-právní ochranu dětí ve správním úřadě – příklad sociální práce OSPOD	51
6.3.2 Povinnost dalšího vzdělávání pracovníků OSPOD	53
7 Ochrana lidských práv při řešení domácího násilí	
<i>(J. Borská)</i>	57
7.1 Úvod	57
7.2 Násilí jako společenský jev	57
7.2.1 Domácí násilí.....	58
7.2.2 Osobnost oběti	58
7.2.3 Společně obývaný byt nebo dům	59
7.2.4 Druhy a formy domácího násilí.....	59
7.3 Řešení domácího násilí	60
7.3.1 Občanskoprávní úprava řešení domácího násilí.....	61
7.3.2 Oprávnění Policie ČR při ochraně proti domácímu násilí.....	62
7.3.3 Procesní aspekty řešení domácího násilí.....	64
7.3.4 Trestněprávní řešení domácího násilí	66
7.3.5 Odpovědnost za spáchání přestupku při řešení domácího násilí	67
8 Úloha rodiny a její zakotvení z pohledu ochrany práv nezletilých dětí	
<i>(J. Borská)</i>	70
8.1 Úvod	70
8.2 Pojetí rodiny v právní úpravě zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.....	71
8.2.1 Definiční pojetí rodiny v manželství.....	71
8.2.2 Nepojmenovaná rodina	72
8.2.3 Rodinná domácnost.....	72
8.2.4 Povinnosti manželů ve vztahu k rodině	73
8.3 Poměry mezi rodiči a dětmi.....	73
8.3.1 Mateřství a otcovství	73
8.3.2 Vzájemné povinnosti a práva rodičů a dětí, rodičovská odpovědnost	74
8.3.3 Rodičovská odpovědnost (upravena §§ 858 a 865 a násl. obč. zák.)	74
8.4 Péče o dítě po rozvodu manželství	75
8.5 Vzájemná vyživovací povinnost mezi předky a potomky	75
9 Aplikace ochrany práv a oprávněných zájmů nezletilých dětí v českém právním řádu	
<i>(J. Borská)</i>	78
9.1 Úvod – Pojem nejlepšího zájmu dítěte	78
9.2 Nejlepší zájem dítěte v pramenech mezinárodního práva	79
9.3 Implementace zásady „nejlepšího zájmu dítěte“ v českém právním řádu	81
9.4 Vztah nejlepšího zájmu dítěte a participačních práv	84
9.5 Kolize nejlepšího zájmu dítěte a participačního práva	85
9.6 Aplikace principu nejlepšího zájmu dítěte a participačních práv	85
9.7 Vztah nejlepšího zájmu dítěte a blaha dítěte	87

10 Postavení a úloha orgánů zastřešujících zajištění práv nezletilých dětí	
<i>(J. Borská)</i>	90
10.1 Úvod.....	90
10.2 Orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD)	90
10.2.1 Působnost OSPOD ve vztahu k nezletilým dětem.....	91
10.2.2 Působnost OSPOD – nástroje na ochranu dětí.....	92
10.2.3 Možné změny působnosti OSPOD	93
10.3 Úloha soudů při ochraně práv dětí.....	94
10.4 Rozdílná místní příslušnost soudů a OSPOD	94
10.4.1 Určování místní příslušnosti OSPOD	95
10.4.2 Dožádání jiného OSPOD.....	96
10.4.3 Určení trvalého pobytu nezletilého dítěte.....	96
10.4.4 Místní příslušnost soudů k jednání o nezletilých dětech.....	97
10.5 Zhodnocení místní příslušnosti soudů a OSPOD.....	100
11 Úloha sociálně-právní ochrany dětí v českém právním řádu	
<i>(J. Borská)</i>	102
11.1 Úvod	102
11.2 Právní úprava	103
11.2.1 Právní rámec sociálně-právní ochrany dětí.....	103
11.2.2 Právní rámec mezinárodní právní úpravy.....	103
11.2.3 Právní rámec v mezinárodních dokumentech.....	104
11.2.4 Institucionální zajištění sociálně-právní ochrany dětí a jimi přijaté dokumenty k ochraně nezletilých dětí	107
11.2.5 Sociálně-právní ochrana dětí v rámci EU	110
12 Funkce procesních předpisů při zajištění ochrany práv nezletilých dětí	
<i>(J. Borská)</i>	113
12.1 Úvod	113
12.2 Správní řízení – obecná charakteristika	113
12.2.1 Základní pravidla správního řízení.....	113
12.2.2 Stadia správního řízení.....	114
12.3 Občanské soudní řízení – základní charakteristika	114
12.3.1 Základní principy soudnictví a civilního procesu.....	115
12.3.2 Pravomoc a příslušnost soudů	116
12.3.3 Průběh řízení	118
12.4 Zvláštní řízení soudní.....	119
12.5 Vybrané procesní instituty související s řízením	120
12.5.1 Předběžná opatření.....	120
12.5.2 Členění předběžných opatření.....	120
12.5.3 Speciální předběžná opatření dle ZŘS.....	122
12.5.4 Podjatost	122

Vážené studentky a vážení studenti!

Cílem těchto skript je předat studentům znalosti, které se týkají lidských práv a dilemat v sociální práci ve vztahu k řízení lidských zdrojů. Text je zaměřen na získání orientace v legislativním rámci lidských práv – tzn. nabytí znalostí předmětných dokumentů, orientace v právním zakotvení ochrany lidských práv z pohledu mezinárodní, evropské a české právní úpravy. Text je sestaven tak, aby zajišťoval pochopení provázanosti při aplikaci těchto práv se zaměřením na úlohu a postavení orgánů zabývajících se ochranou lidských práv, dále využití nástrojů ze strany sociálních pracovníků k zajištění ochrany lidských práv.

1 Úvod do problematiky lidských práv (historie, základní dokumenty a filozofie)

JANA STEJSKALOVÁ

Klíčová slova: Charta Organizace spojených národů; lidská práva; Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech; Mezinárodní pakt o občanských a politických právech; Všeobecná deklarace lidských práv

1.1 Lidská práva

Lidská práva jsou práva náležející každé lidské bytosti, bez ohledu na rasu, pohlaví, národnost, etnickou příslušnost, jazyk, náboženství nebo jiný status. Lidská práva zahrnují právo na život a svobodu, svobodu od otroctví a mučení, svobodu vyjadřování vlastního názoru, právo na práci a vzdělání a mnoho dalších.

Základními hodnotami lidských práv jsou důstojnost a rovnost.

1.2 Historie lidských práv

Historie lidských práv je stará jako lidstvo samo. Je to vlastně osvědčený archetyp lidského chování, vzorec, který se osvědčil pro přežití komunity a jedince. Se zárodky lidských práv se lze setkat již v antickém Řecku nebo Římě, ve starověku i středověku, prvky lidských práv jsou v křesťanství.

Velký rozvoj proběhl ve 20. století. První světová válka se stala impulzem ke vzniku **Společnosti národů** (úkolem organizace byla poválečná demilitarizace, udržení světového míru, prevence před dalšími válečnými konflikty pomocí zásad kolektivní bezpečnosti a diplomatického vyjednávání. Těmito úkoly položila Společnost národů základ široké mezinárodní spolupráci. Bohužel nebyla úspěšná v boji proti italskému fašismu a německému nacismu předznamenávajícím druhou světovou válku. Prakticky přestala fungovat v roce 1940, formálně byla zrušena v roce 1946. Vítězné mocnosti se poté rozhodly některé její struktury transformovat, což vedlo po druhé světové válce ke vzniku **Organizace spojených národů** – dále OSN). Výsledkem snahy o zachování míru a dodržování základních lidských práv je vznik **Všeobecné deklarace lidských práv (10. 12. 1948)**, nezávazného dokumentu obsahujícího katalog lidských práv. Jedná se o ucelený soubor právních norem na ochranu lidských práv. Tento univerzální a mezinárodně uznávaný kodex mohou přijmout všechny národy a každý člověk se na něj může odvolávat. OSN definovala širokou škálu mezinárodně přijímaných práv, včetně práv ekonomických, sociálních a kulturních, občanských a politických, a zároveň vytvořila mechanismy zajišťující ochranu těchto práv a podporující vlády při jejich naplňování.

Základem novodobé historie lidských práv je tedy *Charta OSN* (což je ustanovující dokument OSN) a *Všeobecná deklarace lidských práv*, které přijalo Valné shromáždění OSN v letech 1945 a 1948 (podrobněji jsou rozpracovány v následujících kapitolách). V průběhu let vlivem vývoje společnosti byly tyto dokumenty rozšiřovány o další, které z nich vycházejí, a přidávají další

práva např. na ochranu žen, dětí, tělesně či duševně postižených, ochranu menšin, migrujících pracovníků a dalších ohrožených skupin. Tyto skupiny mají v současné době práva, která je chrání před nejrůznějšími formami diskriminace, jež byly po léta v mnoha společnostech považovány za běžné. Postupně byla prosazena jejich všeobecná platnost, nedělitelnost a soulad s rozvojem a demokratizací. Světová veřejnost byla prostřednictvím vzdělávacích kampaní vytrvale informována o svých nezcizitelných právech, školící programy a technická pomoc OSN umožnily celé řadě států zlepšit soudní a trestní systémy. Systém monitorování dodržování lidských práv si získal značnou podporu a respekt ze strany členských států.

Činnost OSN na ochranu a dodržování lidských práv po celém světě podporuje a koordinuje Vysoký komisař OSN pro lidská práva. Generální tajemník učinil z otázky lidských práv ústřední téma, které má spojovat práci organizace v klíčových oblastech míru a bezpečnosti, rozvoje, humanitární pomoci, ekonomické a sociální problematice. Téměř všechny orgány a specializované agentury OSN se dnes do určité míry podílejí na ochraně lidských práv.

1.3 Základní dokumenty týkající se lidských práv

1.3.1 Charta Organizace spojených národů

Charta Organizace spojených národů byla podepsána 26. června 1945 v San Franciscu na závěr Konference Organizace spojených národů o mezinárodní organizaci a vešla v platnost 24. října 1945. Statut Mezinárodního soudního dvora tvoří integrální součást Charty. Jedná se o ustanovující dokument Organizace spojených národů, vymezuje její cíle a činnost.

Mezi tyto cíle OSN patří (jak uvádí v článku 1) udržovat mezinárodní mír a bezpečnost a za tím účelem konat účinná kolektivní opatření, aby se předešlo a odstranilo ohrožení míru a byly potlačeny útočné činy nebo jiná porušení míru; rozvíjet mezi národy přátelské vztahy založené na úctě k zásadě rovnoprávnosti a sebeurčení národů a činit jiná vhodná opatření k posílení světového míru; uskutečňovat mezinárodní součinnost řešením mezinárodních problémů rázu hospodářského, sociálního, kulturního nebo humanitního a podporovat a posilovat úctu k lidským právům a základním svobodám pro všechny bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství; být střediskem, které by uvádělo v soulad úsilí národů o dosažení těchto společných cílů.

Aby tyto cíle mohly být naplňovány, stanovuje Charta obecné zásady, které mají být respektovány a dodržovány. Mezi tyto zásady patří (viz článek 2 Charty): OSN je založena na zásadě svrchované rovnosti všech svých členů. Všichni členové plní poctivě závazky, které převzali podle této Charty, aby si tak všichni společně zajistili práva a výhody z členství plynoucí. Všichni členové řeší své mezinárodní spory pokojnými prostředky tak, aby ani mezinárodní mír a bezpečnost, ani spravedlnost nebyly ohrožovány. Všichni členové se vystříhají ve svých mezinárodních stycích hrozby silou nebo použití síly jak proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti kteréhokoli státu, tak jakýmkoli jiným způsobem neslučitelným s cíli OSN. OSN zajistí, aby státy, které nejsou jejími členy, jednaly podle těchto zásad, pokud to bude nutné k udržení mezinárodního míru a bezpečnosti.

Jak je uvedeno v samotném textu Charty, jsou státy povinny se těmito zásadami řídit. Původními členy OSN jsou státy, které se zúčastnily konference Spojených národů o mezinárodní organizaci v San Franciscu nebo které podepsaly předtím Deklaraci Spojených národů ze dne 1. ledna 1942, podepsali tuto Chartu a podle článku 110 ji ratifikovali. Těchto států je 51, včetně Československé republiky, jejíž závazky později převzala Česká republika.

Charta zřizuje hlavní orgány OSN, které slouží k jejímu fungování. Jedná se o Valné shromáždění, Radu bezpečnosti, Hospodářskou a sociální radu, Poručenskou radu, Mezinárodní soudní dvůr a Sekretariát. Podle této Charty mohou být zřízeny pomocné orgány, které se ukážou být nutnými. Podrobněji o jednotlivých orgánech pojednává samostatná kapitola.

1.3.2 Všeobecná deklarace lidských práv

Jak již bylo výše nastíněno, je *Všeobecná deklarace lidských práv* nezávazný dokument obsahující katalog lidských práv. Deklarace ve svých třiceti článcích obsahuje práva občanská, politická, ekonomická a sociální. Mnohá z nich byla postupně kodifikována v jednotlivých zemích. Hlasovalo pro ni 48 z tehdy 58 členských zemí (Československo se zdrželo hlasování). Deklarace získala v Československu na významu až po roce 1975 (po Helsinské konferenci – Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a následně Chartě 77). V deklaraci je znovu zdůrazněna víra v základní lidská práva, v důstojnost a hodnotu lidské osobnosti, v rovná práva mužů a žen. Taktéž je zdůrazněna podpora sociálního pokroku a vytvoření lepších životních podmínek. Členské státy převzaly závazek zajistit ve spolupráci s OSN všeobecné uznávání a zachovávání lidských práv a základních svobod.

Základní princip lidských práv – princip rovnosti je obsažen v článcích 1 (*Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovní co do důstojnosti a práv*), v článku 2 (*Každý má všechna práva a všechny svobody, bez jakéhokoli rozlišování, zejména podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení...*). V článku 3 – Právo na život (*Každý má právo na život, svobodu a osobní bezpečnost*). Obsahuje ho také článek 6 (*Každý má právo, aby byla všude uznávána jeho právní osobnost/subjektivita*) a 7 (*Všichni jsou si před zákonem rovni a mají právo na stejnou ochranu zákona bez jakéhokoli rozlišování. Všichni mají právo na stejnou ochranu proti jakékoli diskriminaci, která porušuje tuto deklaraci, a proti každému podněcování k takové diskriminaci*), článek 8 (*Každý má právo, aby mu příslušné vnitrostátní soudy poskytly účinnou ochranu*), článek 10 – Právo na spravedlivý a veřejný soudní proces (*Každý má úplně stejné právo, aby byl spravedlivě a veřejně vyslechnut nezávislým a nestranným soudem, který rozhoduje buď o jeho právech a povinnostech, nebo o jakémkoli trestním obvinění vzneseném proti němu*).

Práva vztahující se k osobní svobodě jsou obsažena v následujících článcích:

Článek 4 (*Nikdo nesmí být držen v otroctví nebo nevolnictví; všechny formy otroctví a obchodu s otroky jsou zakázány*), článek 5 (*Nikdo nesmí být mučen nebo podrobován krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu*), článek 9 (*Nikdo nesmí být svévolně zatčen, držen ve vazbě nebo vyhoštěn do vyhnanství*), článek 11 – Právo na to být považován za nevinného, dokud není soudem prokázána vina, článek 12 – Právo volně se pohybovat a svobodně si volit bydliště uvnitř státu. A každý má právo opustit kteroukoli zemi, i svou vlastní, a vrátit se do své země. Článek 14 – Právo vyhledat si před pronásledováním útočiště v jiných zemích a požívat tam azylu. Článek 15 uvádí Právo na státní příslušnost.

Článek 16 obsahuje Právo na svobodný vstup do manželství a na založení rodiny [(1) *Muži a ženy, jakmile dosáhnou plnoletosti, mají právo, bez jakéhokoli omezení z důvodů příslušnosti rasové, národnostní nebo náboženské, uzavřít sňatek a založit rodinu. Pokud jde o manželství, mají za jeho trvání i při jeho rozvázání stejná práva. (2) Sňatky mohou být uzavřeny jen se svobodným a plným souhlasem nastávajících manželů. (3) Rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má nárok na ochranu ze strany společnosti a státu.*]

Článek 17 obsahuje Právo vlastnit majetek, kterého nikdo nemůže být svévolně zbaven.

Články 18 a 19 obsahují právo na svobodu myšlení: Právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství. Právo na svobodu přesvědčení a projevu; toto právo zahrnuje právo vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky jakýmkoli prostředky a bez ohledu na hranice.

Obsahuje i tzv. *politická práva* jako např.: Právo volit a být volen, právo být dobrovolně členem politické organizace – ne z donucení (čl. 21–22).

Z hlediska sociální práce jsou důležitá sociální a kulturní práva, která jsou taktéž v deklaraci obsažena. Jedná se např. o právo na sociální zabezpečení a nárok na to, aby jedinci byla zajištěna

hospodářská, sociální a kulturní práva (čl. 23), právo na práci za uspokojivých životních podmínek a právo zakládat odbory (čl. 24), právo na odpočinek a na zotavení, zejména také na rozumné vymezení pracovních hodin a na pravidelnou placenou dovolenou. A (čl. 25) – právo na takovou životní úroveň, která by byla s to zajistit zdravý a důstojný život jeho i jeho rodiny. Mateřství a dětství mají nárok na zvláštní péči a pomoc. Důraz deklarace klade i na vzdělání obyvatel – viz čl. 26 – Právo na vzdělání. Vzdělání nechť je bezplatné, alespoň v počátečních a základních stupních. Vzdělání má směřovat k rozvoji osobnosti, k posílení porozumění ve společnosti a k úctě k lidským právům.

Deklarace obsahuje i povinnosti, které jsou obsažené v závěrečných člancích: *Každý má povinnosti vůči společnosti. Každý je při výkonu svých práv a svobod podroben jen zákonem stanoveným omezením za účelem zajistit uznání a zachování práv a svobod ostatních (čl. 29) a (čl. 30). Nic v této deklaraci nemůže být vykládáno jako by dávalo komukoli jakékoli právo vyvíjet činnost nebo dopouštět se činů, které by směřovaly k potlačení některého z práv nebo některé ze svobod v této deklaraci uvedených.*

Všeobecná deklarace však byla přijata ve formě rezoluce Valného shromáždění OSN, které má pouze doporučující povahu. Protože se jedná o právně nezávazný dokument, bylo potřeba začlenit jednotlivá práva do mezinárodních a národních zákonných norem. Význam deklarace spočívá zejména ve formulaci univerzálních standardů lidských práv. Dokument zcela postrádá kontrolní mechanismy.

1.3.3 Mezinárodní pakt o občanských a politických právech

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech vznikl v New Yorku 19. 12. 1966 a vstoupil v platnost v roce 1975. Inspiroval se Všeobecnou deklarací lidských práv, je ale daleko konkrétnější a rozsáhlejší. Deklarace se pojí s právy jednotlivce, pakty (tento i Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech) se pojí s právy a povinnostmi státu. Práva obsažená v tomto paktu se označují též jako práva první generace.

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech je rozdělen do šesti částí. První část obsahuje Právo národů na sebeurčení (čl. 1), druhá část (čl. 2–5) je základem a obsahuje ustanovení ke všem právům obsaženým v paktu. Jedná se o závazky státu.

Třetí část (čl. 6–27) je stěžejní částí paktu a obsahuje výčet jednotlivých práv. Jedná se např. o zajištění stejných práv mužů a žen na požívání všech občanských a politických práv stanovených v tomto paktu. Obsahuje ustanovení o ochraně života, zákazu mučení, ochraně svobody a fyzické bezpečnosti osob. Články se také týkají pohybu osob na území daného státu, možnosti zemi opustit, zákazu zbavit osobu práva vstoupit do své vlastní země a pravidel pro vyhoštění cizinců. Články obsahují ustanovení týkající se soudních procesů, svévolných zásahů do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence. Jakákoli válečná propaganda je zakázána zákonem. Jakákoli národní, rasová nebo náboženská nenávisť, jež představuje podněcování k diskriminaci, nepřátelství nebo násilí, musí být zakázána zákonem. Články se týkají rodinného života – založení rodiny, postavení dítěte a článek týkající se etnické, náboženské nebo jazykové menšiny.

Zbývající části paktu (čtvrtá až šestá) jsou věnovány procedurálním a technickým aspektům paktu.

Důležitou součástí je **zřízení Výboru pro lidská práva**. Výbor pro lidská práva se skládá z osmnácti členů, ze státních příslušníků smluvních stran Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. Členové Výboru se volí a působí jako soukromé osoby, jejich funkční období je čtyři roky. Státy, které jsou smluvními stranami Paktu, se zavazují, že budou podávat zprávy o opatřeních přijatých k uvedení práv uznaných v tomto Paktu v život, a o pokroku, jehož bylo při užívání těchto práv dosaženo. Výbor zprávu státu zhodnotí a vyslechne si také názory na dodržování lidských práv od organizací zabývajících se lidskými právy z příslušného státu a potom vydá

závěrečná doporučení. Všechny zprávy jsou předkládány generálnímu tajemníkovi OSN, který je předloží Výboru k posouzení. Ve zprávách se poukáže na případné skutečnosti a obtíže, jež se týkají provádění tohoto Paktu.

Členové Výboru a *ad hoc* smírčích komisí, jež budou případně ustaveny podle článku 42, požívají výsady a imunity expertů OSN, jak jsou zakotveny v Úmluvě o výsadách a imunitách OSN. Výbor předloží výroční zprávu o své činnosti Valnému shromáždění OSN prostřednictvím Hospodářské a sociální rady.

Také na základě *Opčního protokolu k mezinárodnímu paktu o občanských a lidských právech* (někdy označovanému jako První opční protokol, který byl přijat v roce 1966, vstoupil v platnost v roce 1976, pro Českou republiku vstoupil v platnost v roce 1991) a na základě *Druhého opčního protokolu* (který vstoupil v platnost v roce 1989, platnost pro Českou republiku od roku 2004) vyvíjí Výbor pro lidská práva svoji *monitorovací činnost*. První protokol se týká stížností na porušování práv obsažených v paktu, vyjmenovává kritéria přípustnosti stížností, postup procesu řešení. Druhý se zabývá problematikou zrušení trestu smrti.

1.3.4 Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech

Jedná se o druhý pakt přijatý v roce 1966, který je taktéž součástí právního řádu České republiky. Práva v tomto paktu jsou označována **jako práva druhé generace**, Státy, smluvní strany Paktu, uznávají právo na práci, které zahrnuje právo každého na příležitost vydělávat si na živobytí svoji prací, kterou si svobodně vybere nebo přijme, a učiní příslušné kroky k ochraně tohoto práva.

Tento pakt obsahuje právo každého člověka na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky (které zajišťují zejména právo na odměnu, jež poskytuje jako minimum všem pracovníkům, spravedlivou mzdu a stejnou odměnu za práci stejné hodnoty bez jakéhokoli rozlišování, přičemž zvláště ženám jsou zaručeny pracovní podmínky ne horší, než jaké mají muži, se stejnou odměnou za stejnou práci), bezpečné a zdravotně nezávadné pracovní podmínky, stejnou příležitost pro všechny dosáhnout v zaměstnání povýšení, právo na odpočinek, zotavení a rozumné vymezení pracovních hodin a pravidelnou placenou dovolenou, včetně práva na odměnu za práci ve dnech veřejných svátků.

Důraz pakt klade na co možná nejširší ochranu a pomoc rodině, zvláště k jejímu založení a po dobu, kdy odpovídá za péči a výchovu nezletilých dětí. Zvláštní ochrana by měla být poskytována matkám v průběhu přiměřeného období před a po narození dítěte. Během tohoto období by pracujícím matkám měla být poskytnuta placená dovolená nebo dovolená s odpovídajícími požitky ze sociálního zabezpečení. Zvláštní opatření by měla být činěna pro ochranu a pomoc všem dětem a mládeži bez jakékoli diskriminace na základě rodinného původu nebo jiných podmínek.

Obsahuje také právo každého jednotlivce na přiměřenou životní úroveň pro něj a jeho rodinu (zahrnuje v to dostatečnou výživu, šatstvo, byt) a na neustálé zlepšování životních podmínek. Pakt zahrnuje právo na dosažení nejvýše dosažitelné úrovně fyzického a duševního zdraví, státy mají přijmout opatření, která budou zahrnovat: opatření ke snížení počtu potratů a kojenecké úmrtnosti a opatření ke zdravému vývoji dítěte; zlepšení všech stránek vnějších životních podmínek a průmyslové hygieny; prevenci, léčení a kontrolu epidemických, místních nemocí, chorob z povolání a jiných nemocí; a vytvoření podmínek, které by zajistily všem lékařskou pomoc a péči v případě nemoci.

Pakt obsahuje *právo na vzdělání*. Vzdělání by mělo směřovat k plnému rozvoji lidské osobnosti a smyslu pro její důstojnost a posílení úcty k lidským právům a základním svobodám. Vzdělání má umožnit všem osobám účinnou účast ve svobodné společnosti, napomáhat k vzájemnému porozumění, snášenlivosti a přátelství mezi všemi národy a všemi rasovými, etnickými a náboženskými skupinami, jakož i k rozvoji činnosti Organizace spojených národů pro zachování míru.

Státy (smluvní strany) uznávají, že se zřetelem na dosažení plného uskutečnění tohoto práva:

- a) bude základní vzdělání povinné a svobodně přístupné pro všechny;
- b) středoškolské vzdělání ve svých různých formách (technické a odborné středoškolské vzdělání) bude všeobecně umožněno a zpřístupněno pro všechny všemi vhodnými prostředky a zejména postupným zaváděním bezplatného vzdělání;
- c) vyšší vzdělání bude rovněž zpřístupněno pro všechny podle jejich schopností všemi vhodnými prostředky a zejména postupným zaváděním bezplatného vzdělání;
- d) elementární vzdělání osob, které nezískaly nebo nedokončily základní vzdělání, bude pokud možno povzbuzováno nebo zintenzivněno;
- e) bude na všech stupních aktivně usilováno o rozvoj školského systému, bude zaveden přiměřený systém stipendií a soustavně budou zlepšovány materiální podmínky vyučujících.

V paktu je vyjádřen závazek smluvních stran respektovat svobodu rodičů, případně poručníků, zvolit pro jejich děti jiné školy než ty, které byly zřízeny veřejnými orgány. Důležité je, aby odpovídaly takové minimální úrovni vzdělání, jaká je stanovena nebo schválena státem. Respekt je kladen i na zajištění náboženské a morální výchovy jejich dětí ve shodě s jejich vlastním přesvědčením.

Dalším právem z tohoto paktu je právo účastnit se kulturního života, užívat plodů vědeckého pokroku a jeho využití, právo požívat ochrany morálních a materiálních zájmů, které vyplývají z jeho vědecké, literární nebo umělecké tvorby.

Podle Paktu se smluvní strany zavazují, že budou předkládat zprávy o přijatých opatřeních a pokroku dosaženém při dodržování uznaných práv, ve kterých budou zmíněny případné obtíže bránící státům dostát svým povinnostem. Kontrolu vykonává *Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva*, který je složen z 18 expertů. Zprávy Výbor předkládá k posouzení Hospodářské a sociální radě.

Kontrolní otázky

1. Co jsou lidská práva?
2. Jaké znáte generace lidských práv?
3. Co víte o Výboru pro lidská práva?

Použitá a doporučená literatura

1. Beneš, R. (2005). Systém ochrany lidských práv na základě Paktů z roku 1966. [online] [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <http://www.e-polis.cz/clanek/system-ochrany-lidskych-prav-na-zaklade-paktu-z-roku-1966.html>
2. Charta OSN. United Nations – Informační centrum OSN v Praze. [online] [cit. 2018-08-07]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/osn/charta-osn/>
3. Lidská práva. United Nations – Informační centrum OSN v Praze. [online] [cit. 2018-08-07]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/osn/hlavni-temata/lidska-prava/>
4. Human Rights. United Nations. [online] [cit. 2018-08-07]. Dostupné z: <http://www.un.org/en/sections/issues-depth/human-rights/>
5. Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (1966). [online] [cit. 2018-08-07]. Dostupné z: <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/mezinarodni-pakt-o-hospodarskych-socialnich-a-kulturnich-pravech.pdf>

6. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (1966). [online] [cit. 2018-08-07]. Dostupné z: www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/mezinar.pakt-obc.a.polit_.prava_.pdf
7. Šimák, M. (2005). Lidská práva – od historie do současnosti. *Kontakt* 7(1-2): 115–120. DOI: 10.32725/kont.2005.022.
8. United Nations (2015). Všeobecná deklarace lidských práv. [online] [cit. 2018-08-07]. Dostupné z: www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/12/UDHR_2015_11x11_CZ2.pdf

2 Mezinárodní dokumenty vztahující se k lidským právům

JANA STEJSKALOVÁ

Klíčová slova: Evropská sociální charta; Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod; Evropský soud pro lidská práva; Listina základních práv Evropské unie

2.1 Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Evropská úmluva o lidských právech) – r. 1950

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, někdy označovaná jako Evropská úmluva o lidských právech, byla přijata Radou Evropy v roce 1950, v platnost vstoupila v roce 1953, Česká a Slovenská Federativní Republika ji přijala v roce 1991. Platí dále i po rozdělení republiky. Úmluva upravuje práva první generace – práva občanská, politická a zákonná. Upravuje stejná práva jako Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. Kontrolní mechanismus zajišťující naplňování článků úmluvy je Evropský soud pro lidská práva se sídlem ve Štrasburku. Východiskem úmluvy je Všeobecná deklarace lidských práv. K úmluvě se vztahují dodatkové protokoly – např. Dodatkový protokol (z roku 1952), Protokol č. 4 (k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod přiznávající některá práva a svobody jiné než ty, které jsou již uvedeny v Úmluvě a v prvním dodatkovém protokolu k Úmluvě, je z roku 1963), Protokol č. 6 (k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod týkající se zrušení trestu smrti, z roku 1983), Protokol č. 7 (z roku 1984), Protokol č. 12 (z roku 2000), Protokol č. 13 (z roku 2002, vztahující se k trestu smrti) a Protokol č. 16 (týkající se Evropského soudu pro lidská práva).

Nejdůležitější na úmluvě není katalog lidských práv (zahrnující např. právo na život, zákaz mučení, zákaz otroctví a nucené práce, právo na osobní svobodu a bezpečnost, právo na spravedlivý soudní proces atd.), ale kontrolní mechanismus, v jehož důsledku jsou státy (smluvní strany) povinny se řídit jeho rozhodnutím. Tím mechanismem je **Evropský soud pro lidská práva**. Sídlo soudu je ve Štrasburku, soud vykonává svou činnost trvale. Základní podmínkou pro podání stížnosti k Evropskému soudu pro lidská práva je, že jsou vyčerpány všechny vnitrostátní dostupné opravné prostředky. Právo podat stížnost má každá fyzická osoba, nevládní organizace a skupina jednotlivců považujících se za oběti v důsledku porušení práv přiznaných Úmluvou.

Funkční období soudců je devět let, nemohou být zvoleni znovu, končí jim dosažením věku 70 let. Soud má kancelář, jejíž úkoly a organizaci stanoví jednací řád soudu. Soud může zasedat jako samosoudce nebo jako plénium. Pokud zasedá jako samosoudce, pomáhají mu zpravodajové, kteří vykonávají své funkce pod dohledem předsedy soudu. Jsou součástí kanceláře soudu. Plénium soudu volí na tříleté období svého předsedu a jednoho nebo dva místopředsedy; tito mohou být zvoleni znovu; zřizuje senáty na pevně stanovené období; volí předsedy senátů soudu; tito mohou být zvoleni znovu; přijímá jednací řád soudu, volí vedoucího kanceláře a jednoho nebo více zástupců vedoucího kanceláře. Samosoudci, výbory, senáty a Velký senát: k projednání předložených případů zasedá soud jako samosoudce, ve výborech složených ze tří soudců, v senátech složených ze sedmi soudců a ve Velkém senátu složeném ze sedmnácti soudců. Senáty

soudu ustavují výbory na pevně stanovené období. Na žádost pléna soudu může Výbor ministrů jednomyslným rozhodnutím a na pevně stanovené období snížit počet soudců v senátech na pět.

Slyšení soudu jsou veřejná, pokud nebylo z vážných důvodů rozhodnuto jinak, a přístup k dokumentům je také veřejný, pokud nebylo rozhodnuto jinak. Rozsudek Velkého senátu je konečný nebo se stane konečným, jakmile strany prohlásí, že nebudou žádat o postoupení případu Velkému senátu, nebo po uplynutí tříměsíční lhůty ode dne vynesení rozsudku, jestliže nebylo požádáno o postoupení případu Velkému senátu. Konečný rozsudek se zveřejní. Rozsudky, stejně jako rozhodnutí prohlašující stížnosti za přijatelné nebo nepřijatelné, jsou odůvodněny. Jestliže rozsudek nebo jeho část nevyjadřuje jednomyslný názor soudců, je každý soudce oprávněn připojit k němu svůj odlišný názor. Výlohy soudu hradí Rada Evropy.

„Soud nejprve rozhoduje o přijatelnosti podání. Musí být vyčerpány všechny opravné vnitrostátní prostředky a musí být dodržena lhůta šesti měsíců ode dne konečného rozhodnutí. Pokud je podání shledáno jako přijatelné, plní soud funkce vyšetřovací a smírčí. Pokud není dosaženo smíru ani nedojde k vyškrtnutí stížnosti ze seznamu případů podle čl. 37, soud rozhodne ve věci samé. Posoudí a rozhodne, zda v daném případě došlo ze strany státu k porušení jeho závazku vyplývajícího z Úmluvy. Každý konečný rozsudek je pro smluvní strany, jež jsou stranou ve sporu, závazný (čl. 46). Rozsudky Evropského soudu pro lidská práva mají deklaratorní povahu a způsob jejich vnitrostátního výkonu tak záleží na volbě učiněné státy. Soud tedy státům neukládá konkrétní chování. Všechny rozsudky se předávají Výboru ministrů, jehož cílem je dohlížet nad jejich výkonem“ (Beneš, 2005).

2.2 Evropská sociální charta (r. 1961)

Evropská sociální charta, přijatá 18. 10. 1961 v Turíně, upravuje práva druhé generace – práva hospodářská, sociální a kulturní, upravuje stejná práva jako Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

Jménem České a Slovenské Federativní Republiky byla Evropská sociální charta podepsána ve Štrasburku dne 27. května 1992. Dne 1. 1. 1993 Česká republika převzala závazky jako nástupnický stát ČSFR, 30. června 1993 Výbor ministrů Rady Evropy na 496. zasedání delegátů ministrů potvrdil, že Česká republika je považována za signatářský stát Evropské sociální charty. S Chartou vyslovil souhlas Parlament České republiky, prezident republiky Chartu ratifikoval. Ratifikační listina České republiky byla uložena u generálního tajemníka Rady Evropy dne 3. listopadu 1999. Evropská sociální charta vstoupila v platnost na základě svého článku 35 odst. 2 dne 26. února 1965. Pro Českou republiku vstoupila v platnost v souladu s ustanovením odstavce 3 téhož článku dne 3. prosince 1999.

Smluvní strany uznávají za cíl své politiky, o který budou usilovat pomocí všech vhodných prostředků jak na národní, tak na mezinárodní úrovni, dosažení podmínek, za kterých bude účinně naplňováno následujících devatenáct práv a principů:

1. Každý musí mít příležitost získat prostředky ke svému živobytí prací, kterou si svobodně zvolí.
2. Všichni pracovníci mají právo na spravedlivé pracovní podmínky.
3. Všichni pracovníci mají právo na bezpečné a zdravotně nezávadné pracovní podmínky.
4. Všichni pracovníci mají právo na spravedlivou odměnu, která jim a jejich rodinám zajistí slušnou životní úroveň.
5. Všichni pracovníci a zaměstnavatelé mají právo na svobodu sdružování v národních a mezinárodních organizacích k ochraně svých hospodářských a sociálních zájmů.
6. Všichni pracovníci a zaměstnavatelé mají právo kolektivně vyjednávat.

7. Děti a mladé osoby mají právo na zvláštní ochranu před fyzickými a morálními riziky, kterým jsou vystaveny.
8. Zaměstnané ženy v případě mateřství a ostatní zaměstnané ženy, pokud je to vhodné, mají právo na zvláštní ochranu ve své práci.
9. Každý má právo na vhodné způsoby odborného poradenství pro volbu povolání s cílem získat pomoc při volbě povolání, které by odpovídalo jeho osobním schopnostem a zájmům.
10. Každý má právo na vhodné způsoby odborné přípravy.
11. Každý má právo využít jakýchkoli opatření, která mu umožní dosáhnout co nejlepšího zdravotního stavu.
12. Všichni pracovníci a osoby, které jsou na nich závislé, mají právo na sociální zabezpečení.
13. Každý, kdo nemá dostatečné prostředky, má právo na sociální a zdravotní pomoc.
14. Každý má právo využívat služeb sociální péče.
15. Osoby zdravotně postižené mají právo na odborný výcvik, rehabilitaci a sociální readaptaci bez ohledu na původ a povahu jejich postižení.
16. Rodina jakožto základní jednotka společnosti má právo na vhodnou sociální, právní a hospodářskou ochranu k zajištění svého plného rozvoje.
17. Matky a děti bez ohledu na svůj rodinný stav a rodinné vztahy mají právo na přiměřenou sociální a hospodářskou ochranu.
18. Příslušníci jakékoliv smluvní strany mají právo vykonávat na území kterékoli jiné smluvní strany výdělečnou činnost, a to za stejných podmínek jako státní příslušníci této smluvní strany, s výhradou omezení založených na vážných důvodech hospodářského nebo sociálního charakteru.
19. Migrující pracovníci, kteří jsou příslušníky smluvní strany, a jejich rodiny mají právo na ochranu a pomoc na území kterékoli jiné smluvní strany.

Druhá část obsahuje již konkrétní práva (*právo na práci, právo na ochranu zdraví, právo na sociální zabezpečení, právo na sociální a lékařskou pomoc, právo využívat služby sociální péče, právo rodiny, matek a dětí na hospodářskou a sociální ochranu* atd.).

Podle Beneše (2005) dává Charta možnost smluvním stranám přijmout i jen část práv v ní uvedených. Evropská sociální charta byla nejprve doplněna v roce 1988 o Dodatkový protokol, **v roce 1996 pak byla Charta revidována a rozšířena o osm nových článků** (*právo pracovníků na ochranu v případě výpovědi, na ochranu svých nároků v případě insolventnosti zaměstnavatele, na důstojnost v práci, právo pracovníků s povinnostmi k rodině, na stejné příležitosti a rovné zacházení, právo zástupců pracovníků na ochranu v podniku a právo na informace a konzultace v případě kolektivního propouštění*).

Závěrečná část obsahuje způsob kontrolního mechanismu. Kontrolním mechanismem o naplňování jednotlivých článků úmluvy je administrativní procedura, tj. příslušné státy podávají kontrolní zprávy. Tyto zprávy o plnění podávají smluvní strany generálnímu tajemníkovi Rady Evropy ve dvouletých intervalech a ve formě, která byla stanovena Výborem ministrů.

2.3 Listina základních práv Evropské unie (Charta základních práv) – r. 2000 Nice

Listina základních práv Evropské unie, někdy označovaná jako Charta základních práv, vznikla v roce 2000 v Nice. V ucelené, systematizované a transparentní podobě zakotvila práva a svobody jednotlivců na komunitární a unijní úrovni. Ustanovení Listiny jsou při dodržení zásady subsidiarity určena *v první řadě orgánům, institucím a jiným subjektům Unie*. Členskými státy jsou

určena výhradně, pokud uplatňují právo Unie, nikoliv jedná-li ve sféře čistě vnitrostátního práva. Práva upravená v Listině mají tedy akcesorickou povahu. Listina nijak nerozšiřuje oblast působnosti práva EU, nevytváří nové pravomoci či úkoly Unie ani nemění pravomoci a úkoly stanovené ve Smlouvách.

Listina nevytváří nová práva či zásady, nýbrž potvrzuje práva a zásady obsažené v judikatuře Soudního dvora a vycházející kromě jiného z Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Tam, kde práva obsažená v Listině odpovídají právům zaručeným touto Úmluvou, jsou jejich smysl a rozsah stejné jako ty, které jim přikládá Úmluva. To však na druhou stranu nebrání tomu, aby právo Unie poskytovalo v některých případech širší ochranu, než garantuje Úmluva.

Listina zakotvuje vedle tzv. subjektivních práv též tzv. zásady (viz především hlava IV Listiny s názvem „Solidarita“). Těchto zásad se však lze dovolávat pouze pro účely výkladu a kontroly zákonnosti aktů přijatých k provedení těchto zásad orgány, institucemi a jinými subjekty Unie, jakož i členskými státy.

Listina obsahuje části zabývající se důstojností, solidaritou, rovností, občanskými právy a soudnictvím.

Důstojnost: lidská důstojnost je nedotknutelná. Musí být respektována a chráněna. Každý má právo na život, nikdo nesmí být odsouzen k trestu smrti ani popraven. Právo na nedotknutelnost lidské osobnosti: každý má právo na to, aby byla respektována jeho fyzická a duševní nedotknutelnost, v lékařství a biologii se musí dodržovat zejména:

- a) svobodný a informovaný souhlas dotčené osoby poskytnutý zákonem stanoveným způsobem;
- b) zákaz eugenických praktik, zejména těch, jejichž cílem je výběr lidských jedinců;
- c) zákaz využívat lidské tělo a jeho části jako takové jako zdroj finančního prospěchu;
- d) zákaz reprodukčního klonování lidských bytostí.

Část zaměřující se na **svobodu** obsahuje *právo na svobodu a bezpečnost, respektování soukromého a rodinného života, ochranu osobních údajů* (tyto údaje musí být zpracovány korektně, k přesně stanoveným účelům a na základě souhlasu dotčené osoby nebo na základě jiného oprávněného důvodu stanoveného zákonem. Každý má právo na přístup k údajům, které o něm byly shromážděny, a má právo na jejich opravu), *svobodu projevu a informací, právo na vzdělání* (toto právo zahrnuje možnost bezplatné povinné školní docházky. Svoboda zakládat vzdělávací zařízení při náležitém respektování demokratických zásad a právo rodičů zajišťovat vzdělání a výchovu svých dětí ve shodě s jejich náboženským, filozofickým a pedagogickým přesvědčením musí být respektovány v souladu s vnitrostátními zákony, které upravují jejich výkon); *právo svobodné volby povolání a právo pracovat a právo na azyl* (toto právo je zaručeno při dodržování Ženevské úmluvy o právním postavení uprchlíků ze dne 28. července 1951 a Protokolu týkajícího se právního postavení uprchlíků ze dne 31. ledna 1967 a v souladu se Smlouvou o Evropské unii a Smlouvou o fungování Evropské unie).

Rovnost: ve smyslu rovnosti *před zákonem, zákaz diskriminace. Zahrnuje též kulturní, náboženskou a jazykovou rozmanitost, rovnost žen a mužů* (přitom platí, že zásada rovnosti nebrání zachování nebo přijetí opatření poskytujících zvláštní výhody ve prospěch nedostatečně zastoupeného pohlaví). Rovnost se týká též *práv dítěte* (děti mohou svobodně vyjadřovat své názory. V záležitostech, které se jich dotýkají, se k těmto názorům musí přihlížet s ohledem na jejich věk a vyspělost. Při všech činnostech týkajících se dětí, ať už uskutečňovaných veřejnými orgány, nebo soukromými institucemi, musí být prvořadým hlediskem nejvlastnější zájem dítěte. Každé dítě má právo udržovat pravidelné osobní vztahy a přímý styk s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu s jeho zájmy), *práv starších osob* (Unie uznává a respektuje práva starších osob na to,

aby vedly důstojný a nezávislý život a podílely se na společenském a kulturním životě), začlenění osob se zdravotním postižením.

Část týkající se **solidarity** zahrnuje např. právo pracovníka na informování a na projednávání v podniku, právo na kolektivní vyjednávání a akce, právo na slušné a spravedlivé pracovní podmínky (pracovní podmínky mají respektovat zdraví, bezpečnost a důstojnost jedince, právo pracovníka na stanovení maximální přípustné pracovní doby, na denní a týdenní odpočinek a na každoroční placenou dovolenou). Obsahuje i zákaz dětské práce a ochranu mladých lidí při práci (stanovuje minimální věk dítěte pro přijetí do zaměstnání, který nesmí být nižší než věk pro ukončení povinné školní docházky, aniž jsou dotčena pravidla, která jsou příznivější pro mladé lidi, a omezené výjimky. Mladí lidé přijatí do práce musí práci vykonávat za podmínek odpovídajících jejich věku a být chráněni před hospodářským vykořisťováním a před jakoukoli prací, která by mohla ohrozit jejich bezpečnost, zdraví nebo tělesný, duševní, mravní nebo sociální rozvoj či narušit jejich vzdělávání), ochranu rodiny (obsahuje právo na ochranu před propuštěním z práce z důvodu spojeného s mateřstvím, placenou mateřskou dovolenou a právo na rodičovskou dovolenou po narození nebo osvojení dítěte), ochranu zdraví (zahrnuje přístup k preventivní zdravotní péči a na obdržení lékařské péče) a ochranu životního prostředí.

Občanská práva obsahují právo volit a být volen ve volbách do Evropského parlamentu, právo volit a být volen v obecních volbách, právo na řádnou správu: každý má právo na to, aby jeho záležitosti byly orgány, institucemi a jinými subjekty Unie řešeny nestranně, spravedlivě a v přiměřené lhůtě, právo na přístup k dokumentům.

Část týkající se **soudnictví** zahrnuje právo na účinnou právní ochranu a spravedlivý proces, presumpci nevinu a právo na obhajobu, zásady zákonnosti a přiměřenosti trestných činů a trestů (nikdo nesmí být odsouzen za jednání nebo opomenutí, které v době, kdy bylo spácháno, nebylo podle vnitrostátního nebo mezinárodního práva trestným činem. Rovněž nesmí být uložen trest přísnější, než jaký bylo možno uložit v době spáchání trestného činu. Pokud poté, co již byl trestný čin spáchán, stanoví zákon mírnější trest, uloží se tento mírnější trest. Tento článek nebrání souzení a potrestání za jednání nebo opomenutí, které v době, kdy bylo spácháno, bylo trestné podle obecných zásad uznávaných mezinárodními společenstvími. Výše trestu nesmí být nepřiměřená trestnému činu), právo nebýt dvakrát trestně stíhán nebo trestán za stejný trestný čin.

Inovativnost Listiny spočívá zejména v tom, že mimo jiné zahrnuje otázky zdravotního postižení, věku a sexuální orientace jako zakázané důvody diskriminace a zakotvuje rovněž přístup k dokumentům, ochraně údajů a řádné správě v rámci základních práv. Ačkoli je oblast působnosti Listiny na jedné straně potenciálně velmi široká, jelikož většina práv, která uznává, je přiznána „každému“, a to bez ohledu na státní příslušnost či status, na druhé straně omezuje čl. 51 její uplatňování na orgány a instituce EU a dále na členské státy, pokud uplatňují právo EU. Toto ustanovení slouží k vytyčení hranice mezi oblastmi působnosti Listiny a vnitrostátních ústav a Evropské úmluvy o lidských právech.

2.4 Další klíčové smlouvy

2.4.1 Úmluva o právním postavení uprchlíků (r. 1951)

Úmluva o právním postavení uprchlíků označovaná také jako Ženevská úmluva z roku 1951 obsahuje *definici pojmu „uprchlík“* (čl. 1), dále obsahuje všeobecné závazky (každý uprchlík má povinnosti vůči zemi, ve které se nachází, což znamená v zásadě, že se musí podrobit zákonům a nařízením, jakož i předpisům týkajícím se udržování veřejného pořádku této země), zákaz diskriminace, řeší přístup k náboženství (smluvní státy se zavazují zacházet s uprchlíky žijícími na jejich území alespoň stejným způsobem jako se svými vlastními občany ve všech otázkách, které

se týkají svobody náboženství, jakož i svobody náboženské výchovy jejich dětí). Obsahuje mj. i články vztahující se k trvání stálého pobytu, k daňovým povinnostem, k movitému a nemovitému majetku, k přístupu k soudům.

Úmluva byla vzhledem ke světovému vývoji doplněna *Protokolem týkajícím se právního postavení uprchlíků* (v roce 1967), který odstranil časové a geografické vymezení pojmu uprchlík. Ve stejné době jako úmluva vznikl i *Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR)*, který měl za hlavní náplň poskytovat mezinárodní ochranu a pomoci uprchlíkům, spolu se snahou o trvalé řešení uprchlického problému – a to formou repatriace (návrat do země původu) nebo asimilace (začlenění).

2.4.2 Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (r. 1966)

Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace z roku 1966 (přijata Československem také v roce 1966) primárně zavazuje jen státy jako celky mezi sebou na mezinárodněprávní úrovni k tomu, aby v ní obsažená práva zabezpečily svými vnitrostátními zákony a případně i dalšími nelegislativními prostředky. V České republice je úmluva jakožto smlouva o lidských právech bezprostředně závazná na základě článku 10 Ústavy České republiky a měla by mít přednost před zákonem.

Úmluva obsahuje v článku 1 definici pojmu rasová diskriminace a zavazuje signatářské státy k přijetí opatření (zčásti v úmluvě definovaných a zčásti jen obecně nastíněných v oblasti právní, společenské, výchovné a vzdělávací) k jejímu potlačování. *Připouští pozitivní diskriminaci.*

Výraz „*rasová diskriminace*“ v této úmluvě znamená jakékoli rozlišování, vylučování, omezování nebo zvýhodňování založené na rase, barvě pleti, rodovém nebo národnostním či etnickém původu, jehož cílem nebo následkem je znemožnění nebo omezení uznání, užívání nebo uskutečňování lidských práv a základních svobod na základě rovnosti v politické, hospodářské, sociální, kulturní nebo v kterékoli jiné oblasti veřejného života.

Za rasovou diskriminaci *nejsou považována zvláštní opatření, učiněná výhradně pro zajištění přiměřeného rozvoje* některých rasových nebo etnických skupin nebo jednotlivců, kteří potřebují takovou ochranu, jež může být nezbytnou k tomu, aby jim zabezpečila rovné užívání nebo výkon lidských práv a základních svobod, pokud ovšem tato opatření nevedou k zachování rozdílných práv pro různé rasové skupiny a pokud nezůstanou v platnosti po dosažení cílů, pro které byla přijata. Pokud to okolnosti vyžadují, provedou smluvní státy zvláštní opatření v oblasti sociální, hospodářské, kulturní a v jiných oblastech k zajištění přiměřeného rozvoje a ochrany rasových skupin nebo jejich příslušníků, aby jim bylo zaručeno plné a rovné užívání lidských práv a základních svobod. Tato opatření nemají mít v žádném případě za následek zachování nerovnosti nebo rozdílnosti práv různých rasových skupin po dosažení účelu, pro který byla přijata.

Smluvní státy odsuzují veškerou propagandu a všechny organizace, které jsou založeny na myšlenkách nebo teoriích o nadřazenosti jedné rasy nebo skupiny osob jedné barvy pleti nebo etnického původu, nebo které se pokoušejí ospravedlňovat či povzbuzovat jakoukoli formu rasové nenávisti a diskriminace, a zavazují se, že přijmou bezodkladná a pozitivní opatření k vymýcení jakéhokoli podněcování k rasové diskriminaci nebo činů rasové diskriminace.

Smluvní státy se zavazují, že podniknou bezodkladná opatření, zvláště v oblasti vyučování, výchovy, kultury a informací, pro boj proti předsudkům, které vedou k rasové diskriminaci, a pro podporu porozumění, snášenlivosti a přátelství mezi národy a rasovými nebo etnickými skupinami.

Úmluva zřídila osmnáctičlenný *Výbor pro odstranění rasové diskriminace (CERD)*, výběr expertů se snaží brát na zřetel spravedlivé zeměpisné rozdělení míst a zastoupení rozličných forem civilizace a hlavních právních systémů. Členové jsou voleni na čtyři roky. Výbor je příslušný pro vyřizování sporů mezi státy o neplnění povinností vyplývajících ze smlouvy. Pokud stát učiní

zvláštní prohlášení, může se Výbor rovněž zabývat sděleními jednotlivců nebo skupin podléhajících jurisdikci signatářského státu, které si stěžují, že se staly obětí porušení úmluvy. Samotná kontrola probíhá pravidelným předkládáním zpráv smluvních států úmluvy každé dva roky Výboru a hodnocením těchto zpráv Výborem. Po vyhodnocení předložených zpráv a jejich projednání se zástupci státu vydá Výbor tzv. závěrečná doporučení, která by smluvní státy ve snaze zlepšit úroveň dodržování závazků vyplývajících z úmluvy měly naplňovat.

2.4.3 Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (r. 1979)

Úmluva je z roku 1979 a obsahuje základní vymezení pojmu „*diskriminace žen*“ – *označovat jakékoli činění rozdílu, vyloučení nebo omezení provedené na základě pohlaví, jehož důsledkem nebo cílem je narušit nebo zrušit uznání, požívání nebo uplatnění ze strany žen, bez ohledu na jejich rodinný stav, na základě rovnoprávnosti mužů a žen, lidských práv a základních svobod v politické, hospodářské, sociální, kulturní, občanské nebo jiné oblasti.*

Povinností států ve všech oblastech, zvláště v politické, sociální, hospodářské a kulturní, je přijímat veškerá příslušná opatření, včetně opatření legislativních, k zajištění plného rozvoje a povznesení žen, s cílem zaručit jim uplatňování a využívání lidských práv a základních svobod na základě rovnoprávnosti s muži.

Úmluva obsahuje opatření ke změně společenských a kulturních zvyklostí pokud jde o chování mužů a žen s cílem dosáhnout odstranění předsudků a zvyků a všech jiných praktik založených na myšlence podřazenosti nebo nadřazenosti některého z pohlaví nebo na stereotypních úlohách mužů a žen, opatření k zabezpečení toho, aby rodinná výchova zahrnovala řádné pochopení mateřství jako společenské funkce a uznání společné odpovědnosti mužů a žen za výchovu a rozvoj jejich dětí, přičemž se rozumí, že zájem dětí se ve všech případech staví na první místo. Součástí jsou i opatření k odstranění diskriminace žen v politickém a veřejném životě země a zejména zajistí, na rovnoprávném základě s muži, právo.

Česká republika pravidelně podává zprávy o stavu naplňování této úmluvy. Poslední v současné době je spojená dvanáctá a třináctá periodická zpráva o plnění závazků plynoucích z úmluvy za období od 1. března 2013 do 30. září 2017. Na vypracování zprávy se vedle orgánů státní správy podíleli i zástupci občanské společnosti a akademické obce spolupracující s Radou vlády ČR pro lidská práva, jejími výbory a jejím sekretariátem. Zpráva reaguje na doporučení Výboru k předchozí zprávě a předkládá změny, které nastaly ve sledovaném období.

2.4.4 Úmluva o zákazu mučení a jiného nelidského a ponižujícího zacházení a trestání (r. 1984)

Úmluva z roku 1984 vymezuje výraz „*mučení*“ jako *jakékoli jednání, jímž je člověku úmyslně působena silná bolest nebo tělesné či duševní utrpení s cílem získat od něho nebo od třetí osoby informace nebo přiznání, potrestat jej za jednání, jehož se dopustil on nebo třetí osoba nebo z něhož jsou podezřelí, nebo s cílem zastrašit nebo přinutit jej nebo třetí osobu či z jakéhokoli jiného důvodu založeného na diskriminaci jakéhokoli druhu, když taková bolest nebo utrpení jsou působeny veřejným činitelem nebo jinou osobou jednající z úředního pověření nebo z jejich podnětu či s jejich výslovným nebo tichým souhlasem.* Toto vymezení nezahrnuje bolest nebo utrpení, které vznikají pouze v důsledku zákonných sankcí, jsou od těchto sankcí neoddelitelné nebo jsou jimi vyvolány náhodou.

Úmluva stanovuje, že každý stát (smluvní strana) přijme účinná zákonodárná, správní, soudní či jiná opatření pro zabránění mučení na celém území, jež je pod jeho jurisdikcí. Žádné výjimečné okolnosti, ať jsou jakéhokoli druhu, buď válečný stav nebo hrozba války, vnitropolitická nestabilita či jakákoli jiná mimořádná situace, nemohou sloužit k ospravedlnění mučení. Nařízení nadřízeného činitele nebo orgánu státní moci nemůže sloužit k ospravedlnění mučení.

Žádný stát (smluvní strana) nevypoví, nevrátí či nevydá osobu jinému státu, jsou-li vážné důvody se domnívat, že by jí v něm hrozilo nebezpečí mučení. Pro účely stanovení toho, zda existují takovéto důvody, vezmou příslušné orgány v úvahu veškeré související okolnosti, včetně, v odůvodněných případech, existence trvalého hrubého, zřejmého nebo masového porušování lidských práv v daném státě.

Jako kontrolní mechanismus o plnění této úmluvy je zřízen *Výbor proti mučení* (dále nazývaný Výbor). Skládá se z deseti expertů, kteří v něm působí jako soukromé osoby. Experti jsou voleni státy, které jsou smluvní stranou této Úmluvy, přičemž se přihlíží ke spravedlivému zeměpisnému zastoupení a k užitečnosti účasti některých osob majících právnícké zkušenosti. Výbor vydává, po poskytnutí periodické zprávy státem (jednou za 4 roky), závěrečná stanoviska. V nich uvádí doporučení pro zlepšení situace. Při hodnocení vychází z podkladů poskytnutých specializovanými orgány a mezinárodními a nevládními organizacemi.

Opční protokol platný z roku 2006 zřizuje *Podvýbor pro prevenci mučení a jiného krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání Výboru proti mučení* (dále „Podvýbor“). Cílem je ustavení systému pravidelných návštěv prováděných nezávislými mezinárodními a národními orgány v zařízeních, kde jsou umístovány osoby zbavené svobody, za účelem prevence mučení a jiného krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání.

Chronologicky na toto místo patří **Úmluva o právech dítěte** z roku 1989, které je věnovaná samostatná kapitola.

2.4.5 Mezinárodní úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a jejich rodinných příslušníků (r. 1990)

Zájem OSN chránit práva migrantů se zvýšil v 70. letech minulého století. V roce 1979 vznikla pracovní skupina, jejímž úkolem bylo připravit Úmluvu o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodin. Vytvoření tohoto dokumentu trvalo deset let. V roce 1990 úmluvu přijalo Valné shromáždění OSN, v platnost vstoupila ale až v roce 2003, kdy ji ratifikoval dostatečný počet zemí. Úmluva vychází především z Úmluvy o právním postavení uprchlíků, Všeobecné deklarace lidských práv, Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen nebo z Úmluvy o právech dítěte. Snaží se vyzdvihnout nutnost poskytnutí základních práv pracovním migrantům, která mají v zásadě zaručená už obecně uznávanými lidskoprávními dokumenty.

V současnosti patří mezi její signatáře převážně rozvojové země – státy, odkud ekonomičtí migranti přicházejí. Vyspělé státy, které jsou často cílovou destinací migrantů, nemají většinou o její ratifikaci dosud zájem. Česká republika se domnívá, že práva obsažená v této úmluvě jsou dostatečně chráněna jinými právními předpisy (viz 12 a 13 periodická zpráva o naplňování úmluvy o odstranění všech forem diskriminace).

2.4.6 Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (r. 2006)

Zdravotní postižení je pojem, který se vyvíjí a který je výsledkem vzájemného působení mezi osobami s postižením a bariérami v postojích a v prostředí, které brání jejich plnému a účinnému zapojení do společnosti na rovnoprávném základě s ostatními. Zdravotní postižení je různorodé. Osoby se zdravotním postižením zahrnují osoby mající dlouhodobé fyzické, duševní, mentální nebo smyslové postižení, které v interakci s různými překážkami může bránit jejich plnému a účinnému zapojení do společnosti na rovnoprávném základě s ostatními.

Z hlediska sociální práce je důležitým mezinárodním dokumentem Úmluva o právech osob se zdravotním postižením z roku 2006, v ČR od roku 2009. Součástí úmluvy je i Opční protokol, k jehož ratifikaci ČR zatím nepřistoupila. Implementaci má na starosti hlavně Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Úmluva zdůrazňuje význam, jaký má pro osoby se zdravotním postižením osobní nezávislost a samostatnost, včetně svobody volby. Osoby se zdravotním postižením by

se měly zapojovat do rozhodovacích procesů o politikách a programech, zejména těch, které se jich přímo týkají. Uznává význam přístupnosti fyzického, sociálního, hospodářského a kulturního prostředí, přístupu ke zdravotní péči a vzdělání a k informacím a komunikaci, aby osoby se zdravotním postižením mohly plně užívat všechna lidská práva a základní svobody. Cílem je i podpora rodin osob se zdravotním postižením.

Hlavní zásady plynoucí z úmluvy:

- a) respektování přirozené důstojnosti, osobní nezávislosti, zahrnující také svobodu volby, a samostatnosti osob;
- b) nediskriminace;
- c) plné a účinné zapojení a začlenění do společnosti;
- d) respektování odlišnosti a přijímání osob se zdravotním postižením jako součásti lidské různorodosti a přirozenosti;
- e) rovnost příležitostí;
- f) přístupnost;
- g) rovnoprávnost mužů a žen;
- h) respektování rozvíjejících se schopností dětí se zdravotním postižením a jejich práva na zachování identity.

Články této úmluvy se vztahují k právu na život, problematice rizikových situací a humanitárních krizí, k rovnosti před zákonem, k přístupu ke spravedlnosti, ke svobodě a osobní bezpečnosti, k ochraně proti mučení a jinému krutému, nelidskému a ponižujícímu zacházení nebo trestání. Osoby se zdravotním postižením by měly mít možnost si zvolit místo pobytu, kde a s kým budou žít a neměly by být nuceny žít ve specifickém prostředí. Měly by mít přístup ke službám poskytovaným v domácím prostředí, rezidenčním službám a dalším podpůrným komunitním službám, včetně osobní asistence, která je nezbytná pro nezávislý způsob života a začlenění do společnosti a zabraňuje izolaci nebo segregaci.

Klade důraz na osobní mobilitu takovou formou a v takovém čase, které si osoby samy zvolí, a to za přijatelnou cenu, na umožnění přístupu ke kvalitním kompenzačním pomůckám, zařízením, podpůrným technologiím a k různým formám asistence a prostředníkům, mimo jiné i tím, že je učiní finančně dostupnými. Státy mají zajistit osobám se zdravotním postižením a odbornému personálu, který s nimi pracuje, proškolení v otázkách týkajících se mobility a motivovat subjekty, které vyrábějí kompenzační pomůcky, zařízení a podpůrné technologie, aby přihlížely ke všem aspektům mobility osob se zdravotním postižením.

Úmluva zřizuje jako kontrolní mechanismus *Výbor pro práva osob se zdravotním postižením*. Má osmnáct členů, smluvní státy se zavázaly předkládat monitorovací zprávy každé čtyři roky. Každá zpráva je posuzována Výborem, který podle svého uvážení vypracuje ke zprávě návrhy a obecná doporučení a zašle je příslušnému státu. Stát, který je smluvní stranou této úmluvy, může uvést vše, co považuje za důležité. Zprávy o své činnosti předkládá Valnému shromáždění OSN. Poslední výroční zpráva Vládního výboru ČR pro zdravotně postižené občany je za rok 2017.

V souvislosti s touto problematikou stojí za zmínku *Národní plán podpory rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2015–2020*. Základním cílem a účelem je navázat na dosud realizovanou státní politiku v této oblasti, pokračovat v prosazování a podpoře integrace osob se zdravotním postižením a prostřednictvím konkrétních opatření naplňovat jednotlivé články Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením. Přestože většina důležitých opatření obsažených v doposud realizovaných národních plánech byla splněna, zůstává i nadále řada otevřených a nedořešených témat. Stále nepříznivá zůstává situace v oblasti zaměstnávání osob se zdravotním postižením. Ukazuje se jako potřebné provést celkovou revizi systému podpory zaměstnanosti této skupiny osob, včetně vyhodnocení dopadů na související systémy

(sociální a daňový). I nadále je třeba systematicky pokračovat v odstraňování bariér u veřejných budov i dopravních staveb postavených ještě před účinností stavebního zákona, který ukládá bezbariérovou výstavbu, a striktně vynucovat dodržování a aplikaci platných předpisů týkajících se bezbariérového užívání staveb. Zvýšenou pozornost je třeba věnovat důslednému uplatňování principu inkluzivního vzdělávání u dětí, žáků a studentů se zdravotním postižením a návazně systémově dořešit podmínky vzdělávání studentů se zdravotním postižením v rámci terciárního stupně vzdělávání. Naléhavým úkolem je také nalezení transparentního, spravedlivého a efektivního způsobu financování sociálních služeb.

Kontrolní otázky

1. Co víte o Evropském soudu pro lidská práva?
2. Co víte o Evropské sociální chartě?
3. Jaké jsou hlavní zásady Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením?
4. Jaké znáte další významné mezinárodní dokumenty?

Použitá a doporučená literatura

1. Babická, K. (2009). Úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodin. [online] [cit. 2018-08-13]. Dostupné z: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/umluva-o-ochrane-prav-vsech-migrujicich-pracovniku-a-clenu-jejich-rodin-2>
2. Beneš, R. (2005). Systém ochrany lidských práv na základě Paktů z roku 1966. [online] [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <http://www.e-polis.cz/clanek/system-ochrany-lidskych-prav-na-zaklade-paktu-z-roku-1966.html>
3. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (2010). [online] [cit. 2018-08-14]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf
4. Marzocchi, O. (2018). Listina základních práv v EU. [online] [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/cs/sheet/146/listina-zakladnich-prav>
5. Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (2003). [online] [cit. 2018-08-13]. Dostupné z: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/mezinarodni-umluva-o-odstraneni-vsech-forem-rasove-diskriminace>
6. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (1999a). Dodatkový protokol k Evropské sociální chartě. [online] [cit. 2018-08-14]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/1219/esch_dp.pdf
7. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (1999b). Evropská sociální charta. [online] [cit. 2018-08-14]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/1132>
8. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (2006). Úmluva o právech osob se zdravotním postižením. [online] [cit. 2018-08-13]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/10774/umluva_C_rev.pdf
9. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky (2011). Listina základních práv Evropské unie. [online] [cit. 2018-08-14]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/cr_v_evrope/pravo_evropske_unie/lisabonska_smlouva/listina_zakladnich_prav_evropske_unie.html
10. Opční protokol k úmluvě o zákazu mučení a jiného nelidského a ponižujícího zacházení a trestání. Kancelář veřejného ochránce práv. [online] [cit. 2018-08-14]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/Umluvy/Opcni_protokol_k_Umluve.pdf
11. Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (1979). [online] [cit. 2018-07-03]. Dostupné z: <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-odstraneni-vsech-forem-diskriminace-zen.pdf>

12. Úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodiny (2003). [online] [cit. 2018-08-13]. Dostupné z: <http://www.archiv.osn.cz/lidska-prava/?kap=42&subkap=51>
13. Úmluva o právním postavení uprchlíků. United Nations – Informační centrum OSN v Praze [online] [cit. 2018-08-14]. Dostupné z: <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/uprchlici.pdf>
14. Úmluva o zákazu mučení a jiného nelidského a ponižujícího zacházení a trestání (1984). [online] [cit. 2018-08-07]. Dostupné z: www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-proti-muceni.pdf
15. Vláda ČR (2006a). Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace. [online] [cit. 2018-08-13]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-odstraneni-vsech-forem-rasove-diskriminace-17715/>
16. Vláda ČR (2006b). Úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace. [online] [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-odstraneni-vsech-forem-rasove-diskriminace-17715/>
17. Vláda ČR (2015). Národní plán podpory rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2015–2020. [online] [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/vzpo/dokumenty/narodni-plan-podpory-rovných-prilezitosti-pro-osoby-se-zdravotnim-postizenim-na-obdobi-2015-2020-130992/>
18. Vláda ČR (2018). Výroční zpráva Vládního výboru pro zdravotně postižené občany za rok 2017. [online] [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/vzpo/dokumenty/vyrocnizprava-vladniho-vyboru-pro-zdravotne-postizene-obcany-za-rok-2017-164233/>

3 Orgány OSN ve vztahu k lidským právům a možnosti jejich aplikace do sociální sféry (ochrana práv dítěte, žen, menšin)

JANA STEJSKALOVÁ

Klíčová slova: Organizace spojených národů; orgány Organizace spojených národů; UNICEF; Vysoký komisař Organizace spojených národů pro lidská práva

3.1 Vymezení Organizace spojených národů

Název Spojené národy navrhl americký prezident Franklin D. Roosevelt a poprvé byl použit za druhé světové války v Deklaraci Spojených národů z 1. ledna 1942, v níž se zástupci 26 států jménem svých vlád zavázali pokračovat ve společném boji proti mocnostem Osy. Předchůdkyní OSN byla Společnost národů – organizace koncipovaná v podobných podmínkách v průběhu první světové války a ustavená v roce 1919 v rámci Versailleské smlouvy „na podporu mezinárodní spolupráce a dosažení míru a bezpečnosti“. V rámci Versailleské smlouvy vznikla i Mezinárodní organizace práce jako přidružená organizace Společnosti národů. Společnost národů ukončila činnost poté, co se jí nepodařilo zabránit vypuknutí druhé světové války. V roce 1945 se v San Franciscu sešli zástupci 50 zemí na Konferenci Spojených národů o mezinárodním uspořádání a vypracovali Chartu OSN. Chartu podepsalo 26. června 1945 celkem 50 zemí. Polsko sice nebylo na konferenci zastoupeno a svůj podpis připojilo později, je ale považováno za jednu z 51 zakládajících členských zemí OSN.

Organizace spojených národů oficiálně vznikla 24. října 1945, kdy byla Charta ratifikována Čínou, Francií, Sovětským svazem, USA, Velkou Británií a většinou ostatních signatářských zemí OSN. Každoročně se proto 24. říjen slaví jako Den Spojených národů.

Mezi nejdůležitější úspěchy Organizace spojených národů patří vytvoření uceleného souboru právních norem na ochranu lidských práv. Tento univerzální a mezinárodně uznávaný kodex mohou přijmout všechny národy a každý člověk se na něj může odvolávat. OSN definovala širokou škálu mezinárodně přijímaných práv, včetně práv ekonomických, sociálních a kulturních, občanských a politických, a zároveň vytvořila mechanismy zajišťující ochranu těchto práv a podporující vlády při jejich naplňování.

3.2 Základní orgány OSN

3.2.1 Valné shromáždění

Všichni členové OSN (193) jsou zastoupeni ve Valném shromáždění. Každý stát bez rozdílu má jeden hlas. O důležitých otázkách, jako např. bezpečnost ve světě, přijímání nových členů nebo stanovování rozpočtu organizace, rozhoduje dvoutřetinová většina, o dalších prostá většina.

Řádné výroční zasedání začíná vždy v září a pokračuje během celého roku. Na začátku probíhá Všeobecná rozprava, kde vystupují zpravidla nejvyšší představitelé států a vlád a prezentují názory svých zemí na důležitá mezinárodněpolitická témata. V jeho čele stojí předseda, který je volen na jeden rok.

Funkce a pravomoci Valného shromáždění:

- Zabývá se problematikou ozbrojených konfliktů a odzbrojení; usiluje o zlepšování situace dětí, mladých lidí, žen a dalších zranitelných skupin.
- Debatoje o otázkách udržitelného rozvoje a lidských práv.
- Rozhoduje o výši příspěvků členských států do rozpočtu OSN a o jejich využití.

Činnost Valného shromáždění zajišťují jednotlivé výbory:

- První výbor (Výbor pro odzbrojení a mezinárodní bezpečnost).
- Druhý výbor (Hospodářský a finanční).
- Třetí výbor (Sociální, humanitární a kulturní).
- Čtvrtý výbor (Zvláštní výbor pro politické otázky a otázky dekolonizace).
- Pátý výbor (Administrativní a rozpočtový).
- Šestý výbor (Právní).

Pod Valné shromáždění patří i Dětský fond OSN (UNICEF) a Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR).

Dětský fond OSN (UNICEF)

UNICEF pracuje ve více než 190 zemích světa, kde dětem pomáhá přežít a podporuje jejich rozvoj od narození až do dospělosti. UNICEF dětem zajišťuje zdravotní péči, výživu, pitnou vodu a hygienu, základní vzdělání pro všechny chlapce i dívky a ochranu před násilím, zneužíváním a riziky nemoci AIDS. Největší část pomoci směřuje do těch částí světa, kde je situace dětí nejtěživější – do rozvojových zemí a do oblastí zasažených přírodní nebo válečnou katastrofou. Práce UNICEF je financována výhradně z dobrovolných příspěvků, přičemž na programy pomoci jde více než 90 procent ze získaných prostředků.

UNICEF byl v roce 1946 založen s cílem podílet se na vymýcení překážek, které staví dětem do cesty chudoba, násilí, nemoci a diskriminace. Prosazuje opatření, která dětem umožňují co nejlepší start do života. Podporuje vzdělávání dívek. Zajišťuje, aby se jim – stejně jako chlapcům – dostalo alespoň úplného základního vzdělání. Zasazuje se o to, aby byly všechny děti proočkovány proti základním dětským chorobám a aby dostávaly výživnou stravu. Je aktivní v prevenci šíření HIV/AIDS mezi mladými lidmi, protože je možné je před tímto rizikem ochránit. Pomáhá dětem a rodinám postiženým HIV/AIDS prožít život důstojně. Zapojuje všechny do budování bezpečného prostředí pro děti. Pomáhá a je připraven pomáhat v krizových situacích a kdekoli tam, kde jsou děti v ohrožení, protože žádné dítě by nemělo být vystaveno násilí, zneužívání a vykořisťování.

UNICEF také podporuje Úmluvu o právech dítěte. Jeho cílem je zajistit rovnost pro všechny, kdo jsou diskriminováni, zejména pro dívky a ženy. Snaží se o dosažení Rozvojových cílů tisíciletí (Millennium Development Goals) a pokroku nastíněného v Chartě Spojených národů. UNICEF usiluje o mír, bezpečí a o to, aby sliby dané dětem byly plněny a aby byl každý za jejich plnění volán k zodpovědnosti.

Strategie UNICEF zaměřená na přežití a rozvoj nejmenších dětí

Dle zdroje UNICEF každý den ve světě stále ještě umírá téměř 17 000 dětí ve věku do pěti let z důvodů, kterým lze předejít. Umírají na podvýživu a nemoci, proti kterým existuje běžné očko-

vání nebo jednoduché léky, z důvodu nedostatku pitné vody a hygieny, nízké dostupnosti zdravotní péče. Cílem projektů UNICEF zaměřených na přežití nejmenších dětí je zajistit pro ně dobrý start do života – zdravotní péči včetně očkování, dostatečnou výživu, monitoring růstu dětí, pitnou vodu, ale i řádnou registraci při narození a ochranu před násilím a zneužíváním.

Strategie UNICEF na zvýšení dostupnosti zdravotní péče v odlehlých komunitách vyškolením zdravotnických pracovníků přímo z řad komunit již přinesla výrazné snížení dětské úmrtnosti a celkové zlepšení zdravotního stavu dětí v 6 zemích – v Nigeru, Malawi, Libérii, Sierra Leone a Východním Timoru.

Problematika vztahující se k podvýživě dětí

Příčinou téměř poloviny úmrtí dětí ve věku do pěti let je podvýživa. V roce 2013 jejím následkem zemřelo 3 miliony nejmenších dětí. Podvýživa je také důvodem úmrtí půl milionu žen ročně v době těhotenství a porodu. Většinou bývá podvýživa spojována s takovými situacemi, jako jsou hladomory, přírodní katastrofy či války, ve skutečnosti je většina jejích případů způsobena jednotvárnou stravou, nízkou kalorickou hodnotou přijímané stravy, nedostatečným příjmem proteinů, vitaminů, minerálů, nedostatečnou zdravotní péčí a nevhodnými stravovacími zvyklostmi. Nejvíce jsou podvýživou postiženy děti, které se narodí v zemích subsaharské Afriky a jižní Asie (zejména v Indii).

Téma základního vzdělání a rovnosti pohlaví

Na světě stále ještě nemůže chodit do školy více než 58 milionů dětí (9 % světové dětské populace) – nejhorší situace je v subsaharské Africe, kde je právo na vzdělání odepřeno každému čtvrtému dítěti (UNICEF). UNICEF na podporu dostupnosti vzdělání v mnoha zemích rozvíjí *projekty tzv. škol přátelských k dětem*, které umožňují dětem získat základní vzdělání a znalosti potřebné pro kvalitnější život. V těchto nízkonákladových školách, vybavených pitnou vodou a oddělenými toaletami, se neplatí školné a uniforma není povinností. Hlavní myšlenkou projektu je aktivní zapojení celé komunity: školy staví sami vesničané, UNICEF jim poskytuje stavební materiál a nářadí, které jsou pro komunitu příliš drahé nebo nedostupné, a zajistí také přípravu učitelů a vybavení škol jednoduchým nábytkem a učebními pomůckami.

V Africe UNICEF ve spolupráci s Nadací Nelsona Mandely rozvíjí na principu škol přátelských k dětem projekt známý pod názvem „Školy pro Afriku“, který je zaměřen na zpřístupnění školní docházky pro nejvíce znevýhodněné děti: dívky, sirotky a děti z extrémně chudých rodin. Na stejném principu jsou zřizovány také neformální komunitní školy určené pro děti, které musejí pracovat, a režim školy je proto uzpůsoben jejich časovým možnostem.

Činnost UNICEF vztahující se k problematice HIV/AIDS

Podle zdrojů UNICEF na světě žije více než 17,7 milionu dětí, které ztratily jednoho nebo oba rodiče z důvodu AIDS; 3,2 milionu z tohoto počtu tvoří děti, které jsou samy nemocné – naprostá většina z nich se smrtelným virem nakazila od svých matek v průběhu těhotenství, porodu nebo kojení. Bez lékařské pomoci polovina těchto dětí zemře ještě dříve, než oslaví své druhé narozeniny. Ačkoliv v mnoha zemích s vysokým výskytem HIV v subsaharské Africe počet případů nákazy virem HIV mezi dětmi do 14 let od roku 2009 významně poklesl – v Ghaně o 76 %, v Jihoafrické republice o 46 % –, země subsaharské Afriky stále představují 71 % všech případů, tj. dětí i dospělých, z celkového počtu nakažených virem HIV na celém světě.

Dvě třetiny těhotných žen v nejchudších zemích, které jsou pozitivní na HIV, o své nemoci vůbec nevědí. Přitom včasná diagnostika jednoduchým testem v průběhu těhotenství je jedinou zárukou, že se podaří zabránit přenosu viru na dítě a že postup nemoci bude moci být zpomalen i u matky. Je proto nutné, aby každá žena, i z té nejchudší a nejizolovanější části světa, měla možnost se během těhotenství nechat vyšetřit lékařem, který kromě jiných vyšetření provede

také test na AIDS. Od roku 2005 se takto podařilo zabránit 850 tisícům případů přenosu viru HIV z matky na dítě.

V nejhudších zemích bez rozvinutých zdravotnických systémů je však uskutečnění tohoto úkolu velice obtížné: velká část žen rodí doma a lékaře během těhotenství navštíví jednou, maximálně dvakrát, protože cesta pěšky na kliniku ze vzdálených oblastí, kde žijí, je velice obtížná a trvá příliš dlouho. Dalším důvodem je skutečnost, že pro 38 % matek, které žijí s HIV, a pro téměř 65 % jejich dětí, jsou stále ještě nedostupné léky, které mohou přenosu HIV zabránit nebo průběh nemoci zpomalit. Stále ještě je však léčba dostupná pouze pro třetinu dětí a dvě třetiny těhotných žen (na rozdíl od celosvětového průměru léčby u dospělé populace, který činí 64 procent).

3.2.2 Rada bezpečnosti

Rada bezpečnosti má patnáct členů, z toho pět stálých (Čína, Francie, Rusko, USA a Velká Británie). Zbývajících deset volí Valné shromáždění na dvouleté období. Jejich výběr vychází z principu rovnoměrného geografického zastoupení. Zasedá nepravidelně, schůze jsou svolávány podle potřeby i ve velmi krátkých lhůtách. Členové se střídají v předsednictví po měsíci (týká se to stálých i nestálých členů). K přijetí rezoluce musí 9 členů hlasovat pro. Pokud ale i jediný z pěti stálých členů hlasuje proti, rezoluce schválena není.

Funkce Rady bezpečnosti:

- Projednává situace, které by mohly vést ke vzniku mezinárodních konfliktů.
- Navrhuje metody a podmínky smíru.
- Doporučuje opatření proti hrozbám nebo aktu agrese.
- Doporučuje Valnému shromáždění kandidáta na post generálního tajemníka OSN.

3.2.3 Ekonomická a sociální rada

Ekonomická a sociální rada (ECOSOC) je fórum určené k projednávání otázek obchodu, dopravy, hospodářského rozvoje a sociálních otázek. Má 54 členů (států) volených na tříleté období. Při hlasování rozhoduje prostá většina. ECOSOC každoročně pořádá několik krátkých zasedání, na něž zve i zástupce občanské společnosti. Kromě toho se každý rok schází v červenci na velkém čtyřtýdenním zasedání, které se koná střídavě v New Yorku a Ženevě.

Ekonomická a sociální rada zastává následující funkce:

- Projednává mezinárodní ekonomické a sociální otázky.
- Prosazuje lepší životní úroveň, plnou zaměstnanost a ekonomický a sociální rozvoj.
- Podporuje řešení mezinárodních ekonomických, sociálních a zdravotnických otázek, zasazuje se o posilování mezinárodní spolupráce v kultuře a vzdělávání.

K ECOSOC patří i přidružené orgány, kterými jsou:

- Komise pro narkotika.
- Komise pro sociální rozvoj.
- Komise pro otázky populace a rozvoje.
- Komise pro postavení žen.
- Statistická komise.
- Komise pro prevenci kriminality a trestní spravedlnost.
- Komise pro trvale udržitelný rozvoj.
- Komise pro vědu a techniku pro rozvoj.
- Fórum OSN pro lesnictví.

3.2.4 Sekretariát

Úkoly, které plní, jsou rozmanité stejně jako témata, kterým se OSN věnuje – správa mírových operací, urovnávání mezinárodních sporů, mapování sociálních a ekonomických trendů apod. Sekretariát zodpovídá za poskytování služeb ostatním orgánům OSN. Sídlo OSN slouží čtyřem hlavním skupinám: delegacím států, zaměstnancům, návštěvníkům z řad veřejnosti a novinářům. Při OSN jsou akreditovány i více než tři tisíce nevládních organizací, mnohé se účastní některých jednání. Celkový roční příjem, který organizace přináší městu New York, se odhaduje na 3,3 miliardy dolarů.

Mezi hlavní funkce Sekretariátu patří:

- Zpracovává podkladové informace pro zástupce vlád.
- Realizuje rozhodnutí členských států OSN.
- Organizuje mezinárodní konference.
- Poskytuje překladatelské a tlumočnické služby do oficiálních jazyků OSN.

3.2.5 Mezinárodní soudní dvůr

Byl založen v roce 1946 jako jeden z hlavních orgánů OSN. Se svými kauzami před něj mohou předstoupit pouze státy, nikoliv jednotlivci. Pokud stát souhlasí s tím, aby se soud zabýval případem, který se ho týká, musí se následně podrobit jeho rozhodnutí. S žádostí o právní posouzení situací se na soud mohou obrátit i jiné orgány či organizace systému OSN. Soud v letech 1947–2013 rozhodl celkem 155 sporů mezi státy. Patří mezi ně například spory o hranice území, kauzy diplomatických vztahů, nevměšování se do vnitřních záležitostí země nebo braní rukojmí.

Soud sídlí v Paláci míru v Haagu (Nizozemsko). Má patnáct soudců, které volí Valné shromáždění a Rada bezpečnosti. Každý soudce musí být z jiné země. Na přijetí rozhodnutí se musí shodnout devět soudců. Všechny rozsudky jsou konečné a neodvolatelné. Pokud se některý ze států, kterých se kauza týká, nepodrobí rozsudku, může protistrana s kauzou předstoupit před Radu bezpečnosti.

3.2.6 Poručenská rada

V roce 1945 bylo na světě jedenáct území – převážně v Africe a Tichomoří – pod mezinárodním dohledem. Hlavním úkolem poručenského systému OSN byla podpora rozvoje svěřeneckých území a jejich postupný přechod k samosprávě nebo samostatnosti. Poručenská rada je složena ze stálých členů Rady bezpečnosti (Čína, Francie, Rusko, Spojené státy a Velká Británie). Každý člen má jeden hlas a při hlasování rozhoduje prostá většina. Poslední svěřenecké území, stát Palau (do té doby pod správou Spojených států), získalo v roce 1994 autonomii. Poručenská rada poté pozastavila svou činnost. Sejde se jen v případě potřeby.

3.3 OSN a lidská práva

Základním východiskem je Charta OSN a Všeobecná deklarace lidských práv, které přijalo Valné shromáždění v letech 1945 a 1948. V průběhu let byly tyto dokumenty rozšiřovány, takže dnes obsahují i ochranu žen, dětí, tělesně či duševně postižených, ochranu menšin, migrujících pracovníků a dalších ohrožených skupin. Tyto skupiny mají v současné době práva, která je chrání před nejrůznějšími formami diskriminace, jež byly po léta v mnoha společnostech považovány za běžné.

Práva byla rozšiřována díky přelomovým rozhodnutím Valného shromáždění, postupně byla prosazena jejich všeobecná platnost, nedělitelnost a soulad s rozvojem a demokratizací. Světová

veřejnost byla prostřednictvím vzdělávacích kampaní vytrvale informována o svých nezczitelných právech, školicí programy a technická pomoc OSN umožnily celé řadě států zlepšit soudní a trestní systémy. Systém monitorování dodržování lidských práv si získal značnou podporu a respekt ze strany členských států.

Mezinárodní program lidských práv je souhrnné označení pro Všeobecnou deklaraci lidských práv, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o ekonomických, sociálních a kulturních právech.

Orgány, které se zabývají problematikou lidských práv

Vysoký komisař OSN pro lidská práva (OHCHR) podporuje a koordinuje činnost OSN na ochranu a dodržování lidských práv po celém světě. Generální tajemník učinil z otázky lidských práv ústřední téma, které má spojovat práci organizace v klíčových oblastech míru a bezpečnosti, rozvoje, humanitární pomoci, ekonomické a sociální problematice. Téměř všechny orgány a specializované agentury OSN se dnes do určité míry podílejí na ochraně lidských práv. Hlavním úkolem vysokého komisaře je propagovat a chránit lidská práva ve světě, koordinovat lidskoprávní aktivity OSN a poskytovat podporu státům, které nesou hlavní odpovědnost za dodržování lidských práv. Vysoký komisař je ve svých úkolech podporován úřadem čítajícím zhruba tisíc úředníků. Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva sídlí v Ženevě a kromě newyorské úřadovny má kanceláře ve 13 zemích a dalších 12 regionálních poboček, přičemž o otevření dalších se jedná. Od 1. září 2018 je současnou vysokou komisařkou Michelle Bachelet.

Třetí výbor Valného shromáždění OSN

Vrcholným orgánem OSN je Valné shromáždění. Otázky lidských práv jsou projednávány v rámci tzv. Třetího výboru, který se zabývá sociálními a humanitárními záležitostmi a otázkami lidských práv. Výbor se schází každoročně v New Yorku v říjnu až prosinci.

Rada pro lidská práva

Jedná se o specializovaný orgán OSN pro lidskoprávní záležitosti. Posláním RLP je prosazování univerzálního respektu a ochrany lidských práv. Hodnotí jejich dodržování v členských státech OSN, vyslovuje se k jejich porušování, podporuje pomoc a vzdělávání s cílem takovému porušování zabránit, reaguje na krizové situace, pomáhá při rozvoji mezinárodního práva lidských práv a slouží jako mezinárodní fórum pro dialog o lidskoprávních otázkách.

Výbor pro lidská práva

Vznikl v roce 2006, nahradil Komisi pro lidská práva, je nezávislým orgánem zodpovědným za problematiku lidských práv.

Speciální poradce pro prevenci genocidy a odpovědnost za ochranu

Jedná jako prostředník k nadnesení případů a dynamiky genocidy, upozorňuje na místa s rizikem genocidy. Speciální poradce pro ochranu vede koncepční, politické, institucionální a operační rozvoj odpovědnosti za ochranu.

Smluvní výbory OSN

Lidská práva a základní svobody jsou na mezinárodní úrovni upraveny především šesti níže uvedenými mezinárodními smlouvami. Každá smlouva zřizuje jako svůj monitorovací orgán výbor, který má za úkol kontrolovat dodržování závazků, které ze smlouvy vyplývají, a to přijímáním a hodnocením periodických zpráv od smluvních stran nebo i přijímáním a prošetřováním individuálních stížností. Jedná se o následující smlouvy a jim odpovídající výbory:

1. Výbor pro lidská práva – Mezinárodní pakt o občanských a politických právech.

2. Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva – Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.
3. Výbor pro odstranění rasové diskriminace – Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace.
4. Výbor pro odstranění diskriminace žen – Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen.
5. Výbor proti mučení – Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání.
6. Výbor pro práva dítěte – Úmluva o právech dítěte.

Komise pro postavení žen (Commission on the Status of Women – CSW)

Tato komise je hlavním globálním mezivládním orgánem, který se zaměřuje výhradně na podporu rovnosti pohlaví a posílení postavení žen. CSW přispívá k prosazování práv žen, zdokumentování reality životů žen na celém světě a formování globálních norem týkajících se rovnosti žen a mužů a posílení postavení žen.

V roce 1996 ECOSOC (Ekonomická a sociální rada OSN) v usnesení 1996/6 rozšířila mandát Komise a rozhodla o převzetí vedoucí úlohy při monitorování a přezkoumávání pokroku a problémů při provádění Pekingské deklarace a akční platformy a při začleňování genderové perspektivy do aktivit OSN. Členské státy se shodují na dalších opatřeních, která mají urychlit pokrok a podporovat uplatňování práv žen v politické, hospodářské a sociální oblasti. Výsledky a doporučení z každého zasedání jsou předávány ECOSOC pro následné kroky.

Podle současných metod práce (stanovených v roce 2015) komise na každém zasedání:

- vede ministerský úsek ke znovuzdůraznění a posílení politických závazků k realizaci genderové rovnosti a zmocňování žen a dívek stejně jako jejich lidských práv. Zajišťuje vysokou úroveň a patrnost uvažování komise;
- věnuje se obecné diskusi o statusu genderové rovnosti, identifikuje úkoly, kterých je třeba dosáhnout, cestou uzavírání propastí a hledání výzev ve vztahu k prioritním tématům;
- hodnotí pokroky v implementaci vzhledem k závěrům stanoveným na předešlém zasedání. Zdůrazňuje naléhavá témata, trendy a oblasti zájmu a nové přístupy v otázkách týkajících se žen, které potřebuje k rozhodování;
- hraje roli prostředníka v genderové problematice v systému OSN, v jeho vnitřních procesech a komisích OSN;
- vypracovává v uzavřených jednáních zprávu o vlastní pracovní skupině.

Komise má 45 členských států, volených Ekonomickým a sociálním výborem podle následujícího geografického rozdělení – 13 členů z Afriky, 11 z Asie, 9 z Latinské Ameriky a Karibiku, 8 ze západní Evropy, 4 z východní Evropy. Jsou voleni na čtyři roky.

3.4 OSN a humanitární otázky

Organizace spojených národů poprvé koordinovala humanitární operace v Evropě po druhé světové válce, během níž bylo vysídleno obrovské množství lidí. Od té doby OSN pomáhá ve všech případech, kdy následky přírodních nebo člověkem zaviněných neštěstí přesahují schopnost zasazených států účinně reagovat. V současné době je tak OSN hlavním poskytovatelem nouzové i dlouhodobé pomoci, je katalyzátorem činnosti vlád a humanitárních organizací a hájí zájmy postižených lidí. Každý rok jsou lidé nuceni opustit své domovy v důsledku různých konfliktů a přírodních pohrom.

V této oblasti využívá dvě koncepty: *okamžitou pomoc* a *preventivní opatření*.

Co nejdříve po katastrofě se OSN a její agentury snaží dopravit do oblasti humanitární pomoc. Úřad vysokého komisaře pro uprchlíky ročně poskytuje pomoc více než dvaceti milionům lidí. Světový potravinový program OSN každý rok zajistí výživu pro 110 milionů lidí. Cílem prevence katastrof je minimalizace zranitelnosti jednotlivých společenství a řešení příčin katastrof souvisejících s lidskou činností. Agentury OSN kladou velký důraz na zavedení systémů včasného varování, jakožto prostředku krátkodobé prevence. Organizace OSN pro výživu a zemědělství monitoruje hrozící hladomory, Světová meteorologická organizace vypracovává předpovědi výskytu tropických cyklonů a monitoruje nebezpečí sucha, Rozvojový program OSN pomáhá ohroženým zemím vypracovat krizové plány a další opatření zvyšující míru jejich připravenosti.

Prevence konfliktů zahrnuje strategie jako preventivní diplomacie, preventivní odzbrojení a prosazování lidských práv. Dlouhodobé preventivní strategie řeší hlubší příčiny konfliktů. Zaměřují se na posílení bezpečnosti, hospodářského růstu, dobrého vládnutí a respektování lidských práv. Tyto metody jsou i nadále nejefektivnější ochranou před různými katastrofami, jak přírodními, tak zaviněnými lidmi.

Kontrolní otázky

1. Jaké jsou hlavní orgány OSN?
2. Co víc o nich víte?
3. Jaké jsou hlavní úkoly Vysokého komisaře OSN pro lidská práva?
4. Co víte o UNICEF?

Použitá a doporučená literatura

1. Klíčové programy UNICEF. UNICEF ČR. [online] [cit. 2018-08-15]. Dostupné z: <https://www.unicef.cz/co-delame/nase-projekty>
2. Member states. UN Women. [online] [cit. 2018-08-15]. Dostupné z: <http://www.unwomen.org/en/csw/member-states>
3. Ministerstvo zahraničních věcí ČR (2003). Organizace spojených národů. [online] [cit. 2018-07-07]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/lidska_prava/podpora_lp_a_demokracie/hlavni_instituce_a_fora/index_1.html
4. Naše poslání. UNICEF ČR. [online] [cit. 2018-08-15]. Dostupné z: <https://www.unicef.cz/co-delame/nase-mise>

4 Koncepce lidských práv z hlediska sociální práce, dilemata v sociální práci

JANA STEJSKALOVÁ

***Klíčová slova:** dilema; Etický kodex sociálních pracovníků; Mezinárodní federace sociálních pracovníků*

4.1 Úvod

Sociální práce již z pohledu definice vychází z respektu lidských práv. Lidská práva mají dlouhou tradici v teorii a praxi sociální práce. Většina odborných textů a profesionálů již výslovně zahrnuje základní lidská práva. Sociální práce je založena na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti. Sociální pracovníci proto dbají na dodržování lidských práv u skupin a jednotlivců tak, jak jsou vyjádřeny v dokumentech relevantních pro praxi sociálního pracovníka, a to především ve Všeobecné deklaraci lidských práv, Chartě lidských práv Spojených národů a v Úmluvě o právech dítěte a dalších mezinárodních deklaracích a úmluvách. Dále se řídí Ústavou, Listinou základních práv a svobod a dalšími zákony České republiky, které se od těchto dokumentů odvíjejí.

Sociální práce zahrnuje práva první, druhé a třetí generace. Práva první generace se týkají občanských a politických práv (jako je právo na život, svoboda projevu, zákaz mučení a svévolného zadržování), druhá generace práv socioekonomických a kulturních zahrnuje např. právo na přiměřenou úroveň vzdělání, zdravotní péči. Práva třetí generace se zaměřují na přírodní svět, právo na biologickou rozmanitost druhů a rovnost mezi generacemi. Tato práva se navzájem posilují a vzájemně na sobě závisí (Mezinárodní federace sociálních pracovníků).

Sociální pracovníci sdílejí hodnoty lidských práv. Odráží to jejich hodnoty jako respekt, důstojnost a sebeodhodlání – hodnoty, které jsou silně zanesené v etickém kodexu každého profesionála. Na profesi sociální práce je oceňováno zastání se zranitelných osob, bojování proti opresivní praxi (tj. proti utlačování určité skupiny nebo jednotlivce), je důležitá kvůli zmocňování jedinců a „dávání hlasu“ znevýhodněným osobám. Lidská práva jsou důležitá pro rozhodnutí zaměřující se na budoucí potřeby jedinců.

Sociální pracovník respektuje jedinečnost každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, pohlaví, rodinný stav, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti.

Podle Kate Gilmore, zástupkyně Vysoké komisařky OHCHR, mají „sociální pracovníci – ať už si to uvědomují, nebo ne – kritické role v oblasti lidských práv. V prostředí klinických praxí se sociální pracovníci zabývají záležitostmi, které se týkají například práva lidí na důvěrnost informací a informovaného souhlasu. Jsou přímo zapojeni do práv svých klientů na fyzickou a duševní integritu. V komunitním prostředí se sociální pracovníci podílejí na formování práv lidí k aktivní účasti na rozhodování veřejnosti, a to i v souvislosti s diskriminací a marginalizací, která má vliv na výkon takových práv, jako jsou práva občanů na bydlení, zdraví a vzdělávání. Jako političtí poradci místních a vnitrostátních orgánů mají odborníci v oblasti sociální práce významnou roli při

ovlivňování přístupu státu k otázkám – od reformy věznic až po boj proti násilí založenému na pohlaví a uplatňování práv osob se zdravotním postižením“.

4.2 Mezinárodní federace sociálních pracovníků

Mezinárodní federace sociálních pracovníků (IFSW) je mezinárodní organizace profesionálů, jejichž cílem je snaha o sociální spravedlnost, dodržování lidských práv a trvale udržitelný sociální rozvoj skrze podporu nejlepších praxí sociální práce a zapojení mezinárodních organizací. Sídlo IFSW je ve švýcarském Bernu. IFSW je následníkem Stálého mezinárodního sekretariátu sociálních pracovníků, který byl založen v roce 1928 v Paříži a který byl činný až do vypuknutí druhé světové války. V roce 1950 bylo v průběhu Mezinárodní konference sociální práce v Paříži rozhodnuto o vzniku IFSW jako mezinárodní organizace profesionálních sociálních pracovníků. Podmínkou vzniku byl vstup nejméně sedmi národních organizací. Organizace nakonec byla založena v roce 1956 během Mezinárodní konference o sociálním blahobytu v Mnichově. IFSW má regionální sekce v Africe, Asii a Tichomoří, Severní Americe, Latinské Americe a Karibiku a v Evropě. Společnost sociálních pracovníků České republiky je členem IFSW od roku 1995.

Cílem IFSW je mj. prosazovat sociální práci jako profesi prostřednictvím mezinárodní spolupráce, především v oblasti profesních hodnot, standardů, etiky, lidských práv, uznání, vzdělávání a pracovních podmínek, prosazovat zakládání národních organizací sociálních pracovníků nebo jejich profesních odborů a podporovat organizace sociálních pracovníků v prosazování účasti sociálních pracovníků na sociálním plánování a stanovení sociální politiky.

Vzhledem k vývoji sociální práce IFSW přináší globální definici sociální práce („Sociální práce je praxe a akademická disciplína, která podporuje sociální změny a rozvoj, sociální soudržnost a posílení a osvobození lidí. Principy sociální spravedlnosti, lidských práv, kolektivní odpovědnosti a respektu k rozmanitosti jsou zásadní pro sociální práci. Podporováno teoriemi sociální práce, společenských věd, humanitních věd a domorodých znalostí zapojuje sociální práce lidi a struktury, aby řešili životní problémy a zlepšili blahobyt“), která byla schválena v červenci 2014 (on-line). I předchozí definice sociální práce kladly důraz na principy lidských práv a sociální spravedlnost. Podle IFSW je klíčové pro profesi sociální práce podpora sociálních změn, sociální rozvoj, sociální soudržnost a posílení a osvobození lidí.

IFSW podporuje spolupráci sociálních pracovníků všech zemí, poskytuje prostředky pro diskusi a výměnu idejí a zkušeností (setkání, studijní pobyty, výzkum, výměny, publikace) a navazuje a udržuje vztahy s organizacemi sociálních pracovníků, jejichž názory představuje a prosazuje u mezinárodních organizací zabývajících se společenským rozvojem a blahobytem.

Má také speciální konzultační status pro Ekonomickou a sociální radu (ECOSOC) OSN a Dětského fondu OSN (UNICEF). Spolupracuje se Světovou zdravotnickou organizací (WHO), Vysokým komisařem OSN pro lidská práva (OHCHR) a Vysokým komisařem OSN pro uprchlíky (UNHCR). Světový den sociální práce připadá na 19. březen.

4.3 Etický kodex sociálních pracovníků

Etický kodex je dokument obsahující základní principy etického chování. Na poli sociální práce je možné identifikovat Mezinárodní etický kodex a etické kodexy jednotlivých států, které by z toho mezinárodního měly vycházet a případně ho rozpracovávat. Mezinárodní etický kodex dává dohromady Mezinárodní asociace škol sociální práce (IASSW), v průběhu času jeho návrhy aktualizuje a přizpůsobuje měnícím se podmínkám společnosti.

Hlavními principy sociální práce podle Mezinárodního etického kodexu sociální práce z roku 2004 jsou *lidská práva a lidská důstojnost* – sociální práce je založena na respektu k hodnotě a důstojnosti všech lidí a na právech, která z toho vyplývají. Sociální pracovníci podporují a chrání fyzickou, duševní, emocionální a duchovní integritu jedince. Což ve své podstatě obnáší respekt práva na sebeurčení, podporu participačních práv, jednat s každým jedincem jako s celistvou osobností (tj. holistické pojetí jedince) a podporovat rozvoj silných stránek jedinců. A *sociální spravedlnost* – ve smyslu vzdorování negativní diskriminaci, uznání diverzity = různorodosti sociální práce, spravedlivé rozdělení nebo přerozdělení zdrojů.

Od 60. a 70. let minulého století se v sociální práci prosazoval individualistický přístup. Pro srovnání: „Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy“, jehož návrh byl přijat valným shromážděním IFSW v Adelaide v Austrálii v roce 2004 (Nečasová, 2004), uvádí jako hlavní principy lidská práva a lidskou důstojnost a sociální spravedlnost. Aktuální přijatý návrh „stejněho“ dokumentu z roku 2018 (Global Social Work Statement of Ethical Principles – IASSW přijatý v Dublinu) klade důraz na odklon od individuálního pojetí jedince k pojetí širšímu, k vnímání vlivu společnosti – kulturních, ekonomických, politických a sociálních struktur na jedince. Jako hlavní principy uvádí: *rozpoznání/uznání vlastní důstojnosti* (ve smyslu zacházet s jedinci způsobem, jak si přejí a jak bychom si přáli my), *podporu lidských práv, propagování sociální spravedlnosti, podporu práva na sebeurčení, podporu participačního práva, dodržování zachování mlčenlivosti a soukromí, holistický přístup k jedinci, etické využívání moderních technologií a sociálních médií a profesionální integritu*.

V České republice platí Etický kodex sociálních pracovníků od roku 1995 (s dílčími úpravami v roce 2006). Obsahuje *obecné etické zásady, pravidla etického chování ve vztahu – ke klientovi, k zaměstnavateli, kolegům, své profesi a ke společnosti, etická dilemata*: např.: kdy zahájit intervenci, kdy ji ukončit, kolik je potřeba pomoci, péče.

Sociální práce je profese a akademická disciplína, která podporuje sociální změnu, sociální rozvoj, řešení problémů v mezilidských vztazích, sociální rovnost, posílení a zmocnění osob v nepříznivé sociální situaci. Ústředními principy pro sociální práci stále jsou principy sociální spravedlnosti, respektování lidských práv, osobnosti jedince, rozmanitosti skupin a jejich specifík.

Etický kodex sociálních pracovníků České republiky vychází z Všeobecné deklarace lidských práv, z Listiny základních práv a svobod České republiky, ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění a navazuje na zásady etiky sociální práce definované Mezinárodní federací sociální práce. V etickém kodexu je uvedeno, že sociální práce je nejen posláním, ale je i povinností sociálního pracovníka vykonávat sociální práci svědomitě, zodpovědně, iniciovat spolupráci multidisciplinárních týmů a dodržovat při výkonu této profese nejvyšší možné standardy profesionality v souladu s právními předpisy a dostupnými vědeckými poznatky. Závazek k respektování etiky sociální práce je základním aspektem kvality výkonu sociální práce. Etické povědomí je zásadní a neoddělitelnou součástí profesní činnosti každého sociálního pracovníka.

Hlavním cílem kodexu je snaha o naplnění sociální práce, tak jak je uvedena v mezinárodní definici Mezinárodní federace sociálních pracovníků a Mezinárodní asociace škol sociální práce (IFSW/IASSW) z roku 2014 (uvedená v úvodu kapitoly). Cílem je též poskytnout sociálním pracovníkům prostor k zamyšlení, jak taková etická dilemata a problémy řešit v každodenní praxi a nabízí i širší rámec uvažování o etických otázkách sociální práce jako profese. Kromě toho kodex upravuje pravidla zodpovědnosti a etického chování sociálního pracovníka ve vztahu ke klientovi sociální služby, k zaměstnavateli, u kterého vykonává sociální práci, ke kolegům v sociální práci, k profesi a odbornosti sociálního pracovníka, ke společnosti. Respektování a dodržování kodexu je v zájmu rozvoje etiky sociální práce jako profese a odborného růstu každého sociálního pracovníka.

4.4 Dilemata v sociální práci ve vztahu k lidským právům

Dilema je problém nabízející alespoň dvě řešení nebo volby. Pochází z řečtiny – „dvojitá volba“.

Podobně uvádí slovník cizích slov: dilema je „nutná obtížná volba mezi dvěma vzájemně se vylučujícími možnostmi; rozpaky“.

Etické problémy a dilemata

V návaznosti na Etický kodex sociálních pracovníků se sociální pracovník při své práci setkává s různými etickými problémy a dilematy vyvstávajícími ze samotné podstaty sociální práce. Musí nejen eticky hodnotit a vybírat možnosti, ale i rozhodovat. Eticky by měl uvažovat při sociálním řešení, sběru informací, jednáních a při své profesionální činnosti o použití metod sociální práce, o sociálně technických opatřeních a administrativně správných postupech z hlediska účelu, účinnosti a důsledku na klientův život.

Etický kodex sociálních pracovníků vymezuje základní etické problémy. Ve vztahu k sociální intervenci, sociálnímu šetření zmiňuje dilema kdy vstupovat či zasahovat do života občana a jeho rodiny, skupiny či obce (např. z hlediska prevence či sociální terapie společensky nežádoucí situace), kterým sociálním případům dát přednost a věnovat čas na dlouhodobé sociálně výchovné působení, kolik pomoci a péče poskytnout, aby stimulovaly klienta ke změně postojů a k odpovědnému jednání a nevedly k jejich zneužití, kdy přestat se sociální prací s klientem nebo skupinou a s poskytováním služeb a dávek sociální pomoci.

Další problémové okruhy, které se občas vyskytují a vyžadují etické hodnocení a rozhodování, vyplývají ze situací, kdy loajalita sociálního pracovníka s klientem se dostane do střetu zájmů při konfliktu zájmu samotného sociálního pracovníka se zájmem klienta, při konfliktu klienta a jiného občana, při konfliktu mezi institucí či organizací a klientem nebo skupinou klientů (dilemata vyplývající z lokálních politických tlaků nebo tlaků zaměstnavatele), při konfliktu zájmu klientů a ostatní společnosti, při konfliktu mezi zaměstnavatelem a jeho sociálními pracovníky, při konfrontaci sociálního pracovníka s limitovanými zdroji. Poslední zmiňované je často u sociálních pracovníků pracujících v neziskových organizacích. Cestu k řešení etických dilemat vyplývajících z lokálních politických tlaků či tlaků zaměstnavatele je možné vidět ve třech krocích (Davidová, 2015): „1. Mít dobrou znalost právních a metodických vodítek práce ve veřejné správě, stejně jako etických zásad sociální práce. 2. Uvědomit si existenci tohoto dilematu, tedy že v realitě sociální práce ve veřejné správě může docházet ke kolizi mezi oběma vodítky (tj. předpisy a etikou). 3. Řešit nastalé kolize situačně, což znamená neplnit „tupě“ metodická nařízení, která mohou v důsledku škodit klientům sociální práce, ale zároveň je ani neignorovat, protože mohou mít své opodstatnění.“

Postupy při řešení etických problémů uvedené v Etickém kodexu jsou takové, že závažné etické problémy budou probírány a řešeny ve skupinách pracovníků v rámci Společnosti sociálních pracovníků ČR (dále jen Společnost). Sociální pracovník má mít možnost: diskutovat, zvažovat a analyzovat tyto problémy ve spolupráci s kolegy a dalšími odborníky, event. i za účasti stran, kterých se týkají. Společnost může doplnit a přizpůsobit etické zásady pro ty oblasti terénní sociální práce, kde jsou etické problémy komplikované a závažné. Na základě tohoto kodexu je úkolem Společnosti pomáhat jednotlivým sociálním pracovníkům analyzovat a pomáhat řešit jednotlivé problémy.

Velmi a stále diskutovaným dilematem je **dilema pomoci a kontroly**. Pomoc a kontrolu je dobré chápat jako vzájemné interakce, oba přístupy jsou potřebné, užitečné a účelné.

Pomoc je, když sociální pracovník hájí zájmy klienta. Uvádí se, že na počátku je klientova objednávka, přání něco změnit. Následuje je pracovníkova nabídka pomoci. Výsledkem je společná dohoda o pomoci, jejím cíli a způsobu, jak jej dosáhnout, tj. zakázka nebo kontrakt. Pomoc je

potom dojednaný způsob společné práce, kterou si klient přeje a sociální pracovník ji může nabídnout.

Naproti tomu kontrola je, když sociální pracovník hájí zájmy někoho jiného (např. společnosti, dítěte) než toho, o koho se stará. Sociální pracovník je v nadřazené pozici, od něho vychází iniciativa, co a jakým způsobem se bude dít, jaký bude postup a jednotlivé kroky.

Sociální pracovník má ve své náplni roli pracovníka, který klientům pomáhá a má je i kontrolovat. Při vlastní sociální práci často dochází k prolínání těchto rolí s nutností se rozhodnout sám za sebe podle konkrétní situace klienta nebo skupiny klientů. Při podpoře klientů v řešení jejich situací je třeba uvědomovat si potřebnost holistického přístupu. Vnímat situaci jako celek, spolupracovat s dotčenými aktéry, kteří mohou společně danou situaci řešit, včetně vyplývajících etických dilemat. Vztahy mezi těmito protichůdnými aspekty (myšleno dilema pomoci a kontroly) sociální práce vyžadují, aby si sociální pracovníci vyjasnili etické důsledky kontrolní role a do jaké míry je tato role přijatelná z hlediska základních hodnot sociální práce.

Musil (2008) předkládá další rozdělení dilemat sociální práce na všední a strategické. Mezi všední dilemata sociální práce řadí, jestli řešit problematiku komplexně nebo si vytyčit zjednodušené cíle, zaměření se na co nejvíce klientů nebo upřednostnění menšího počtu klientů a pocitem kvalitnějšího poskytnutí služeb, jednostrannost nebo symetrie ve vztahu s klientem, zvolit procedurální nebo situační přístup, volba mezi materiální nebo nemateriální pomocí a hlavně jestli zasáhnout nebo nezasahovat.

Jako strategická dilemata sociální práce jsou uváděna dilemata veřejného nebo dílčího zájmu, bezprostřední nebo zprostředkovaná východiska volby cílů, řešení případu nebo změna poměrů ve společnosti a změna klienta nebo změna prostředí.

Na závěr této kapitoly jsou uvedeny dvě kazuistiky, na kterých je možné identifikovat různá dilemata a zaobírat se problematikou lidských práv z různých pohledů.

Paní A. je 75 let, žije sama v malém domku se zahrádkou. Stojí před volbou, jestli se přestěhovat do domova s pečovatelskou službou. Důvodem k těmto úvahám je obava o vlastní bezpečnost, skutečnost, že přestává být soběstačná, má problémy s pamětí. Pokud by se přestěhovala, znamenalo by to přijmout místní řád a akceptovat konec samostatnosti, na kterou byla zvyklá. Nabízený domov je 40 km vzdálený od jejího současného bydliště.

Do jaké míry je podle Vás Anna schopná samostatně se rozhodnout? Je někdo jiný, kdo by se měl rozhodování účastnit a proč? Pokud ne v tuto chvíli, za jakých podmínek už ano? Je v zařízení s pečovatelskou službou skutečně zachováno právo na soukromí? Jaká další práva mohou být dotčena? V čem by byl případ jiný, pokud by Anně bylo 45 let?

Manželé S. a D. mají za sebou několikaletou historii závislosti na alkoholu a potkali se v léčebně. Společně žijí již přes deset let, v minulosti byli bezdomovci, v současné době žijí v podnájmu. Oba pracují, vydělají si však jen na to nejnужnější. Před půl rokem srazilo paní S. auto a má vážné poranění hlavy, její zdravotní stav se hodně zlepšil a není proto nutné déle zůstat v nemocnici. Bohužel prognóza podle lékařů není dobrá natolik, aby byla paní sama bez dozoru. Pan D. by ji rád vzal domů. Paní S. však bude potřebovat během dne péči.

Do jaké míry je podle Vás paní S. schopná rozhodnout, kam půjde z nemocnice? Je pan D. schopný se o svoji manželku postarat? Jestli a za jakých podmínek by se do celé věci měl angažovat sociální pracovník? Jaká práva paní S. jsou/mohou být dotčena? Jaké potřeby a koho by měly být brány v úvahu? Jakou roli v rozhodování hraje alkoholová minulost manželů?

Kontrolní otázky

1. *Co je Mezinárodní organizace sociálních pracovníků?*
2. *Jaké jsou hlavní zásady Etického kodexu sociálních pracovníků?*
3. *Od kdy platí Etický kodex sociálních pracovníků v České republice?*
4. *Co znamená dilema v sociální práci?*
5. *Jaká dilemata znáte?*
6. *V čem se liší pomoc a kontrola?*

Použitá a doporučená literatura

1. Babická, R. (2008). Pomoc a kontrola v nízkoprahových službách pro děti a mládež. In: Janebová, R., Kapp, M., Smutek, M. (Eds). Sociální práce mezi pomocí a kontrolou. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 145–151.
2. Davidová, I. (2015). Etická dilemata sociální práce vyplývající z lokálních politických tlaků či tlaků zaměstnavatele. In: Sešit sociální práce – Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat č. 5, s. 25–32.
3. Etický kodex sociálního pracovníka ČR. [online] [cit. 2018-04-27]. Dostupné z: www.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/Etický%20kodex_Profesní%20svaz_verII.pdf
4. Fleischlinová, P. (2019). Rozhovor s náměstkem vysokého komisaře (OHCHR) o „sociálních pracovnících, kteří se postavili za lidská práva“. [online] [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/cs/an-interview-with-the-deputy-high-commissioner-ohchr-on-social-workers-standing-up-for-human-rights/>
5. Global social work statement of ethical principles (2018). [online] [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <https://www.iassw-aiets.org/2018/04/18/global-social-work-statement-of-ethical-principles-iassw/>
6. International Federation of Social Workers [online] [cit. 2018-08-10]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/>
7. Macurová, M. (2015). Etická dilemata vyplývající z ambivalence pomoci a kontroly v sociální práci. In: Sešit sociální práce – Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat č. 5, s. 33–40.
8. Matoušek, O. (2007). Základy sociální práce. Praha: Portál, 312 s.
9. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (2016). Všeobecná deklarace lidských práv a svobod OSN 1948. [online] [cit. 2018-04-26]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/39238/>
10. Mohammed, I. A. Human rights and social work values. [online] [cit. 2018-08-20]. Dostupné z: <http://www.socialworker.com/feature-articles/practice/human-rights-and-social-work-values/>
11. Musil, L. (2004). „Ráda bych vám pomohla, ale...“ Dilemata práce s klienty v organizacích. Brno: Marek Zeman, 243 s.
12. Musil, L. (2008). Způsoby zvládnutí dilematu jednostrannosti a symetrie. In: Janebová, R., Kapp, M., Smutek, M. (Eds). Sociální práce mezi pomocí a kontrolou. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 11–38.
13. Nečasová, M. (2004). Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy. Sociální práce/Sociální práce 4: 31–34.
14. Společnost sociálních pracovníků ČR (2019). Co je IFSW. [online] [cit. 2018-08-10]. Dostupné z: <http://socialnipracovnici.cz/sekce-socialnich-pracovniku/article/co-je-ifsw>
15. Ševčíková, S. (2008). Pomoc a kontrola v terapeuticky pojeté sociální práci. In: Janebová, R., Kapp, M., Smutek, M. (Eds). Sociální práce mezi pomocí a kontrolou. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 122–130.

16. Usnesení č. 2/1993 Sb. Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky. In: Ústava České republiky, částka 1/1993.
17. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. In: Sbirka zákonů České republiky, částka 37/2006.

5 Úmluva o právech dítěte a její aplikace v praxi, principy, práva a povinnosti dítěte

JITKA VACKOVÁ

Klíčová slova: členění úmluvy; definice dítěte; monitorování a implementace; nejlepší zájem dítěte; princip 3P; Úmluva o právech dítěte

Cílem této kapitoly je seznámit studenty s historií vzniku Úmluvy o právech dítěte, s jejími principy a implementací, včetně možností zvyšování právního povědomí dětí v této oblasti.

5.1 Historické příčiny vedoucí ke vzniku Úmluvy o právech dítěte

Historické aspekty vzniku Úmluvy o právech dítěte (dále zkr. ÚPD, Konvence, Úmluva; z angl. originálu Convention on the Rights of the Child) o právech dítěte jsou úzce navázané na vývoj společnosti, která v průběhu posledních tří set let prodělala hluboké změny ve svém tradičním pojetí a též v nazírání na své nejmenší, na děti. Ke vzniku tohoto mezinárodního dokumentu přispěly víceméně dvě různé tendence. První z nich je probíhající globální projekt lidských práv, jenž navazuje na hrůzy prožité v obou světových válkách, a druhou tendencí je změna pohledu na dítě a rodinu v historickém kontextu.

Historie dětství

Historie dětství by se dle Dunovského (1999) dala rozdělit do šesti etap podávajících určitou představu o postavení dítěte ve společnosti.

Prvním obdobím je období **infanticidy**, ve kterém dítě ani dětství nemělo prakticky žádnou hodnotu a množení lidstva bylo regulováno prostým zabíjením těch, kteří se stávali přílišnou příťažší. Rodiče neváhali a např. svrhovali své zdravé i postižené děti z různých skal (Řecko, Řím), posílali je po vodě (Egypt), zanechávali v džungli či neváhali obětovat rozmanitým božstvům. V této pro děti neutěšené době se objevovala dvě pojetí dětství vymezená Jenksem. Prvním z nich byl Dionysiánský model pojímající dítě jako jedince plného materialistických sil, základnu možného zla, jež je potřeba náležitě krotit a napravovat k obrazu svému. Druhý model, tzv. Apolloniánský, zobrazuje dítě jako nevinné, andělské a radost přinášející. (Toto pojetí naštěstí přetrvalo do dnešní doby.)

Druhé období, pojímané jako **nevšímavost, nedbání k dítěti**, příliš nezlepšilo vztah společnosti ke svým nejmenším. Děti stále mají status sluhů a objektů, s nimiž je možné zacházet dle libovůle otce, popř. pána domu. K dítěti se přistupuje jako k malému dospělému, s tím rozdílem, že společnost již nerespektuje jeho bezbožné zabíjení. (Velkou měrou se na této pozitivní změně podílelo křesťanství.)

Třetí etapa spadající do období mezi čtrnáctým až sedmnáctým stoletím se na dítě dívá **ambivalentně**. Dětství se již začíná přiznávat větší význam jako přípravnému období pro dospělost (Dunovský, 1999, s. 44). Přitom se stále zvyšuje potřeba věnovat mu zvýšenou pozornost, rozumět jeho potřebám a respektovat je (Dunovský, 1999, s. 44).

Čtvrté období nazývá americký psycholog L. DeMause obdobím **intruze**. Můžeme je zařadit do 18. století (osvícenství), v němž byly děti konečně objeveny jako sociální skupina, která pro společnost znamenala lepší zítřky – bohatství a prosperitu. Tato představa však byla zakotvena v budoucnosti a děti kvůli tomu ztratily práva, jež by mohly aplikovat na svou současnou situaci.

Pátá etapa nazývaná **socializační** spadá do období devatenáctého a poloviny dvacátého století. Je ve znamení průmyslové revoluce, která v dětech spatřovala levnou pracovní sílu. Těžká práce bez jakékoli regulace se velmi negativně podepisovala na jejich zdraví. Úmrtnost dětí nabývala ohromných rozměrů (až 500 % v industrializované Anglii). Dětská práce se stala fenoménem, proti němuž se zvedla vlna odporu. Byly vydány první zákony sloužící k regulování pracovního zatížení (Childrens' Acts); dětství se ocitlo pod drobnohledem odborníků, kteří postupně vymezovali potřeby dětí a tak významně přispívali ke zrodu nového oboru pediatrie.

Věk současnosti se situuje do role **podpory a pomoci dítěti**, jemuž je přiznána nejen právní subjektivita, ale i vesměs všechna práva dospělých. Na dítě je nazíráno jako na plnohodnotnou bytost potřebující pro svůj rozvoj určité vedení, zároveň však jistou míru osobní realizace. Tento výrazně odlišný pohled na naše nejmenší deklaruje právě Úmluva o právech dítěte, přijatá v roce 1989.

5.2 Úmluva o právech dítěte

Úmluvu o právech dítěte přijaly Spojené národy 20. listopadu 1989 v New Yorku. Jejím vzniku předcházely dvě konvence – **Ženevská deklarace práv dítěte** z roku 1924 a **Charta práv dítěte** z roku 1959. Obě byly jakýmsi vývojovým předstupněm Úmluvy, která se dnes někdy označuje jako aplikace Všeobecné deklarace lidských práv na dětský věk. ÚPD se skládá z 54 článků, jež spolu neodmyslitelně souvisejí, jsou navzájem provázané a žádný z nich není nadřazený. Dvanáct článků se zabývá povinnostmi smluvních stran, které ratifikovaly Úmluvu; čtyřicet článků se týká přímo dítěte.

Kovařík (1999) člení ÚPD na tyto okruhy práv:

- Práva na život a přežití (survival rights).
- Práva na osobní rozvoj (development rights).
- Práva na ochranu (protection rights).
- Participační práva (participation rights).

Úmluvu bychom též mohli rozdělit podobně jako Všeobecnou deklaraci lidských práv na práva politická (čl. 13, 14, 15, 17); ekonomická (čl. 4, 6, 32); sociální (čl. 4, 24, 26, 28, 29) a práva kulturní (čl. 4, 31), avšak dělení dle Kovaříka (1999) vystihuje základní principy tohoto mezinárodního dokumentu.

Úmluvu lze členit taktéž na základě tzv. **principu 3P** (PROVISION – PROTECTION – PARTICIPATION), jenž obdobným způsobem reflektuje podstatu všech článků obsažených v ÚPD.

Nově se v této Konvenci objevují **participační práva** (viz výše „**participation**“), která představují aktivní podílení se na všech rozhodnutích, která se dítěte týkají. Úmluva mu v tomto smyslu dává status rovnoprávného komunikačního partnera, s nímž se musí počítat a jehož je nutno

brát vážně. Participace by měla vést k tvorbě demokratické společnosti, jejímž základem je právě aktivní účast občanů na společenském dění; měla by posilovat komunikaci (emancipaci) dětí a mládeže; a zároveň preventivně působit proti některým negativním jevům, které se bohužel vyskytují už i u dětí (toxikomanie, kriminalita, gamblerství, vandalismus atp.). Následující odstavce podrobně rozebírají tento velmi důležitý princip, jehož prostřednictvím jsou jednotlivé články provázané a neoddělitelné; tzn., je nutné v rámci implementace jednoho článku brát v úvahu články ostatní.

Zajištění (dále z angl. provision)

Anglické slovo provision znamená podle lexikonu angličtiny *zajištění, obstarávání, zásobování, poskytnutí* (Lingea Lexicon, 2000). Tyto všechny výrazy vskutku charakterizují soubor práv spadajících do dané oblasti. Patří sem zejména právo na zdravotní a zdravotnické služby (čl. 24); právo na životní úroveň (čl. 27); právo na vzdělání (čl. 28); právo na přístup ke vhodným informacím (čl. 17) a v zásadě právo na přežití a rozvoj (čl. 6). Tento princip stanovuje povinnosti pro osoby a subjekty (popř. stát) odpovědné za dítě.

Článek 24 v této věci přímo uvádí výčet požadavků pro zajištění přístupu všech dětí k efektivním zdravotnickým službám, základní a preventivní péči, zdravotnické osvětě či požadavek snižování kojenecké úmrtnosti. Také článek 28 si klade za cíl a povinnost zabezpečit dítěti bezplatné a povinné základní vzdělání; přijatelné a dostupné formy středního i vysokoškolského vzdělání; podporu pravidelné školní docházky; v případě potřeby poskytnutí finanční podpory a další. Článek 27 požaduje zajištění životní úrovně nezbytné pro tělesný, duševní, mravní a sociální rozvoj dítěte, přičemž Úmluva stanovuje, že zodpovědnost za zabezpečení takové úrovně nesou rodiče.

Oblast provision odráží jeden ze základních principů ÚPD – právo každého dítěte na život, přežití a rozvoj (life, survival and development).

Ochrana (dále z angl. protection)

Anglický výraz protection má několik významů. Je chápán jako ochrana něčeho, popř. někoho; dále jako ochrana proti něčemu, také se zároveň používá ve smyslu ochrany lidských práv a svobod (Lingea Lexicon, 2000). Všechna tato vyjádření směřují k právům dítěte na rodičovskou a společenskou péči, právu na ochranu před nejrůznějšími formami ohrožování, vykořisťování a dalšími nepříznivými situacemi.

Do této oblasti bychom mohli zařadit článek 2 – nediskriminaci; ochrana dítěte před oddělením od rodičů (čl. 9), nezákonné přemístění a nevracení (čl. 11), násilí a zanedbávání (čl. 19). Dále je tento princip obsažen v článku 16 – ochrana soukromí; čl. 21 – osvojení (problematiku osvojení též upravuje Haagská úmluva umožňující osvojení v zahraničí); čl. 22, jenž se zabývá tematikou uprchlických dětí a požaduje od smluvních států jejich ochranu a zajištění potřebných forem humanitární pomoci; čl. 32–38, v nichž má dítě právo na ochranu před dětskou prací; zneužíváním drog; sexuálním zneužíváním; prodejem, obchodováním a únosem; mučením a zbavením svobody; v ozbrojených konfliktech a jiných formách vykořisťování.

Protektivní práva vymezují negativní jevy společenské i jiné, které průkazně vedou k porušování lidských práv i svobod a významně záporně ovlivňují harmonický vývoj dítěte.

Podílení se (dále z angl. participation)

Lexicon angličtiny překládá participation jako účast v/na čem, zapojení do čeho, participaci na čem. Zároveň tento pojem spojuje se souborem anglických výrazů, které široce vymezují participaci: *group action – vote, action, battle, revolution, absorption, social activity, alliance, decolonisation, disbandment, disestablishment, distribution, commerce, migration, stampede, social control, coup, internationalisation, exchange, compliance, competition, resistance, due process, legalisation, separation, desegregation, cooperation, assemblage, attendance, nonattendan-*

ce, getting even, democratisation, engagement, nonengagement, restoration (Lingea Lexicon, 2000). Všechny tyto výrazy se dotýkají problematiky participace a víceméně mohou sloužit jako vodítko pro naplňování tohoto principu v závislosti na rostoucím věku dítěte a jeho schopnostech. Samozřejmě – jsou to mnohdy pojmy určené spíše k zamyšlení než přímo k vlastní aplikaci, přesto mohou odhalovat oblasti, které nebyly v souvislosti participace dětí ve společnosti brány v úvahu.

Participace je novou skutečností, kterou přinesla právě ÚPD. Znamená zapojení dítěte do všech činností podle jeho vývojových možností a schopností. Zároveň mu skýtá právo být vyslyšeno ve všech situacích, jež se jej dotýkají. Tuto novou oblast nazírání na dětská práva upravují v Úmluvě články 12–15, dále články 30, 31 a 40. Dítě má dle nich právo na vlastní názor; na získávání a rozšiřování informací i myšlenek bez ohledu na hranice (názor dítěte a svoboda projevu); na svobodu myšlení, svědomí a náboženství; na svobodu sdružování; na volný čas, rekreaci a kulturní život a zároveň právo na zacházení, které podporuje jeho smysl pro důstojnost a čest a bere ohled na jeho věk s cílem znovuzачlenění do společnosti (justice pro mladistvé). Do oblasti participace též zařazují článek 30 týkající se dětí menšinových skupin a domorodého obyvatelstva, které mají právo užívat vlastní kulturu i jazyk a vyznávat své náboženství.

Podílení se, účast na společenském životě je jednou z cest k uskutečňování demokracie, neboť ta, jak řekl Masaryk, je zárukou míru – pro nás i pro svět (Čapek, 1937).

5.3 Monitorování a implementace ÚPD

Druhá a třetí část Úmluvy (čl. 42–54) se zabývá povinnostmi smluvních stran, které tuto konvenci ratifikovaly. Jedny z nejdůležitějších jsou:

- Povinnost států seznamovat co nejširší okruh dospělých i dětí s právy obsaženými v Úmluvě (část II – plnění a závaznost).
- Zřídit **Výbor pro práva dítěte**, složený z 10 odborníků, kteří budou posuzovat zprávy účastnických států (dva roky po ratifikaci a poté každých pět let).
- Pro podpoření účinného plnění ÚPD a podněcování mezinárodní spolupráce se mohou jednání Výboru účastnit specializované orgány OSN (Mezinárodní organizace práce, Světová zdravotnická organizace, UNESCO a UNICEF), dále nevládní organizace se statutem OSN a orgány Spojených národů (např. UNHCR).
- Kterýkoli stát může navrhnout změnu Úmluvy a předložit ji generálnímu tajemníkovi Spojených národů (čl. 50).
- Zasedání Výboru pro práva dítěte se koná jedenkrát za rok (Úmluva o právech dítěte, 1989).

Monitorování – zaznamenávání, zachycování, sledování (Klimeš, 1995) je předpokladem pro správnou implementaci = *naplnění; splnění podmínek – to fulfill the conditions of, to perform* (Concise Family Dictionary, 1991), která se projevuje již přímými opatřeními v praxi.

Ke sledování naplňování základních principů Úmluvy (tedy k monitorování a implementaci) u jednotlivých smluvních států byl zřízen **Výbor pro práva dítěte** (dále již jen „Výbor“), jenž začal pracovat v září 1991. Jeho hlavními úkoly jsou posílení důležitosti jednotlivých práv v Konvenci a kontrola jejich dodržování. Tento Výbor provádí prakticky pouze monitorování v rámci implementace ÚPD na základě empirických výzkumů. To znamená, že může pouze pozorovat, nějakým způsobem dokumentovat, co se děje s Úmluvou v jednotlivých státech. Je však velice těžké posoudit účinek implementace ÚPD na pozici dětí ve společnosti. Pouze pomocí Konvence nelze zajistit lidskou, finanční a organizační stránku implementace, natož její míry, jež by byly efektivní pro děti. Je nemožné uvažovat o dětských právech v mezinárodním měřítku. Dal by se hodnotit

důraz, jaký kladou jednotlivé státy na implementaci dětských práv a Výbor se může obrátit na každý stát s otázkou: „Máte nějaký program (např. sociální) na uplatňování práv dítěte?“ Mnoho z nich má policii, ale to není odpověď na danou otázku (Dvořáková, 2000). Postupy sledování práv dítěte Výborem se liší od modelů obvyklých v oblasti lidských práv. Připomínka není obviněním, ale spíše konstruktivní pomocí. Cílem je, aby se Výboru spolu s vládou, která podává zprávu, a dalšími zapojenými pomocnými organizacemi podařilo určit a vymezit problémy a dohovorit, jaká opatření k nápravě jsou nezbytná (Vybrané kapitoly k 10. výročí přijetí ÚPD, 1999). Proto, aby bylo možné zavádět nové metody implementace, je nutné provádět výzkum v těch oblastech, v nichž se nám nedaří naplňovat principy Úmluvy. První výzkumy týkající se právního povědomí dětí školního věku již proběhly v několika zemích, na základě výsledků je tedy možné analyzovat nedostatky a vytvořit způsoby, jimiž se budou minimalizovat.

5.4 Definice dítěte a její problematika

Jednou z velkých předností, ale zároveň i slabostí úmluvy je definice dítěte, která říká, že se jedná o bytost mladší 18 let. Úmluva se zcela záměrně vyhýbá **stanovení počátku života** (početí vs. narození), nechává jeho výklad na státech, které ji ratifikovaly.

Když si představíte dlouhý časový úsek (... bytost mladší 18 let) a množství velmi dobře viditelných změn, které jej provázejí, je jasné, že Úmluva se bude snažit **přiznávat dětem práva podle jejich vyspělosti (případně věku)**. Nebezpečí spočívá však v tom, že práva se neodmyslitelně pojí i s povinností a hlavně s odpovědností. Je tedy možné si myslet, že děti jsou v určitém věku za své jednání odpovědné?

Velmi příhodně tento problém řeší významný dětský psycholog Zdeněk Matějček (2004), který říká: *„Předně soudím, že určité právo můžeme dítěti přisoudit právě v té míře, v níž můžeme od něho očekávat odpovědné jeho plnění. Pokud dítě samotné nemůžeme za zneužití jemu přisouzeného práva trestat podle zákona, neměli bychom mu takové právo ani podle zákona svěřovat. Za druhé, všechny věkové hranice jakožto zákonná míra vývojové úrovně dítěte jsou z psychologického hlediska sporné.“* Toto významné zjištění ne málo významné osobnosti dětské psychologie nás nabádá k tomu, abychom učili děti jejich právům s ohledem na jejich ochranu, participaci i zajištění jejich potřeb (viz princip 3P).

Velmi závažným aspektem, který se pojí s vývojem dítěte, je „čas“. Již výše zmíněné přiznávání práv a povinností dětem podle jejich věku; jejich ochrana v čase, kdy to opravdu potřebují (např. časné svěřování do náhradní rodinné péče), nejsou součástí úmluvy. Úmluva taktéž **neobsahuje povinnosti** – např. pomáhat rodičům přiměřeně dle věku a vyspělosti.

Z těchto důvodů se stále jedná o mezinárodní dokument, který v oblasti dětských práv představuje určitý stupeň vývoje s předpokladem tvorby nové mezinárodní legislativy.

5.5 Přednostní zájem dítěte („nejlepší zájem dítěte“)

Všechny činnosti týkající se dítěte mají brát v úvahu plně a přednostně jeho zájmy (Úmluva o právech dítěte, 1989).

Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se zavazují zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho, přičemž berou ohled na práva a povinnosti jeho rodičů, zákonných zástupců nebo jiných jednotlivců právně za něho odpovědných, a činí pro to všechna potřebná zákonodárná správní opatření (Úmluva o právech dítěte, 1989).

Tento obtížně definovatelný pojem je základním kritériem, skrze něž by se mělo nahlížet na všechny články obsažené v Úmluvě. Je principem, který musí být dodržován ve všech činnostech týkajících se dítěte. Různý způsob jeho výkladu by měl vést k používání vnitřních zákonů a upevnování vztahu mezi národním a mezinárodním právem.

Je velmi nešťastné, že oficiální text Úmluvy přijaté ČR je v tomto smyslu velmi oslaben – *jednak se zmiňuje jen o „zájmu“, vynechává adjektivum „nejlepší“, a jednak „primární hledisko“ či předmět úvahy – „primary consideration“ – překládá jen jako „přední hledisko“. V mnoha jiných zemích je tento pojem chápán většinou jako rozhodující či absolutní priorita, v Brazílii dokonce jako paramount consideration* (Dunovský, 1997).

John Eekelaar (in Hodgkin a Newell, 1998), který se snažil postihnout a charakterizovat nejlepší zájem dítěte, vymezil následující dvě oblasti jako základní požadavky pro naplnění této Úmluvou stanovené podmínky.

1. Dítě potřebuje záruku toho, že bude v nejbližším možném kontaktu se svými rodiči, popř. opatrovníky.
2. Zároveň je nutné nechat dítě spolurozhodovat ve věcech, jež úzce souvisejí s jeho životem, neboť je to velmi důležité pro vývoj jeho osobního sebeurčení.

Z předchozí charakteristiky vyplývá, že zájem dítěte je otevřený pojem, který nevede k určitým pravidlům či způsobům nařizujícím jednotlivým smluvním stranám, jak mají postupovat v situacích týkajících se dětí. Je důležité individuálně posoudit problém dítěte, dodržet své vlastní vnitřní právo provázané s právem mezinárodním. Přesto se má naplňování nejlepšího zájmu dítěte skrzes tato dvě hlediska:

1. Při posuzování individuálního stavu musí být známy všechny skutečnosti, okolnosti a možné následky; dále je nutné posoudit způsob rozhodování, které daného člověka vede k určitému závěru (rozhodování podle tzv. **racionální volby**, charakterizoval Stephen Parker – viz dále Bottomley et al., 1991).
2. Dále je nezbytné vzít v úvahu teorii tzv. **zákonodárného skepticismu** (Kripke, 1980, 1982), jež namítá, že různí soudcové by mohli řešit stejný případ odlišnými způsoby, a dojít tak k nestejným závěrům. I v rámci jedné komunity mohou mít různé skupiny odlišná společenská pravidla sloužící k uplatnění nejlepšího zájmu dítěte (Alston a Gilmour-Walsh, 1996). Tato obava bývá vyvrácena tím, že se nikdy nenajde naprosto stejný případ, jenž je nutno řešit. Naopak je možné zákonodárny skepticismus pojímat v pozitivním slova smyslu, neboť individuální přístup je jednou ze záruk naplňování nejlepšího zájmu dítěte.

Konvence by měla být natolik otevřená a neustrnulá, aby umožnila reflektovat kulturní zvyklosti toho kterého státu, ty by však neměly být v rozporu s mezinárodním právem. Otázkou zůstává, co se dá dělat s tradicí, jež dle západního pohledu porušuje lidská práva, avšak uvnitř dané kultury je staletou normou. A co teprve rozvojové země? Ty by se přijetím mezinárodních standardů ihned staly jejich porušiteli, neboť nemají dostatek prostředků pro zajištění principů uvedených v Úmluvě.

Problematika implementace odhalená v předchozí části textu by však neměla být důvodem k rušení těchto principů, ale měla by směřovat k vytváření vlastních zákonů, jež by zahrnovaly mezinárodní právo (viz dále Alston a Gilmour-Walsh, 1996).

Úmluva o právech dítěte nedává jednoznačnou odpověď na otázku – kdo má zajistit nejlepší zájem dítěte –, z jejího textu však vyplývá, že to mají být všichni, kteří se dostanou s dětmi do jakéhokoli kontaktu. Nejlepší zájem, jenž není úmyslně přesně vymezen, ponechává možnost rozhodovat individuálně v situacích týkajících se dítěte, a tím tak naplňovat toto základní kritérium Úmluvy.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jaké dokumenty předcházely Úmluvě o právech dítěte a jaká obsahují práva?
2. Jaké státy ratifikovaly Úmluvy a jaké nikoliv? Uveďte důvody.
3. Jak je Úmluva členěna?
4. Kdy a jak je vhodné dětem práva přiznávat?
5. Popište, co je nejlepší/přednostní zájem dítěte a jak je možné jej naplňovat?
6. Prostudujte si a porovnejte všechny tři mezinárodní dokumenty, které se zabývají právy dětí.
7. Vyhledejte metodické materiály, které jsou určeny pro dětské zvyšování právního povědomí.
8. Vyhledejte výzkumy, které se v ČR a ve světě zabývaly problematikou právního povědomí dětí.
9. Vyhledejte rešeršní články na téma „Convention on the Right of the Child“.

Použitá a doporučená literatura

1. Alston, P., Gilmour-Walsh, B. (1996). The best interest of the child: towards a synthesis of children's rights and cultural values. Siena: Diana Saltarelli, 50 s.
2. Borská, J., Vacková, J., Small, M. (2016). United Nations Convention on the Rights of the Child and its implementation in the 21st century. Kontakt 18(2): e96–e102. DOI: 10.1016/j.kontakt.2016.05.005.
3. Bottomley, S., Gunningham, N., Parker, S. (1991). Law in Context, The Federation Press, Leichhardt.
4. Caplan, A. L., Hotez, P. J. (2018). Science in the fight to uphold the rights of children. PLoS Biology 16(9): e3000010. DOI: 10.1371/journal.pbio.3000010.
5. Casas, F., González-Carrasco, M., Luna, X. (2018). Children's rights and their subjective well-being from a multinational perspective. European Journal of Education 53(3): 336–350. DOI: 10.1111/ejed.12294.
6. Concise Family Dictionary (1991). Praha: Aventinum, 506 s.
7. Čapek, K. (1937). Hovory s T. G. Masarykem. Praha: Fr. Borový a Čin, 164 s.
8. Dunovský, J. (1997). Pediatrie a Úmluva o právech dítěte. In: Říčan, P. (Ed.). Sborník k odbornému semináři na téma Úmluva o právech dítěte. Praha: Český výbor pro UNICEF.
9. Dunovský, J. (1999). Sociální pediatrie. Praha: Grada, 284 s.
10. Dvořáková, J. (2000). Participace dětí ve smyslu Úmluvy o právech dítěte. Ročníková práce. České Budějovice: ZSF JU.
11. Gillett-Swan, J., Sargeant, J. (2018). Assuring children's human right to freedom of opinion and expression in education. Int J Speech Lang Pathol 20(1): 120–127. DOI: 10.1080/17549507.2018.1385852.
12. Hodgkin, R., Newell, P., UNICEF (1998). Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. Praha: UNICEF, 681 s.
13. Klimeš, L. (1995). Slovník cizích slov. 5. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 855 s.
14. Koblková, S., Mišurcová, V. (Eds) (1999). Práva dítěte v dokumentech. Praha: Themis.
15. Kovařík, J. (1999). Úmluva o právech dítěte. Náhradní rodinná péče 2: 4–8.
16. Kripke, S., (1980). Naming and Necessity. Harvard University Press: 22.

17. Kripke, S., (1982). Wittgenstein on Rules and Private Language. Cambridge: Harvard University Press.
18. Lingea Lexicon 2000 [CD]. Ver. 3. 0. Lingea s.r.o., 1997–1999. Nejobsáhlejší současný slovník angličtiny, 30–50 MB. Vyžaduje Windows 95/98/NT/2000.
19. Matějček, Z. (2004). Psychologické eseje. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
20. Práva jsou pro všechny (2003). Praha: Nadace Naše dítě.
21. Úmluva o právech dítěte (1989). [online] [cit. 2018-04-26]. Dostupné: <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-pravech-ditete.pdf>
22. Vybrané kapitoly k 10. výročí přijetí Úmluvy o právech dítěte (1999). Praha: TAURIS, 67 s.
23. Závěrečná doporučení Výboru pro dětská práva OSN: Česká republika ke 3. a 4. periodické zprávě ČR o naplňování Úmluvy o právech dítěte ze dne 17. června 2011 (2011). [online] [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: https://www.unicef.cz/odkazove_zdroje_textove_materialy/zaverecna_doporučení_vyboru_osn_pro_detska_prava_ke_3._a_4._zprave_2012.doc

6 Role sociálního pracovníka při ochraně lidských práv

JANA BORSKÁ

Klíčová slova: kolizní opatrovník; lidská práva; ochrana práva dětí; sociální pracovník

Motto:

„Jak dlouho žiji, to nezávisí na mně.
Ale jestli skutečně žiji, to na mně závisí.“ (Seneca)

6.1 Úvod

Sociální práce má v dnešní společnosti s ohledem na přibývajících sociální problémy své nezastupitelné místo a stále více lidí vyhledává pomoc sociálních pracovníků. Důvody lze hledat ve zrychlujícím se pracovním tempu a v rozpadajících se lidských vztazích.

6.2 Sociální pracovník

Barker (2003) definuje sociální pracovníky jako absolventy škol sociální práce (v bakalářském, magisterském nebo doktorském stupni), kteří používají své poznatky a dovednosti na poskytování sociálních služeb klientům, kterými mohou být jednotlivci, rodiny, skupiny, komunity, organizace anebo společnost obecně. Sociální pracovníci pomáhají lidem zvyšovat své schopnosti k řešení a zvládnutí problémů, pomáhají lidem získat potřebné zdroje, usnadňují interakce jak mezi jednotlivci, tak mezi lidmi a jejich prostředím, utvářejí organizace, které pomáhají lidem a ovlivňují sociální politiku. Pojímají profesionála nejen jako jedince, který získal oprávnění ke specifické profesi (sociální práci), ale i jako toho, který používá poznatky, tréninky a dovednosti při poskytování sociálních služeb klientům, dodržující vždy přitom příslušné hodnoty a etický kodex. Sociální pracovník se může dostat do situace, kdy jakékoliv vybrané východisko z konfliktního řízení je nevhodné či neuspokojivě přijatelné, zejména z hlediska zachování lidského blaha. Nepomáhá ani důsledná a citlivá analýza situace. V takovéto situaci je nejdůležitějším instrumentem pracovníkova osobnost. „*Základním pracovním nástrojem sociálního pracovníka je v převážné většině případů on sám*“ (Gabura a Pružinská, 1995, s. 70).

6.2.1 Autorita sociálního pracovníka

V životě společnosti pozorujeme velmi často, že lidé jsou ochotni vykonat mnoho věcí, které jsou jim nepříjemné, s nimiž nesouhlasí. Vysvětlením pro jejich chování je moc, kterou nad nimi někdo vykonává. Mocenské nároky mohou být z hlediska ovládaných legitimní nebo nelegitimní a záleží tedy na tom, jaká autorita moc vykonává. Samotným pojmem autorita (z lat. *auctoritas*) se rozumí vliv, platnost, plná moc nebo vzor. **Sociální pracovník může být postaven do situace, kdy je nucen uplatnit svou moc v sociální práci vůči klientovi.** Moc je vždy kritickým elementem

v rámci profesní etiky, protože odpovědnost a vina jsou přisouzeny v závislosti na míře, v jaké jednotlivci nebo skupiny věděli nebo byli schopni (měli moc) jednat podle informací relevantních pro své chování. Práce sociálního pracovníka je založena na existujícím společenském pořádku a vymezena právními a pracovními předpisy, které v rámci uspořádání společnosti vznikly legálním způsobem. **Sociální pracovník nemá být autoritou pro klienta pouze v důsledku svého pracovního zařazení či odbornosti, ale také na základě svého charismatu, znalostí tradic a kultury klienta.** Prostřednictvím uznávané autority sociálního pracovníka svým klientem lze docílit kvalitně nastaveného vztahu mezi nimi, jenž se následně odráží v účinnější intervenci a umožňuje podporovat schopnosti klienta sledovat vlastní cíle, ale rovněž ho může také omezovat. Sociální pracovník v pozici zástupce společnosti jakožto mocnějšího na straně státu a zákonů zaujímá **pozici prostředníka mezi potřebami společností a potřebami klientů.** Sociální pracovník je zavázán k dodržování norem, což mu ztěžuje kontakt s jeho klienty, neboť se klient může dostat do situace, kdy se cítí být neadekvátně kontrolován, obviňován a nucen k některým z činností, jež jsou potřebné pro to, aby měl klient nárok na poskytnutou sociální pomoc či službu.

6.2.2 Role sociálního pracovníka

Posláním sociální práce podle Úlehy (1995) je vést dialog mezi tím, **co chce společnost ve svých normách, a tím, co si přeje klient.** V procesu pomáhání se přitom pracovník může mezi klientem a normami společnosti ocitnout **v pozici prostředníka** jako v ideální pozici, v pozici **obhájce klienta** či v roli **agenta společnosti.** Úspěšnost a efektivnost práce sociálního pracovníka se odvíjí od jednotlivých rolí a jimi vyjádřených oblastí práce i jeho odpovědností v pracovních procesech. Tomu by měly odpovídat i jeho kompetence, které jsou považovány za „*funkcionální projev dobře zvládnuté a uznávané profesionální role sociálního pracovníka, jehož součástí jsou odborné znalosti, schopnost reflektovat adekvátně kontext a citlivě aplikovat hodnoty profese*“ (Havrdová, 1999, s. 155).

Z hlediska konsenzu mezi jednotlivými pochopeními sociální práce v praxi jsou identifikovány čtyři typy. Tyto modely odrážejí hodnotové založení daného typu sociální práce a jejich konkrétní pracovní zařazení:

Angažovaný sociální pracovník – pracovník pojímá svoji práci jako možnost pro prosazování vlastních osobních či ideologických hodnot. Sám sebe chápe především jako osobu, a až poté jako sociálního pracovníka. Klienty vnímá jako lidské bytosti, se kterými jedná empaticky a s respektem. Na svoji práci nahlíží jako na způsob, jehož prostřednictvím může uplatňovat své osobní morální hodnoty. Do tohoto modelu Banks (2006) zařazuje přístupy od různých pojetí charitativních aktivit (ministration in love) po marxistické, feministické či antiopresivní přístupy.

Radikální sociální pracovník – též jako u angažovaného pracovníka jsou nedílnou součástí výkonu praxe jeho hodnoty. V první řadě se snaží zejména o změny v oblasti sociální politiky zahrnující zákony a praxi. Podle Dominelli (2004) závislost sociálních pracovníků na vládě oslabuje jejich schopnost prosazovat práva nebo jednat za své klienty.

Byrokratický sociální pracovník – separují se osobní hodnoty od profesionálních hodnot a hodnot zaměstnavatelů. Součástí role výše zmíněného typu sociálního pracovníka je vytvořit iluzi, že o klienta osobně pečuje. Banks (2006) tuto roli nazývá *technicko-administrativním modelem*, kde sociální pracovníky chápe jako zaměstnance, kteří jsou vázáni pracovními pravidly a procedurami.

Profesionální pracovník – sociální pracovník je autonomní profesionál, vzdělaný v daném oboru, jehož identitu tvoří především členství v profesi. Důležitý je individuální vztah s klientem, jehož chápe jako aktivního spolupracovníka, proto mu umožní i participaci na rozhodování. Prioritou pro něj jsou lidská práva a zájmy klientů.

Role sociálních pracovníků mohou být pojaty také dle stanovených cílů, které jsou zaměřeny na:

- osobní nedostatky klienta;
- organizace a osoby, jež se vyskytují v klientově prostředí;
- usilování o změnu ve vztazích mezi klientem a dalšími subjekty vyskytující se v klientově prostředí.

Tyto role se zpravidla prolínají. Na základě svého zaměření se jedná o tyto role:

- **Terapeut** – sociální pracovník v této pozici působí na klientovo vnímání sebe sama za účelem získání nadhledu nad jeho životní situací, kterou klient pociťuje jako zatěžující. Prostřednictvím poskytování podpory, jež spočívá v aktivním naslouchání a povzbuzování, chce pracovník docílit postupného vyrovnání se klienta s jeho nežádoucí situací a motivovat ho k jejímu řešení.
- **Zprostředkovatel zmocnění klienta** – v této roli sociální pracovník pomáhá klientovi určit jeho problémy a následně mu poskytnout informace ohledně dalších dostupných zdrojů pomoci.
- **Trenér aktivní adaptace klienta na prostředí** – prostřednictvím této pozice si sociální pracovník rozšiřuje znalosti klienta, které se týkají návrhů řešení, možností a pravděpodobných důsledků klientovy situace. Dále klientovi poskytuje doprovod na jeho jednání se subjekty či s osobami, které jsou činné v jeho osobní a sociální rovině. Dále pracovník dohlíží nad průběhem činností klienta.
- **Obhájce** – v tomto pojetí jedná sociální pracovník jménem svého klienta s organizacemi či lidmi, kteří svými postoji či rozhodnutími zapříčiňují překážku, jež zabraňuje uspokojování základních materiálních potřeb klienta. Zasazuje se o změnu postojů a jednání subjektů za účelem jejich pozitivní komunikace s klientem vedoucí k řešení jeho situace.
- **Plánovač změny** – často ve spolupráci s představiteli obce, poskytovateli sociálních služeb nebo s klienty se pracovníci podílejí na změně stávajících služeb. Změny se mohou týkat například sociálních bytů, poradenských služeb v terénu či zřízení nocleháren.
- **Mediátor** – v této pozici je sociální pracovník prostředníkem mezi klientem a druhou stranou, jež klade překážky před vyřešením jeho nepříznivé situace. Cílem působení pracovníka je nalézt společnou shodu mezi účastníky konfliktního řízení.
- **Distributor** – cílem je pomoci nalézt klientovi služby či příležitosti, které může využít jako zdroje pro naplnění svých potřeb.
- **Koordinátor** – sociální pracovník je pomocníkem pro identifikaci a dosažení společných cílů klienta a jeho prostředí. Změna se odehrává prostřednictvím koordinace klienta, jež se zaměřuje na plánování, aktivity zdrojů a jejich následné využití.

6.2.3 Kompetence sociálního pracovníka

Mezi nejdůležitější kompetence patří schopnost umět naslouchat a umět spolupracovat s druhými.

Profesionální výkon sociálního pracovníka lze chápat jako využití znalostí a aplikování teorie při dosahování požadovaných změn. *„Je velmi rozdílné, zda se jeho intervence uskutečňuje na základě domněnek, pocitů, intuice nebo na základě kompaktního teoretického rámce. Snaha pomáhat lidem bez přesného porozumění jejich obtížím a bez znalosti metodických postupů může být nebezpečná. Může ohrožovat klienty, v případě dlouhotrvajících projektů i celou společnost“* (Mühlpachr, 2009). Lze očekávat od sociálního pracovníka **administrativní náplň sociální práce**, která spočívá v jasně vymezené agendě, zahrnující předepsané rozhodovací postupy. Zaměstnavatel předpokládá, že na základě zjištěných informací od klienta sociální pracovník vykoná administrativní rozhodnutí anebo vydá případný návrh. Sociální pracovník bude pro klienta průvodcem a bude se rozhodovat zejména na základě „zdravého rozumu“. V ideálním případě by měl

sociální pracovník být jak dobrým administrativním pracovníkem, který zvládá se procedurálně rozhodovat, tak zároveň pomáhat a být empatický ke svým klientům. Tam, kde převažuje role administrátora, měl by **kvalifikovaný pracovník**, včetně vyřízení náležité agendy, **umět navázat komunikaci s klientem a nasměrovat ho na další služby**. Dále by měl **pomoci klientovi v akceptaci jeho situace** a případně mu být nápomocen při řešení jeho problémů **nad rámec své agendy**, a to **prostřednictvím komplexního posouzení situace klienta**, jako vzájemně propletených problémů, jejichž příčinou může být kombinace zdravotní, vztahové, ekonomické, osobní či právní komplikace. Základní báze znalostí sociálních pracovníků souvisí s **mezioborovostí této profese**. Podstatná část znalostí pochází z psychologie, sociologie, práva, filozofie, medicíny, politických a ekonomických věd. Tyto znalosti jsou však užívány v novém kontextu sociální práce. Lze tedy obecně dovodit, že by se sociální pracovníci neměli z pozice izolovaných specialistů zaměřovat pouze na kompetence a znalosti z oboru sociální práce, ale měli by mít i znalosti z ostatních základních oborů a přijmout roli generalistů, specializujících se na propojení kompetencí z více věd. Jak uvádějí Matoušek a kol. (2008), sociální pracovníci by při výkonu své profese měli být nejen dobrými kompetentními praktiky, ale i odborníky, kteří neustále uvažují nad svou prací, kriticky reflektují všechny své praktické zkušenosti s cílem neustálého zvyšování kvality poskytovaných služeb. Takový přístup kriticky reflektivní praxe by měl být součástí permanentního vzdělávání sociálních pracovníků v České republice, podporovaný profesní organizací a společensko-politickou podporou. Sociální práce jako praktická věda se pokouší systematickým postupem sesbírat, uspořádat a integrovat do jednotného systému všechny oblasti znalostí, které jsou relevantní pro profesionální zpracování problémů v oblasti praxe. Nemalý význam mají etické kodexy sociálních pracovníků.

6.3 Osobnostní předpoklady výkonu práce sociálního pracovníka

Osobnostní předpoklady pro výkon práce sociálního pracovníka v sobě zahrnují tyto principy:

- **Principy chování k sobě samému** – sebeúcta, sebepoznání, sebedůvěra, sebeovládání, sebekritika.
- **Principy chování k jiným lidem** – tolerance, čestnost, důvěryhodnost, spravedlnost, „férovost“, empatie, diskrétnost, přátelskost. Ve vedoucí pozici nebýt povýšený, být otevřen požadavkům a výhradám jiných.
- **Eticko-profesní principy** – chránit čest a důstojnost své profese, zodpovědnost, rozvaha, flexibilita, dodržovat sliby, přesnost a dochvilnost, nezaujatost. Ve vedoucí pozici cílevědomost, být osobním příkladem, rozhodnost, schopnost motivovat a podporovat tvořivost spolupracovníků, vytvářet pocit spolupatříčnosti, vytrvalost a důslednost, tvořivost.

6.3.1 Osoby vykonávající sociálně-právní ochranu dětí ve správním úřadě – příklad sociální práce OSPOD

„Kvalitní sociální pracovník by měl být osvícený, profesně motivovaný, s vyšší mírou frustrační tolerance, empatický, flexibilní, vřelý a opravdový, tolerantní, respektující, zvědavý a zodpovědný. Měl by být schopen účinně komunikovat jak s jednotlivci, skupinami, rodinami, tak i komunitami. Měl by být schopný zorientovat se v potřebách a možnostech klientů, rozeznat silné stránky a možnosti nejenom klienta, ale i jeho okolí a podporovat jejich soběstačnost, nezávislost a sebeúctu. Sociální pracovníci by se měli umět orientovat v nabídce dalších služeb a měli by naučit klienta je správně využívat“ (Bajer, 2007, s. 35).

V rámci výkonu státní správy se na orgán sociálně-právní ochrany pohlíží jako na příslušný úřad, tedy jako na celek. Často se vedou diskuse o **pravomoci zaměstnanců** obce a obecního úřadu mimo vlastní útvar realizující sociálně-právní ochranu při výkonu této agendy. Obecní úřad je mimo starosty, místostarostů a tajemníka tvořen i zaměstnanci obce, kteří jsou zařazeni do obecního úřadu. V čele obecního úřadu stojí starosta. Ve smyslu ust. § 14 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, mohou být všichni výše vyjmenovaní v postavení představených a podílet se tak na výkonu přenesené působnosti v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, zejména v rámci vnitřní kontroly zaměřené dovnitř vlastní organizační struktury. Tato skutečnost se může odrazit například při řešení podjatosti zaměstnanců v rámci úřadu. Další zaměstnanci obce, včetně uvolněných funkcionářů, podléhají společně se zaměstnanci OSPOD povinnosti mlčenlivosti ve smyslu ust. § 57 ZSPOD.

Organizační řád, schválený zastupitelstvem obce, pak **stanoví** ve vztahu k výkonu sociálně-právní agendy **počet zaměstnanců**, kteří se podílejí na výkonu státní správy na úseku péče o nezletilé. Zastupitelstvo obce rovněž stanoví v rámci schválení rozpočtu obce, v rámci kapitoly sociální věci, **celkové množství mzdových prostředků**, prostředků na vybavení kanceláří, nákup spotřebního materiálu a technického vybavení a dalších prostředků podílu na mandatorních výdajích obce k zajištění chodu úřadu. Část prostředků je hrazena z dotace na výkon státní správy na úseku sociálně-právní ochrany dětí, která se rozděluje dle počtu rodin a dětí ve správním obvodu, rozsahu a členitosti území, sociálnímu začlenění daného území atd. Dotace na činnost však nepokryje veškeré výdaje na výkon státní správy, které pak musí být kryty z prostředků obce.

Požadavky na výkon práce v oblasti sociálně-právní ochrany dětí jsou stanoveny v ust. § 49a zákona o sociálně-právní ochraně dětí, kde je **stanovena odborná způsobilost pro poskytování sociálně-právní ochrany pověřenými osobami**, dále jsou dány podmínky pro výkon zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění. Mimo **obecných předpokladů pro výkon funkce**, jako je způsobilost k právnímu jednání, trestní bezúhonnost a zdravotní způsobilost, je nutné zmínit **odborné požadavky**, které vytvářejí podmínky pro odborný přístup každého sociálního pracovníka. Mezi takové požadavky lze zařadit v první řadě **vysokoškolské vzdělání** ve vybraných studijních oborech, jako jsou sociální práce, sociální pedagogika, speciální pedagogika, právo psychologie, ošetrovatelství a v oblasti lékařství zaměřené na všeobecné a dětské lékařství. Podmínky pro výkon takové práce splňuje také vyšší odborné vzdělání v obdobně zaměřených studijních oborech, případně absolvování akreditovaných vzdělávacích kurzů ve vybraných oborech v rozsahu nejméně 200 hodin a praxe při výkonu sociálního pracovníka. Každý pracovník sociálně-právní ochrany dětí ve státní správě musí dále prokázat zvláštní odbornou způsobilost v režimu zákona č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávných celků, v platném znění a vyhlášky č. 512/2002 Sb., o zvláštní odborné způsobilosti úředníků územních samosprávných celků, v platném znění. Úředník je povinen prokázat zvláštní odbornou způsobilost do 18 měsíců od vzniku pracovního poměru.

Mimo splnění odborných požadavků musí sociální pracovníci disponovat **osobnostními předpoklady pro výkon** činnosti v oboru, kde pracují. Z odborné literatury lze tyto osobnostní předpoklady zahrnout jako **vlastnosti zralé osobnosti**. Konkrétně jde o „*citovou vyrovnanost a stálost, schopnost empatie, životní optimismus. Sociální pracovník by měl mít všeobecné vzdělání a rozhled, měl by zvládat komunikaci s lidmi, což je podstatou jeho práce*“ (Novotná a Schimmerlingová, 1992, s. 113).

Jak uvádějí Matoušek a kol. (2008), sociální pracovník se při výkonu sociální práce pohybuje v rámci práv a povinností vymezených právním systémem, zaměstnavatelem a profesními standardy. Někdy se práva a povinnosti, které se vážou k roli sociálního pracovníka, navzájem doplňují. V praxi však často v tomto směru dochází k jejich konfliktu. Jednání sociálního pracovníka pak vychází spíše z tzv. defenzivní praxe nebo naopak praxe reflexivní. Defenzivní praxe se vyznačuje tím, že sociální pracovník jedná podle předpisů a plní povinnosti definované zaměstnavatelem

a zákonem, což lze definovat, že plní předepsaný postup. Tento postup jej omezuje, ale současně i chrání před osobní odpovědností. Sociální pracovník, který naopak je schopen praxi reflektovat, snaží se o skloubení znalostí, hodnot a dovedností a o jejich praktické využívání – je autonomní osobností, která je schopna nést morální odpovědnost za svá rozhodnutí. Z právního hlediska se pracovní poměr sociálních pracovníků v roli **zaměstnanců obce** řídí zák. č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ale plně podléhají jako **úředníci** zák. č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávných celků (včetně prováděcích právních předpisů). Zaměstnanci OSPOD pak vystupují také jako **sociální pracovníci** a jejich činnost je nad rámec ZSPOD upravena zák. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Postavení úředníka a současně sociálního pracovníka zakládá povinnost splňovat předpoklady pro výkon funkce dle obou právních předpisů. Jejich pracovněprávní vztah vzniká uzavřením pracovní smlouvy na základě výběrového řízení, případně u vedoucích pracovníků jmenováním do funkce. Každý zaměstnanec je povinen složit do 6 měsíců od nástupu do zaměstnání zkoušku z odborné způsobilosti a dále každý rok je zaměstnavatel povinen zajistit pro každého ze svých zaměstnanců školení v rozsahu 6 dnů. Jejich práce je charakterizována velmi rozsáhlou znalostí právních předpisů, se schopností jejich aplikace v praxi, znalostí z oboru psychologie, s pokročilou schopností aplikovat řadu sociálních dovedností, umět vyjednávat, vést rodiče k dohodě, řešit nekonfliktně smírnou cestou spory – to vše v zájmu nezletilých dětí. Fakticky však odbornou průpravu získají pouze z oblasti znalostí právní úpravy. Ostatní dovednosti závisejí na jejich schopnostech a zkušenostech vstřebat znalosti zkušenějších kolegů a schopnosti sebevzdělávání. Praktické zkušenosti a výcvik v uvedených dovednostech jsou součástí školení jen v nepatrné míře. Jejich práci charakterizuje vysoká administrativní náročnost, vedení spisové dokumentace ve spojení se zjišťováním situace v rodinách v terénu a především zastupování nezletilých dětí před soudem v roli kolizního opatrovníka. Sociální pracovník by měl být profesionál ve všech ohledech. *„Profesionálním sociálním pracovníkem je jen ten, kdo dosáhl formálně předepsaného vzdělání, cíleně a systematicky pracuje se svou profesní zkušeností, v praxi dodržuje standardy dobré praxe a řídí se etickými pravidly a hodnotami sociální práce“* (Pemová a Ptáček, 2012, s. 121).

6.3.2 Povinnost dalšího vzdělávání pracovníků OSPOD

„Výbor OSN pro práva dítěte (orgán, jehož úkolem je sledovat implementaci Úmluvy v různých státech, tj. stranách Úmluvy) přikládá značný význam vzdělávání a získávání schopností a znalostí. Konkrétně to znamená, že smluvní strany mají povinnost rozvíjet programy vzdělávání pro ty, kteří jsou zapojeni do implementace Úmluvy, včetně vládních činitelů, poslanců, soudců a všech osob, které pracují s dětmi a pro děti (místní představitelé a zástupci církví, učitelé, sociální pracovníci a příslušníci policie). Je nezbytné, aby toto vzdělávání bylo soustavné, průběžné a aby bylo zohledněno v programech odborného vzdělávání, v kodexech chování a ve vzdělávacích programech na všech úrovních. Vzdělávání musí mít za cíl přimět odborné pracovníky citlivě vnímat nové postavení dítěte, nahlížet na dítě jako na nositele práv a přispívat k lepší znalosti Úmluvy, jejího obsahu, jejích požadavků a nových příležitostí, které Úmluva otevírá pro respektování práva dítěte na účast na společenském životě a na vyjádření svého názoru ohledně všech rozhodnutí, která se ho týkají“ (Jílek a kol., 2011).

K základním povinnostem úředníka lze zahrnout prohlubování kvalifikace formou absolvování vstupního vzdělávání, dále se průběžně vzdělávat, vykonat zkoušku odborné způsobilosti. Zaměření **vstupního školení** směřuje k prokázání znalostí z oblasti veřejné správy, informačních technologií, základních dovedností, případně jazykových znalostí. Tento druh školení je nutné absolvovat do tří měsíců od vzniku pracovního poměru. Obsahem **průběžného školení** je zejména aktualizace a další prohlubování znalostí, které je zpravidla prováděno formou různých kurzů,

konferencí a školení. Zvláštní povinnou formou prokázání odbornosti a znalostí v daném úseku výkonu státní správy je **zkouška odborné způsobilosti**, po jejímž absolvování úředník obdrží osvědčení o úspěšném absolvování. Jedná se o znalostní odbornou zkoušku, kterou je úředník povinen složit do 18 měsíců od data nástupu do zaměstnání. Tato zkouška zahrnuje znalost základů veřejné správy, obecných principů organizace a činností veřejné správy, znalost zákona o obcích a krajích a z procesního hlediska pak znalost zákona o správním řízení včetně schopnosti aplikace a interpretace získaných znalostí. Zvláštní část zkoušky odborné způsobilosti předpokládá znalost působnosti orgánů územní samosprávy, správních úřadů ve stanovené oblasti odbornosti úředníka. Pokud úředník neprokáže složení této zkoušky ani v náhradním termínu, může zaměstnavatel s takovým úředníkem ukončit pracovní poměr pro nesplnění kvalifikačních požadavků pro výkon funkce. Pokud vykonává činnost v sociálních službách **v sociálně-právní ochraně dětí, je zaměstnavatel povinen zabezpečit sociálnímu pracovníku další vzdělávání v rozsahu nejméně dalších 6 dnů za kalendářní rok**. Tento stanovený časový limit by měl přispět zejména k upevnění a doplnění odborné kvalifikace. Tento časový rozsah lze krátit v poměru neodpracované doby.

Rozsah a obsah dalšího školení úředníků zcela zásadním způsobem ovlivňují také nově zavedené standardy činnosti. ZSPOD a prováděcí vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění v příloze 1 stanovuje **standardy kvality sociálně-právní ochrany při poskytování sociálně-právní ochrany orgány sociálně-právní ochrany**. V dalších částech této přílohy má pak zaměstnavatel povinnost zajistit personální zabezpečení výkonu sociálně-právní ochrany ve stanovené organizační struktuře počet pracovních míst, přiměřený spádovému obvodu OSPOD, přičemž je zohledněna náročnost výkonu práce. Na 400–800 dětí, které jsou hlášeny k trvalému pobytu, je přiřazen jeden pracovník. Na jednoho pracovníka pak dále připadá 80 „živých“ případů. Na každé pracovní místo by měl být zpracován popis s uplatněním specializace pro oblast náhradní rodinné péče, sociální kurately a ochrany týraných a zneužívaných dětí. Zásadním kritériem standardů je požadavek na písemné zpracování pravidel přijímání nových zaměstnanců. Je stanovena povinnost každého zaměstnance splnit kvalifikační předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka podle zákona o sociálních službách, musí disponovat odbornou způsobilostí na úseku sociálně-právní ochrany dětí. OSPOD je povinen mít písemně zpracovaná pravidla pro zaškolování nových zaměstnanců. Součástí dodržování standardů je **povinnost vedoucích zaměstnanců pravidelně hodnotit zaměstnance** se zaměřením na stanovení, vývoj a naplňování osobních profesních cílů a potřeb další odborné kvalifikace. Je zde založena **povinnost písemného zpracování individuálních plánů dalšího vzdělávání jednotlivých zaměstnanců OSPOD**. Dále je stanovena **povinnost zajištění průběžného vzdělávání zaměstnanců v rozsahu minimálně 6 pracovních dnů** za kalendářní rok na vzdělávacích kurzech akreditovaných MPSV. Průběžné sledování plnění standardů je součástí kontroly výkonu státní správy na úseku OSPOD.

Lze tedy rozeznávat **odborné předpoklady výkonu práce**, které vyplývají z právních předpisů, ale **také osobní předpoklady výkonu sociální práce**. Obtížnost práce spočívá také v tom, že rozhodnutí, které sociální pracovník učiní, může ovlivnit řadu lidských životů – převážně dětí. Spojení odborného a lidského přístupu sociálního pracovníka je zdůrazněno v následující citaci. *„Použití vlastní osobnosti sociálního pracovníka v praxi je dáno kombinací znalostí, hodnot a dovedností získaných v sociální práci s aspekty svého osobního já, kterými jsou rysy osobnosti, systémy víry, životní zkušenosti a kulturní dědictví. Jedná se o využití vlastního já, které umožní sociálnímu pracovníkovi usilovat o pravost a autentičnost v kontaktu s klienty, a zároveň ctít hodnoty a etiku oboru. Sociální pracovník musí být schopen potkávat se s klienty na dvou rovinách, a to jak na úrovni profesní role odvíjející se od jeho odbornosti a pravomoci, tak na úrovni ryze lidské, sociální práce by vždy měla mít i tento aspekt – setkání dvou autentických a jedinečných lidských bytostí“* (Pemová a Ptáček, 2012, s. 124).

Hanuš (2007, s. 6) uvádí: „K tomu, aby sociální pracovník mohl naplnit své poslání, musí objekt svého působení dostatečně pochopit a mít k dispozici potřebné dovednosti a nástroje. Proto je velmi důležitá příprava budoucích sociálních pracovníků. Přípravu ztěžují neustále probíhající změny ve společnosti a jejich akcelerace. Přibývá sociálních problémů a jejich řešení vyžaduje další a další znalosti a dovednosti. V rámci sociální politiky státu jsou posilovány nástroje na řešení těchto sociálních situací, tedy nástroje, které mají užívat především sociální pracovníci.“

Kontrolní otázky

1. Jaké jsou kompetence sociálního pracovníka?
2. Jak znáte role sociálního pracovníka?
3. Jaké jsou podmínky postavení a dalšího vzdělávání sociálního pracovníka?

Použitá a doporučená literatura

1. Bajer, P. (2007). Úkolem sociálních pracovníků je pomáhat, nikoliv činit zázraky. Sociální práce: Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci, č. 1/2007.
2. Banks, S. (2006). Ethics and values in Social Work. Palgrave Macmillan, 256 s.
3. Barker, R. L. (2003). The Social Work Dictionary. Washington, DC: NASW Press, 493 s.
4. Borská, J., Švejdarová, S. (2016). Legal regulation of training of social workers in the Czech Republic. Kontakt 18(1): 42–48. DOI: 10.1016/j.kontakt.2016.01.004.
5. Dominelli, L. (2004). Social Work: Theory and Practice for Changing Profession. Polity Press, 320 s.
6. Gabura, J., Pružinská, J. (1995). Poradenský proces. Praha: SLON, 147 s.
7. Gojová, A. (2010). Teorie mohou být kompasem při hledání cílů s klienty. Sociální práce/Sociální práce 3: 4–6.
8. Hanuš, P. (2007). Kdo je sociální pracovník a proč by měl být vzdělaný. Sociální práce/Sociální práce 1: 5–7.
9. Havrdová, Z. (1999). Kompetence v praxi sociální práci. Praha: Osmium, 167 s.
10. Jandourek, J. (2003). Úvod do sociologie. Praha: Portál, 231 s.
11. Janoušková, K., Nedělníková, D. (2008). Profesionální dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní sociální pracovníky. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 401 s.
12. Jílek, D., Zezulová, J., Větrovský, J., Obrovská, L., Kapitán, Z., Hořínová, A. (2011). Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání a v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice. Brno-Boskovice: Česko-britská o.p.s., 281 s.
13. Lukes, S. (2005). Power. A Radical View (2nd expanded ed.). London: Palgrave.
14. Matoušek, O., a kol. (2008). Metody a řízení sociální práce, 2. vyd. Praha: Portál, 384 s.
15. Mühlpachr, P. (2009). Sociopatologie. Brno: Masarykova Univerzita, 194 s.
16. Musil, L. (2008). Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“. Sociální práce/Sociální práce 2: 60–79.
17. Novotná, V., Schimmerlingová, V. (1992). Sociální práce: její vývoj a metodické postupy. Praha: Karolinum, 128 s.
18. Pemová, T., Ptáček, R. (2012). Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi. Praha: Grada, 187 s.
19. Úlehla, I. (2005). Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe, 2. vyd. Praha: SLON, 128 s.
20. Vyhláška č. 512/2002 Sb., o zvláštní odborné způsobilosti úředníků územních samosprávných celků. In: Sbírnka zákonů České republiky, částka 177/2002.

21. Vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí. In: Sbírka zákonů České republiky, částka 177/2012.
22. Zákon č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávných celků a o změně některých zákonů. In: Sbírka zákonů České republiky, částka 114/2002.
23. Zákon č. 500/2004/ Sb., správní řád. In: Sbírka zákonů České republiky, částka 174/2004.
24. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. In: Sbírka zákonů České republiky, částka 37/2006.
25. Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce. In: Sbírka zákonů České republiky, částka 84/2006.

7 Ochrana lidských práv při řešení domácího násilí

JANA BORSKÁ

Klíčová slova: agresor; domácí násilí; lidská práva; oběť domácího násilí; ochrana práva dětí; sociální pracovník; týrání; vykázaní

7.1 Úvod

Dlouhá léta bylo domácí násilí považováno za záležitost soukromou, která se odehrává za zavřenými dveřmi rodin, kde nelze uplatňovat kontrolu jako na veřejném místě. Domácí násilí stálo dlouhou dobu na samém pokraji zájmů české společnosti, bylo považováno za soukromou záležitost a převažovala tendence do partnerských konfliktů nezasahovat. V současné době je problematika domácího násilí stále více diskutovaným tématem. Dle statistik Světové zdravotnické organizace umírá následkem interpersonálního násilí ročně 520 tisíc lidí. Z domácích statistik vyplývá, že 23 % populace má s domácím násilím zkušenost a 50 % populace ví z doslechu alespoň o jednom jeho případě. Domácí násilí zůstává obvykle dlouho utajené a sociální pracovník může být tím prvním, na koho se oběť může obrátit. Setkání tváří v tvář s obětí domácího násilí je náročné a vyžaduje, aby sociální pracovníci byli na takovou situaci připraveni, byli schopni v takových situacích poradit, kam se může oběť obrátit o pomoc. Domácí násilí představuje v současné době závažný problém, který je do značné míry spjat se stále se zvyšujícími nároky kladenými v moderní společnosti na člověka jak v osobním, tak zejména v profesním životě. Určité procento jedinců je pak považuje za způsob odreagování se. Zákon po dlouhou dobu stál paradoxně na jejich straně, neboť neexistoval speciální trestný čin, který by umožňoval sankcionovat takovéto jednání. Obrana oběti domácího násilí se opírala pouze o využití obecných trestných činů a přešupků, které ovšem bylo v dané souvislosti obtížné prokázat. Odbor bezpečnostní politiky proto soustředil pozornost tímto směrem a snažil se hledat řešení daného problému. V roce 2008 bylo vykázano celkem 679 násilníků, v roce 2017 již 1 348. Je zřejmé, že počet osob vykázaných z obydli roste.

7.2 Násilí jako společenský jev

Jedna ze základních definic je užitá **Světovou zdravotnickou organizací**. Zde je násilí definováno jako „záměrné použití nebo hrozba použití fyzické síly proti sobě samému, jiné osobě nebo skupině či společnosti osob, které působí nebo má vysokou pravděpodobnost způsobit zranění, smrt, psychické poškození, strádání, jeho újmu“. V českém právu je pojem násilí definován v **§ 119 trestního zákoníku**, kde je stanoveno, že „trestný čin je spáchán násilím i tehdy, je-li spáchán na osobě, kterou pachatel uvedl do stavu bezbrannosti lstí nebo jiným podobným způsobem“. Další pojem, jak definovat násilí, je náhled sociologie. Zde můžeme uvést, že násilí je charakterizováno jako specifická činnost, chování, které je nástrojem vynuceného splnění přání, rozkazů nebo

zákonů vyjádřených nebo vyhlášených jedinci, reprezentanty zájmových skupin nebo vládou na jiných jedincích, skupinách či společnosti proti jejich vůli, i přes jejich odpor. Násilí je dále charakterizováno jako chování, které působí lidem škodu. Násilné chování uvnitř rodin je dokumentováno jako prostředek řešení konfliktů nebo pouhá ventilace frustrací. Postihuje obvykle nejslabší členy rodiny, ženy a děti.

7.2.1 Domácí násilí

Základním zdrojem informací o dané problematice bývá zpravidla internetový portál Domácí násilí (Expertní skupina Aliance proti domácímu násilí, 2007), který uvádí: *„Domácí násilí je fyzické, psychické anebo sexuální násilí mezi blízkými osobami, ke kterému dochází opakovaně v jejich soukromí a tím skrytě mimo kontrolu veřejnosti, intenzita násilných incidentů se stupňuje a vede ke ztrátě schopností včas tyto incidenty zastavit a efektivně vyřešit narušený vztah.“*

Rada Evropy v roce 1985 konstatovala, že domácí násilí je *„násilné chování v rodině, jež zahrnuje jakýkoliv čin nebo opomenutí spáchané v rámci rodiny některým z jejích členů, které podkopávají život, tělesnou či duševní integritu nebo svobodu jiného člena stejné rodiny nebo vážně poškozují rozvoj jeho osobnosti“*. Jedná se zpravidla o situaci komplikovaného a strukturovaného problému, do něhož jsou zahrnuty všechny projevy fyzického, sexuálního a psychického násilí (nejčastěji se jedná o hrubé slovní urážky, ponižování, ublížení na zdraví, znásilnění, zneužívání, permanentní kritiku, zesměšňování, výhrůžky a vydírání, včetně ekonomického, nevšímavost či odmítání), ke kterým dochází uvnitř rodinného kruhu. Domácí násilí je projevem různých typů agresivity, která je páchána v domácím prostředí. Společným znakem je přímý nesouhlas oběti, která je v mnoha případech napadána, ponižována. Neoddělitelnou součástí je také utajení a omlouvání svého chování ze strany násilníků.

7.2.2 Osobnost oběti

Odborná literatura popisuje jako jediný existující faktor predispozice k obětnímu chování předchází týrání či zneužívání, které pramení z dětství. Dítě, jež má násilného otce, který bije matku, žije většinou s představou, že otec je spravedlivý a že provinění všeho druhu si trest zaslouží. V rodině, kde dochází k násilnostem, výrazně roste touha dítěte po klidném prostředí. Čím více si to dítě přeje, tím více dochází k hlubšímu obvinění, že je za špatný stav odpovědné. Tuto myšlenku si přenáší do dospělosti, do svých vztahů. Oběť, která zná svého partnera i jako milého člověka, žije v představě, že tento vztah je na celý život a selhání pramení z neschopnosti vztah udržet. Oběť se v mnoha případech nedokáže od násilníka odpoutat. Důvodem je strach. Často jsou slyšet násilníková slova (*„zabiju tebe, děti, sebe, když mě opustíš“*, *„najdu si tě všude“*, *„udělám z tebe blázna“*).

Týraná oběť navíc trpí **„syndromem týraných obětí“**. Jedná se o dlouhodobé týrání, u kterého je téměř nemožné, aby se oběť z násilníkovy jednání vymanila. Typickými projevy syndromu jsou: pocity bezmoci, zmatku a sebeobviňování, dlouhodobá emocionální frustrace, nízké sebevědomí, zvýšená zranitelnost, neurotické projevy úzkosti, deprese, poruchy spánku, sebevražedné tendence, zablokování sil potřebných ke změně, popírání, ospravedlňování násilí, strach z agresora spojený se silnou závislostí, psychosomatická onemocnění – migrény, žaludeční vředy, nechutenství, astma, tendence ke zneužívání alkoholu a drog. V literatuře je popsán další syndrom, který se vztahuje k oběti. Jedná se o **„stockholmský syndrom“**. Tento se vyskytuje především v případech domácího násilí, kdy oběť je ve velké míře vystavena mocenskému působení násilné osoby, proti kterému nemá žádnou obranu. Předpokladem syndromu je neustálé ohrožení ze strany agresora, úplná izolace oběti a pocit, že nemá možnost z takového vztahu uniknout. Oběť neustále brání agresora a omlouvá jeho konání.

Než se oběť rozhodne odejít, prochází různými stadii:

- **Odmítání** – oběť si na počátku nepřipouští postižení. Za násilí se stydí, nechce, aby okolí vědělo, co zažívá. Je předstírána extrémní nešikovnost, maskují se stopy zranění.
- **Hledání pomoci** – oběť si uvědomuje, že již musí hledat pomoc (zavolá policii, svěří se rodině, navštíví poradnu). Často se však setká s nepřijetím, nechotou vyslechnout ji a pomoci. Pokusí-li se oběť vyhledat pomoc, které však není dosaženo, dostává se do traumatizovaného stavu a dostaví se přesvědčení vlastní selhání.
- **Nerozhodnost** – tato fáze je charakterizována neustálou snahou udržet vztah s násilníkem. Oběť má stále pocit, že má agresora ráda. Snaží se k násilníkovi opět přiblížit, nechce jej opustit, případně se k němu opětovně vrací. Tato fáze je dlouhodobá a častým jevem jsou opakované návraty.
- **Přijetí života bez násilí** – v okamžiku, kdy oběť odejde od agresora, bude po dlouhou dobu ovlivněna prožitky z předchozího vztahu. Pravidlem je, že bez pomoci zvenčí a bez dlouhodobé podpory není týraný člověk schopen sám se s prožitým traumatem vyrovnat. Odborná literatura tento stav nazývá „**posttraumatickou stresovou poruchou**“.

7.2.3 Společně obývaný byt nebo dům

Z právního hlediska je důležitá definice místa, kde je domácí násilí páčáno. V trestněprávní úpravě je pojem společně obývaný byt (společné obydlí) definováno následovně:

*§ 133 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění
Obydlím se rozumí dům, byt nebo jiná prostora sloužící k bydlení a příslušenství k nim náležející.*

Pro výkon pravomoci ze strany orgánů činných v trestním řízení je důležité vzít v potaz, že za společné obydlí se nepovažuje pouze dům či byt. Za společně obývaný prostor lze považovat i hotelové pokoje, ubytovny, vysokoškolské koleje, soužití rozvedených manželů v jednom bytě, ale v různých pokojích a v neposlední řadě i bydlení v chatách. V těchto všech prostorách lze nařídít vykazání dle příslušné právní úpravy. Dle právní úpravy zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, se musí násilí dít „*v domě nebo bytě, kde se nachází rodinná domácnost*“. Manželé mají obydlí tam, kde vedou rodinnou domácnost (tedy tam, kde společně bydlí). Obydlím ve smyslu § 133 lze rozumět byt, dům nebo jinou prostoru sloužící k bydlení (např. hotelový pokoj, ubytovnu, vysokoškolskou kolej, domov důchodců, obytnou chatu, ale i zahrádkářskou chatku sloužící k přechodnému pobytu), a to včetně příslušenství k nim náležejícího. Pojem obydlí tedy zahrnuje veškeré prostory, které člověku slouží k bydlení. Rozhodující je přitom faktický stav těchto prostor, tedy že slouží k bydlení, nikoli právní důvod spojený s jejich užíváním. V praxi se může jednat o prostory v přímém vlastnictví osoby, která je obývá, stejně jako prostory, jež jsou užívány na základě nájemního vztahu, popř. faktického obývání v rámci rodinných vazeb. Za obydlí naproti tomu nelze považovat nebytové prostory, které slouží k jinému účelu než k bydlení.

7.2.4 Druhy a formy domácího násilí

Aby bylo možné řešit danou problematiku, je velice důležité umět se v této problematice orientovat. Přesné rozpoznání druhu a formy domácího násilí může ze strany oběti vést k lepší schopnosti reagovat na jednotlivé druhy a formy a tím se z násilníkovy vlivu odpoutat.

Druhy násilného jednání v rodině a domácnosti lze členit na:

- **fyzické** – což je strkání, fackování, bití pěstmi, tahání za vlasy, pálení, kopání, smýkání, ohrožování zbraní nebo nožem, házení předmětů, znehybňování oběti přivazováním, zatlačování do kouta a mnoho dalšího;

- **psychické** – což je zejména slovní týrání, ponižování, zesměšňování na veřejnosti i v soukromí, permanentní kontrola celého dne, výslechy, vyhrožování zmrzačením nebo zveřejněním údajů o oběti;
- **sexuální** – zahrnuje všechny sexuální činy, které jsou na oběti vynucovány, které oběť podstupuje nedobrovolně či s nechutí;
- **ekonomické** – znamená zamezení možnosti oběti disponovat finančními prostředky, ať rodinnými nebo vlastními.

Formy násilného jednání v rodině:

- **Sociální izolace** – spočívá v absolutním uzavření rodiny, je zakázáno oběti stýkat se s příbuznými a s přáteli, je zákaz telefonování, v nejkrajnějších mezích zákaz vycházení z bytu, domu, násilníkem je přikazováno chování, oblékání, rozhodování o tom, co je a co není vhodné. Sociální izolace je vlastně celodenní dohled nad životem oběti.
- **Zastrašování** – použití křiku, demonstrace síly, vyvolávání strachu, používání hrozcích gest, ničení majetku, týrání zvířat (zejména pokud má oběť nějakého domácího miláčka), zastrašování dále spočívá ve vyhrožování typu – opustím rodinu, spáchám sebevraždu, nechám tě zavřít do blázince, vezmu ti děti a mnoho dalších.
- **Vyčerpávání** – spočívá v přikazování někdy až nesmyslné práce, odpírání spánku, stravy, tekutin a dalších základních lidských potřeb.
- **Citové týrání** – permanentní nadávky, kritizování, sekýrování, vyvolávání pocitu viny za situaci, popírání fakta násilí s tím, že oběti se „něco zdá“, občasně poskytování laskavostí, odpírání pozornosti, demonstrace milostného poměru s jinou osobou.
- **Ekonomické týrání** – zákaz získání nebo udržení zaměstnání, přidělování kapesného, přinucení žádat o prostředky na obživu, dennodenní kontrola nákupů, znemožnění přístupu k rodinným příjmům nebo naopak neposkytování finančních prostředků na chod rodiny, vystavování rodiny hladu, chladu, nedostatku oblečení, hygieny, rozprodávání zařízení domácnosti, neplacení nákladů spojených s bydlením, nerespektování a popírání potřeb dětí.
- **Vydírání** – jehož nástrojem jsou zejména děti, oběť je označována za špatnou matku (otce), násilník navádí děti proti druhému rodiči, je časté vulgární a násilné chování, pohrůžky v případě odchodu druhého rodiče, který již děti nevidí.
- **Zneužívání „práva“ muže** – které spočívá v zacházení s obětí jako se služkou, silné nadřazené a povýšené chování, osvojení si práva o všem rozhodovat, být tím, kdo určuje role v domácnosti.

7.3 Řešení domácího násilí

Při řešení domácího násilí musí být oběť primárně oddělena od násilníka. Po tomto „oddělení“ musí být poskytnuta komplexní pomoc. Při rané fázi domácího násilí lze úspěšně využít párové či jiné terapie. O mediaci v rámci partnerského vztahu lze uvažovat tehdy, pokud je násilná osoba motivována ke korekci svého jednání a chování.

Jednotlivé kroky ve věci ochrany oběti lze shrnout do několika bodů:

- oddělení od násilníka;
- vykázaní násilníka, alternativně uchýlení se do azylového domu;
- diagnostika a následně právní, sociální a psychologická pomoc intervenčního centra;
- ochrana před sekundární viktimizací;
- řešení statusové otázky – rozvodu;

- řešení majetkových věcí – výživného a společného jmění manželů;
- řešení bytové otázky;
- řešení péče o nezletilé děti, úprava styku.

V odborné literatuře je uveden ideální model specializované pomoci oběti domácího násilí, který je strukturovaný do jednotlivých kroků:

Příprava krátkodobého akčního plánu, sestávajícího z:

- krizové intervence;
- odhadu potřeb a problémů oběti;
- screeningu – ověření si, zda jde o pravou oběť;
- realizace krátkodobého akčního plánu;
- formálního příjmu, kvalitní krizové intervence a hodnocení;
- přípravy dlouhodobého akčního plánu;
- realizace dlouhodobého akčního plánu;
- výstupního interview.

Při řešení domácího násilí musí být věnována zvláštní pozornost nezletilým dětem. U dětí žijících v rodinách ohrožených různými patologickými jevy, zejména násilím, bývají v různé míře narušeny všechny potřeby dítěte. Tam, kde jsou rodiče v zajetí bludného kruhu domácího násilí, většinou ani jeden z nich nemá dostatečnou energii a chuť na to, aby mohl citlivě vnímat a naplňovat potřeby dětí. Podle odborníků by tak efektivní pomoc dětem neměla směřovat pouze k nim, ale k rodině jako celku. Za velmi důležité je v literatuře považováno posilování vzájemného vztahu ohrožené osoby a dítěte, a to tak, aby dítě opětovně našlo v ohrožené osobě (převážně v matce) oporu a aby znovu nabylo přesvědčení, že domov je pro ně bezpečné místo. V některých případech je možné zařadit i společnou terapii dítěte a ohrožené osoby, terapii zaměřenou na posilování vzájemné komunikace, eventuálně i videotrénink interakcí. Jde o popsané situace, kdy násilný partner přijme zodpovědnost za domácí násilí a dokáže změnit své chování. Dítě tak může získat pozitivní korektivní zkušenost ohledně řešitelnosti domácího násilí. Je třeba si uvědomit, že problematika dětí ohrožených násilím – zejména domácím – nesmí zůstat neřešena. Rodičům nezletilého dítěte zůstává i po rozvodu či rozchodu, nebylo-li soudem rozhodnuto jinak, rodičovská zodpovědnost a z ní vyplývající práva a povinnosti, včetně práva na kontakt s dítětem v nejširším slova smyslu.

7.3.1 Občanskoprávní úprava řešení domácího násilí

Základní právní úpravu lze nalézt již v zákoně č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, kde je výslovně uvedeno, že:

§ 3 odst. 1 Soukromé právo

Soukromé právo chrání důstojnost a svobodu člověka i jeho přirozené právo brát se o vlastní štěstí a štěstí jeho rodiny nebo lidí jemu blízkých takovým způsobem, jenž nepůsobí bezdůvodně újmu druhým.

§ 678 práva a povinnosti manželů

(1) Manželé mají rovné povinnosti a rovná práva.

(2) Manželé si jsou navzájem povinni úctou, jsou povinni žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svou důstojnost, podporovat se, udržovat rodinné společenství, vytvářet zdravé rodinné prostředí a společně pečovat o děti.

Obsahem manželství je soubor povinností a práv mezi manžely, otázkou je však vynutitelnost a kontrolovatelnost takových povinností. Mají povahu osobního charakteru a jedná se o pravidla spíše mravní. Žena je považována v současnosti za slabší z manželské dvojice, čemuž odpovídají i projevy násilí na ženách, které lze považovat za jeden z nejvíce rozšířených způsobů porušování lidských práv. Respektovat důstojnost mezi manžely zahrnuje právo na služnost, úctu a respektování základních práv druhého. Dochází zde ke střetu práva subjektivního rodinného s právy všeobecně osobnostními. Domácí násilí veškerá výše uvedená ustanovení porušuje, Z tohoto důvodu byla právní úprava domácího násilí zařazena do části občanského zákoníku upravujícího rodinné právo.

§ 751 Zvláštní ustanovení proti domácímu násilí

(1) Stane-li se další společné bydlení manželů v domě nebo bytě, v němž se nachází rodinná domácnost manželů, pro jednoho z nich nesnesitelné z důvodu tělesného nebo duševního násilí vůči manželovi nebo jinému, kdo v rodinné domácnosti manželů žije, může soud na návrh dotčeného manžela omezit, popřípadě i vyloučit na určenou dobu právo druhého manžela v domě nebo bytě bydlet.

(2) Stejně jako v odstavci 1 lze postupovat v případě, že se jedná o manžele rozvedené, jakož i v případě, kdy manželé nebo rozvedení manželé bydlí společně jinde než v rodinné domácnosti.

§ 752

Omezení, popřípadě vyloučení práva manžela v domě nebo bytě bydlet určí soud nejdéle na dobu šesti měsíců. Soud na návrh rozhodne znovu, jsou-li pro to zvlášť závažné důvody.

§ 753

Právo domáhat se ochrany proti domácímu násilí má také každá jiná osoba, která žije spolu s manžely nebo rozvedenými manžely v rodinné domácnosti.

Právo domáhat se ochrany má dotčený manžel, ale i každý člen rodinné domácnosti, přičemž nemusí směřovat násilí vůči němu, ale také proti osobě spolu žijící. Návrh na omezení či vyloučení z užívání je omezen jen podmínkou společného soužití s agresorem a na existenci tělesného či duševního násilí v tomto obydlí probíhající.

7.3.2 Oprávnění Policie ČR při ochraně proti domácímu násilí

Nedílnou součástí ochrany oběti, která je postižena domácím násilím, je profesionální využití všech oprávnění, která byla dána Policii České republiky ze strany zákonodárce. Právě **zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky**, v platném znění přináší výraznou možnost pomoci obětem domácího násilí. V řadě případů je PČR první institucí, na kterou se oběť, která je postižena domácím násilím, obrátí. Profesionální využití oprávnění uvedených v zákoně o Policii České republiky je první a bezpodmínečnou pomocí. Významnou pomocí oběti domácího násilí je využití institutu **vykázání jako preventivního opatření**.

§ 44 Vykázání

(1) Lze-li na základě zjištěných skutečností, zejména s ohledem na předcházející útoky, důvodně předpokládat, že se osoba dopustí nebezpečného útoku proti životu, zdraví anebo svobodě nebo zvláště závažného útoku proti lidské důstojnosti, **je policista oprávněn vykázat tuto osobu z bytu nebo domu společně obývaného s útokem ohroženou osobou (dále jen „společné obydlí“), jakož i z bezprostředního okolí společného obydlí.** Policista je oprávněn tuto osobu vykázat i v její nepřítomnosti.

(2) **Vykázání trvá po dobu 10 dnů ode dne jeho provedení.** Tuto dobu nelze zkrátit ani se souhlasem ohrožené osoby. Podáním návrhu na vydání předběžného opatření podle zákona o zvláštních řízeních soudních v průběhu vykázaní se doba vykázaní prodlužuje do dne nabytí právní moci rozhodnutí soudu o tomto návrhu.

(3) Vykázání oznámí policista ústně vykázané i ohrožené osobě a vyhotoví potvrzení o vykázaní, které jim předá proti podpisu. Součástí potvrzení o vykázaní je **vymezení prostoru, na který se vykázaní vztahuje, uvedení totožnosti ohrožené a vykázané osoby, poučení o právech a povinnostech vykázané osoby.**

(4) **Není-li vykázaná osoba vykázaní přítomna,** poučení o jejích právech a povinnostech v souvislosti s vykázaním jí policista poskytne při prvním kontaktu.

(5) **Nesouhlasí-li vykázaná osoba s vykázaním,** může proti němu na místě podat námitky, které policista uvede v potvrzení o vykázaní. Vykázaná osoba může dále do 3 dnů ode dne převzetí potvrzení o vykázaní podat příslušnému krajskému ředitelství námitky písemně. O tomto právu policista vykázanou osobu poučí před předáním potvrzení o vykázaní.

§ 45

(1) Vykázaná osoba je povinna:

- a) opustit neprodleně prostor vymezený policistou v potvrzení o vykázaní;
- b) zdržet se vstupu do prostoru podle písmene a);
- c) zdržet se styku nebo navazování kontaktu s ohroženou osobou;
- d) vydat policistovi na jeho výzvu všechny klíče od společného obydlí, které drží.

(2) Vykázaná osoba má právo:

- a) vzít si ze společného obydlí věci sloužící její osobní potřebě, osobní cennosti a osobní doklady před splněním povinnosti podle odstavce 1 písm. a);
- b) vzít si v průběhu vykázaní ze společného obydlí věci nezbytné pro její podnikání nebo pro výkon povolání; právo lze uplatnit jedenkrát a pouze v přítomnosti policisty, policista o výkonu tohoto práva ohroženou osobu předem informuje.

(3) Policista poskytne vykázané osobě bez zbytečného odkladu informace o možnostech jejího dalšího ubytování a v souvislosti s tím nezbytnou součinnost. Od této osoby dále vyžádá adresu pro doručování.

§ 46

Policista poučí ohroženou osobu o:

- a) možnosti podání návrhu na vydání předběžného opatření podle zákona o zvláštních řízeních soudních;
- b) možnosti využití psychologických, sociálních nebo jiných služeb v oblasti pomoci obětem násilí;
- c) následcích vyplývajících z uvedení vědomě nepravdivých údajů, k nimž policista při vykázaní přihlíží.

§ 47

(1) **Územní rozsah prostoru, na který se vykázaní vztahuje, určí policista** podle míry požadavku účinné preventivní ochrany osoby ohrožené útokem. Je-li v důsledku vykázaní ohrožen provoz objektu nebo znemožněn výkon zaměstnání vykázané osoby, policista o této skutečnosti bezodkladně vyrozumí provozovatele objektu nebo zaměstnavatele vykázané osoby za účelem přijetí potřebných opatření.

(2) **Do 24 hodin od vstupu policisty do společného obydlí zašle policista kopii úředního záznamu o vykázaní příslušnému intervenčnímu centru a soudu, který je příslušný k rozhodnutí o návrhu na vydání předběžného opatření podle zákona o zvláštních řízeních soudních.** Pokud ve společném obydlí žije nezletilá osoba, zašle kopii úředního záznamu o vykázaní v této lhůtě i příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

(3) **Policista ve lhůtě 3 dnů od vykázaní provede kontrolu, zda vykázaná osoba dodržuje povinnosti vyplývající z vykázaní.**

(4) **O provedených úkonech a opatřeních sepíše policista úřední záznam.**

7.3.3 Procesní aspekty řešení domácího násilí

Do přijetí nové právní úpravy byla ochrana osob postižených domácím násilím zajišťována institutem **vykázaní**, který prováděla PČR. **Zákon č. 242/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních**, v hl. V řízení ve věcech rodinněprávních, oddíl 2 **Předběžná opatření ve věci ochrany proti domácímu násilí** v ust. § 400–409.

§ 400 Místní příslušnost, § 401 Zahájení řízení

K rozhodnutí o návrhu na vydání předběžného opatření je příslušný obecný soud navrhovatele (v místě trvalého bydliště). Předběžné opatření, ve věci ochrany proti domácímu násilí, je možné vydat jen na návrh.

§ 402 Náležitosti návrhu

(1) *Návrh na nařízení předběžného opatření musí obsahovat též vylíčení skutečností, které osvědčují, že je společné bydlení navrhovatele a odpůrce v domě nebo bytě, ve kterém se nachází společná domácnost, pro navrhovatele nesnesitelné z důvodu tělesného nebo duševního násilí vůči navrhovateli nebo jinému, kdo ve společné domácnosti žije, anebo vylíčení skutečností, které osvědčují nežádoucí sledování nebo obtěžování navrhovatele.*

(2) *Neobsahuje-li návrh všechny náležitosti, a pro tyto vady není možné o návrhu rozhodnout, soud vyzve navrhovatele vhodným způsobem k doplnění návrhu a poučí ho o důsledcích nevyhovění této výzvě. Nedojde-li soudu doplnění návrhu ve lhůtě pro rozhodnutí nebo není-li možné navrhovatele vhodným způsobem ve lhůtě pro rozhodnutí vyzvat k doplnění návrhu, soud návrh odmítne. Ustanovení o opravení nebo doplnění podání, které neobsahuje všechny stanovené náležitosti nebo které je nesrozumitelné nebo neurčité, se nepoužije.*

§ 403 Účastníci

(1) *Účastníky jsou navrhovatel a odpůrce, popřípadě osoba, vůči níž násilí směřuje.*

(2) *Je-li navrhovatelem nezletilý, podává jeho jménem návrh zákonný zástupce, orgán sociálně-právní ochrany dětí nebo advokát na základě plné moci, pokud má nezletilý pro udělení plné moci přiměřenou rozumovou a volní vyspělost. Je-li navrhovatelem osoba, jejíž svéprávnost byla ve věcech, o něž v řízení jde, omezena, podává jejím jménem návrh opatrovník nebo obecní úřad obce s rozšířenou působností.*

(3) *Nezletilý starší 16 let má pro řízení plnou procesní způsobilost.*

§ 404 Lhůta pro rozhodnutí, § 405 Rozhodnutí

O návrhu rozhodne soud do 48 hodin bez jednání.

(1) Vyhoví-li soud návrhu, uloží odpůrci předběžným opatřením zejména, aby:

a) opustil společné obydlí, jakož i jeho bezprostřední okolí, nezdržoval se ve společném obydlí nebo do něj nevstupoval;

b) nevstupoval do bezprostředního okolí společného obydlí nebo navrhovatele a nezdržoval se tam;

c) se zdržel setkávání s navrhovatelem;

d) se zdržel nežádoucího sledování a obtěžování navrhovatele jakýmkoliv způsobem.

(2) V rozhodnutí soud poučí odpůrce o právu odnést si ze společného obydlí věci uvedené v § 493. Navrhovatele soud poučí o dalších vhodných opatřeních směřujících k jeho ochraně, zejména o právu podat návrh na zahájení řízení ve věci samé. Soud navrhovatele poučí také o možnosti podat návrh na prodloužení doby trvání předběžného opatření podle § 410.

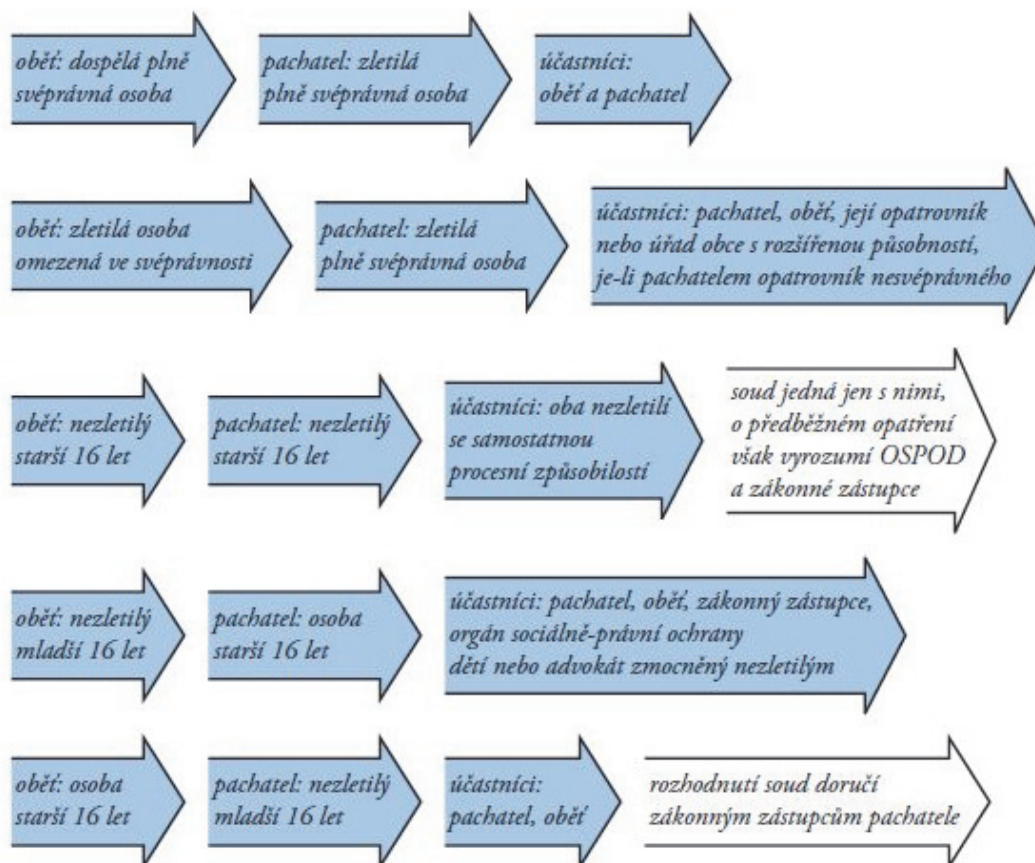
(3) Výjimky vyplývající z plnění povinností uložených předběžným opatřením odpůrci stanoví soud, a to s přihlédnutím k jeho oprávněným zájmům.

§ 407 Vykonatelnost, § 408 Trvání předběžného opatření

Rozhodnutí podle § 405 je vykonatelné vydáním.

(1) Předběžné opatření podle § 405 trvá 1 měsíc od jeho vykonatelnosti.

Modelové situace obsazení rolí v případech domácího násilí:

7.3.4 Trestněprávní řešení domácího násilí

Trestněprávní úprava byla přijetím novely trestního zákoníku publikovaná v úplném znění pod č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění. Hlavním smyslem dané právní úpravy je posílení ochrany osob ohrožených fenoménem tzv. domácího násilí, tj. násilí páchaného mezi osobami blízkými ve smyslu jejich vzájemného vztahu, přičemž vzájemné role těchto osob jsou v rámci násilného vztahu neměnné (jeden z aktérů je stále osobou ohroženou a druhý osobou násilnou), tzn., že se nejedná o vzájemnou hádku nebo rvačku mezi partnery. Současně jde o násilí **opakované, dlouhodobé, nikoli o jednorázovou eskalaci konfliktní situace** vyvolané např. vzájemnou roztržkou či neshodou mezi partnery. Třetím charakteristickým znakem domácího násilí je prostředí, ve kterém je pácháno (zpravidla se jedná o byt, rodinný dům či rekreační objekt užívaný společně násilnou osobou i osobou ohroženou domácím násilím). Domácí násilí nelze vnímat pouze jako násilí partnerské, kde násilnou osobou je vždy muž a osobou ohroženou žena, byť se jedná o stále nejrozšířenější vzorec, neboť tento jev postihuje všechny sociální vrstvy soudobé společnosti bez ohledu na věk, pohlaví, společenské postavení či intelektuální vyspělost jeho aktérů. V praxi se tak lze setkat s případy týraných mužů jejich partnerkami či domácím násilím páchaným mezigeneračně, tedy mezi seniory a jejich dětmi či vnoučaty žijícími ve společném bytě nebo domě. U domácího násilí je v rámci možných způsobů jeho řešení nezbytně nutné orientovat se na celé toto jednání komplexně, nikoli pouze na dílčí útoky, neboť pouze chování násilné osoby k osobě ohrožené v kontextu historie jejich vzájemného vztahu vystihuje skutečnou nebezpečnost daného jednání. **Osobou blízkou se ve smyslu § 125** rozumí příbuzný v pokolení přímém (tj. ve smyslu § 772 odst. 1 obč. zák. č. 89/2012 Sb., osoby, z nichž jedna pochází od druhé, např. rodič a jeho dítě, prarodič a vnuk apod.), osvojitel či osvojenec (tj. osoby, jejichž vztah je založen rozhodnutím soudu o osvojení ve smyslu § 832 obč. zák. č. 89/2012 Sb.), sourozenec (plnorodý i polorodý), manžel (tj. osoba, která uzavřela manželství ve smyslu § 655 obč. zák. č. 89/2012 Sb.), a partner (tj. osoba, která uzavřela partnerství podle zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství). Jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké jen tehdy, kdy by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pociťovala jako újmu vlastní.

§ 199 Týrání osoby žijící ve společném obydlí

(1) Kdo týrá osobu blízkou nebo jinou osobu žijící s ním ve společném obydlí, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až čtyři léta.

(2) Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán:

- a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 zvláště surovým nebo trýznivým způsobem;*
- b) způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví;*
- c) spáchá-li takový čin nejméně na dvou osobách;*
- d) páchá-li takový čin po delší dobu.*

(3) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1:

- a) těžkou újmu na zdraví nejméně dvou osob;*
- b) smrt.*

Vedle výše uvedené skutkové podstaty trestného činu týrání osoby žijící ve společném obydlí dle § 199 trestního zákoníku je častým jevem, že jednání násilné osoby vůči osobě ohrožené je spojeno s trestním stíháním za jiné trestné činy. Jedná se zejména o trestný čin těžkého ublížení na zdraví dle § 145 trestního zákoníku, ublížení na zdraví dle § 146 trestního zákoníku, omezení osobní svobody dle § 171 trestního zákoníku, týrání svěřené osoby dle § 198 trestního zákoníku.

Pro orgány činné v trestním řízení je velkou pomocí skutečnost, že trestní stíhání pachatelova jednání vůči ohrožené osobě pro trestný čin týrání osoby žijící ve společném obydlí dle § 199 trestního zákoníku není podmíněno jeho souhlasem. Často se totiž stává, že ohrožená osoba pod různými skutečnostmi svůj souhlas s trestním stíháním proti pachateli stáhne zpět v průběhu vyšetřování nebo tento vůbec nedá, a trestní stíhání je zastaveno. V § 163 trestního řádu jsou vyjmenovány trestné činy, kdy stíhání pachatele je podmíněno právě souhlasem a je jen dobře, že trestný čin týrání osoby žijící ve společném obydlí není mezi tyto zahrnut.

7.3.5 Odpovědnost za spáchání přestupku při řešení domácího násilí

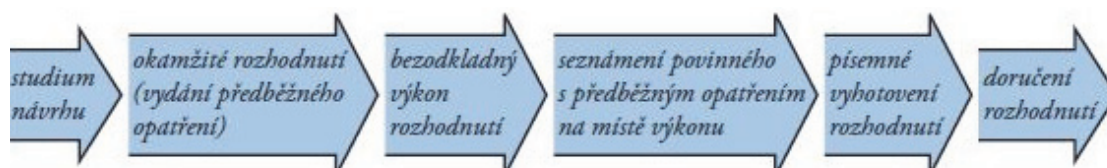
Novela zákona o přestupcích přinesla novou právní úpravu, a to zákon č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky, který stanovuje způsob projednání a procesního postupu, pokud dojde ke spáchání přestupku. Zákon č. 251/2016 Sb., zákon o některých přestupcích, má výslovné ustanovení týkající se maření vykázaní ze společného obydlí dle zák. o PČR a rozhodnutí soudu o předběžném opatření ve věci ochrany proti domácímu násilí vydaného dle zákona o zvláštních řízeních soudních.

§ 5 Přestupky proti veřejnému pořádku

- (1) Fyzická osoba se dopustí přestupku tím, že:
- neuposlechne výzvy úřední osoby při výkonu její pravomoci;
 - zneváží postavení úřední osoby při výkonu její pravomoci;
 - maří vykázaní ze společného obydlí provedené podle zákona o Policii České republiky nebo rozhodnutí soudu o předběžném opatření ve věci ochrany proti domácímu násilí podle zákona o zvláštních řízeních soudních;**
 - poruší noční klid;
 - vzbudí veřejné pohoršení;
 - znečistí veřejné prostranství, veřejně přístupný objekt nebo veřejně prospěšné zařízení anebo zanedbá povinnost úklidu veřejného prostranství.
- (3) Za přestupek lze uložit pokutu do:
- 10 000 Kč, jde-li o přestupek podle odstavce 1 písm. a), b), d), e);
 - 20 000 Kč, jde-li o přestupek podle odstavce 1 písm. c) nebo f).
- (4) Je-li přestupek podle odstavce 1 nebo 2 spáchán opakovaně po nabytí právní moci rozhodnutí o přestupku podle stejného odstavce, uloží se pokuta do:
- 15 000 Kč, jde-li o přestupek podle odstavce 1 písm. a), b), d), e);
 - 30 000 Kč, jde-li o přestupek podle odstavce 1 písm. c) nebo f).
- (6) Dobou nočního klidu se rozumí doba od dvacáté druhé do šesté hodiny. Obec může obecně závaznou vyhláškou stanovit výjimečné případy, zejména slavnosti nebo obdobné společenské nebo rodinné akce, při nichž je doba nočního klidu vymezena dobou kratší nebo při nichž nemusí být doba nočního klidu dodržována.

Z výše uvedené právní úpravy může v rámci řešení domácího násilí dojít k situaci, že dojde k souběhu některých přestupků, např. agresor týrá svou oběť v noci a dochází k rušení nočního klidu, vzbudí veřejné pohoršení, zneváží úřední osobu, pokud při páchaní násilí hrubě slovně uráží zasahujícího policistu či příslušníka městské policie.

Postup soudu při nařízení předběžného opatření na ochranu proti domácímu násilí:

Vzorový dokument – modelový návrh na vykázaní odpůrce ze společného obydlí:

Okresnímu soudu v Kolíně
Knochova 144
280 00 Kolín

Navrhovatelka: Hana Říčková, nar. 6. 5. 1980, bytem Kolín, Tovární 8
Odpůrce: Jindřich Beneš, nar. 18. 9. 1976, bytem t. č. jako navrhovatelka

Návrh na vykázaní odpůrce ze společného obydlí

I. S odpůrcem žiji pět let ve společné domácnosti v bytě, který jsem zdédila po své babičce, ačkoliv nejsme manželé. Přibližně tři roky bylo naše soužití zcela v pořádku a narodil se z něj syn Martin (5. 11. 2010).

Důkaz: výpisem z katastru nemovitostí, rodným listem.

II. Přibližně před dvěma lety se začala projevovat závislost odpůrce na výherních automatech a alkoholu. Začal mít dluhy, utrácí peníze, které doma najde, rozprodává cenné věci, patřící mně i našemu synovi. Pod vlivem alkoholu se chová agresivně, léčení odmítá. V posledním půl roce mě třikrát fyzicky napadl, musela jsem se jednou zamknout v koupelně i s naším synem, napodruhé jsem zavolala tísňovou linku 158 a napotřetí (včera) jsem musela vyhledat lékařské ošetření. Odpůrce mi způsobil na těle i na obličeji četné podlitiny a oděrky.

Důkaz: lékařskou zprávou, záznamem o mém výslechu na Policii ČR, moji fotografií pořízenou po napadení.

III. Před blížícím se prodlouženým víkendem mám vážné a důvodné obavy, že odpůrce bude holdovat alkoholu v nadměrné míře, chovat se agresivně. Na moji žádost, aby se odstěhoval, mi zaslal výhružnou SMS.

Soužití s odpůrcem již hodlám kategoricky ukončit a jsem připravena podat žalobu o jeho vyklizení z bytu.

Důkaz: SMS zprávou, jejíž přepis připojuji a mám ji uloženou ve svém telefonu.

IV. Navrhuji, aby soud nařídil bezodkladně toto předběžné opatření:

Odpůrce se ukládá, aby opustil byt o velikosti 2+1 situovaný ve druhém podlaží domu č. p. 817 na adrese Kolín, Tovární 8, jakož i jeho bezprostřední okolí, nevstupoval do bezprostředního okolí tohoto bytu nebo navrhovatelky, zdržel se setkávání a obtěžování navrhovatelky jakýmkoliv způsobem.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Definujte domácí násilí, jeho druhy, formy.
2. Jak lze definovat občanskoprávní úpravu?
3. Jak musí být podán návrh na předběžné opatření dle zákona ZŘS?

Použitá a doporučená literatura

1. Expertní skupina Aliance proti domácímu násilí (2007). Domácí násilí. [online] [cit. 2018-10-30]. Dostupné z: <https://www.domacinasili.cz/domaci-nasili/>
2. FRA – European union agency for fundamental rights (2014). Violence against women: an EU-wide survey. [online] [cit. 2018-12-03]. Dostupné z: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf
3. Huňková, M., Voňková, J. (2004). Domácí násilí v ČR z pohledu práva. Praha: Justiční akademie České republiky, 248 s.

4. Hušáková, M., Králíčková, Z., Westphalová, L., a kol. (2014). Občanský zákoník II, Rodinné právo (§ 655–975). Komentář. Praha: C. H. Beck, 1349 s.
5. Jelínek, J., a kol. (2009). Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. Praha: Leges, 1312 s.
6. Jirsa, J., Doležal, M., Vančurová, K., a kol. (2014). Občanské soudní řízení soudcovský komentář, Kniha II. § 79–180 občanského soudního řádu (podle stavu k 1. 4. 2014). Havlíček Brain Team, 616 s.
7. Králíčková, Z. (2011). Právo proti domácímu násilí. Praha: C. H. Beck, 160 s.
8. Linhart, J., Petrusek, M., Vodáková, A., Maříková, H. (1996). Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 547s.
9. Smetáčková, I., Pavlík, P. (2011). Sexuální obtěžování na vysokých školách: teoretické vymezení, metodologický přístup a výzkumné výsledky. Sociologický časopis/Czech Sociological Review 47(2): 361–386.
10. Úřad vlády ČR (2018). Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácímu násilí [online] [cit. 2018-10-25]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/Projekt_OPZ/Vystupy_projektu/brozura_IU.pdf
11. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In: Sbírka zákonů České republiky, částka 11, s. 354–464.

8 Úloha rodiny a její zakotvení z pohledu ochrany práv nezletilých dětí

JANA BORSKÁ

Klíčová slova: dítě; nezletilý; rodina; rodinná domácnost; rozhodování o záležitostech rodiny

8.1 Úvod

Rodina je instituce, kterou formují civilizace, kultura i společnost. Ve většině civilizací je rodina hlavním činitelem socializace. Rodina je oním sociálním prostorem, který po celý život zásadně ovlivňuje socializaci člověka. Pohledem odborníků je rodina charakterizována jako nedílná součást společnosti, která i v evropském kontextu napříč staletími prošla změnami. Clark a kol. (2007) uvádějí, že jednotlivé kultury se vyznačují rozmanitými přístupy k výchově dětí. Postupy v jedné kultuře běžně používané při výchově dětí mohou být v jiné kultuře pojímány jako nehumánní. Nevhodné zacházení s dětmi je nesporně kulturně podmíněný jev. Odborníci se shodují v tom, že některé formy nevhodného zacházení s dětmi by měly být zakázány na celém světě. Dále rodina plní funkce biologické, ekonomické, sociální i psychologické. Na rodinu se můžeme dívat z hlediska sociálně-psychologického, sociálně-ekonomického, právního, v poslední řadě i státoporného. Rodina má rozhodující význam pro vývoj osobnosti, v oblasti tělesné, duševní i sociální. Dítě si do jisté míry vytváří obraz světa podle toho, jak je mu realita interpretována, s jakými postoji je konfrontováno. Osvojuje si základní návyky, dovednosti a strategie – základní vzorce chování, které uplatňuje v dalších interpersonálních vztazích (Klégrová a Zelená, 2006). Psychologickou definici rodiny uvádí Řičan (2013). Podle této definice je rodina „**intimní vztahový systém vyznačující se časoprostorovým ohraničením, jeho členové utvářejí svůj společný život především v privátním prostoru. Rodina je vytvořena na základě vzájemných závazků a společných cílů**“. K dalším znakům rodiny patří časoprostorové ohraničení a jeho relativní trvalost. Za těchto podmínek vzniká psychická, především emoční intimita. Jiný pohled na rodinu má Řičan (2013), který považuje již zmíněnou definici za příliš širokou a doporučuje ji zúžit a mluvit o rodině pouze tam, kde jde o specifický asymetrický vztah (rodičovské) péče a výchovy na straně jedné a jejího přijímání na straně druhé. Nicméně zahrnuje do užšího vymezení i „ty intimní systémy, které se udržují poté, co pominuly podmínky jejich vzniku, tedy rodiny složené ze samostatně žijících dospělých dětí a jejich rodičů“.

Plaňava (1994) chápe rodinu jako „**integrováný celek, charakterizovaný generační separací rodičů od dětí, přičemž zdravá rodina se vyznačuje flexibilitou v rozdělení moci, pravidel i rolí a operuje jako otevřený systém vztahovaný k širší rodině i okolnímu světu**“. Pokud hovoříme o „domově“, zpravidla se jedná o rodinné prostředí, kde jsou hlavními činiteli matka a otec. Důležité však není pouze to, je-li rodina kompletní, ale především to, jaké v rodině panuje klima. Atmosféra domova je významným prvkem v životě dítěte (Jedlička a kol., 2004). I v rámci stejné kultury se rodiny liší svou hodnotovou orientací. Řekneme-li: rodina a její vliv na jedince, pak vlastně míníme hned několik rodin. Především rodinu „výchozí“ (do které se jedinec narodil), rodinu, kterou „od počátku“ vytváří, tedy rodinu „zakládanou“, a ještě nejméně jednu rodinu – rodinu jako „model“ obsažený v tradici, v kultuře společnosti. Sociálněpsychologickým problémem rodinných

interakcí je tzv. konflikt životních stylů rodiny obou partnerů (manžela a manželky). Dominujícími rolemi nastává role partnerská a rodičovská. Právě zde se většinou projeví silný vliv životních stylů výchozích rodin, nastává zjevný či latentní rozpor, který se promítá do interakcí s dětmi. Sociálněpsychologickým problémem vztahu výchozí a zakládané rodiny je rovněž tzv. transfer stylu interakcí. Styl interakce mezi rodiči (otec–matka, rodiče–prarodiče, rodiče–škola atd.) působí nejen jako samostatný formativní vliv na utváření meziosobních vztahů dítěte v rodině i mimo ni. Při charakteristice rodinných interakcí budeme tedy raději volit pojmy jako „přístup rodičů k dětem“. Použijeme-li pojem výchova, výchovný styl, budeme mluvit „způsob ovlivňování dítěte rodiči“. Pokud rodina neplní některou z funkcí, pak zůstává rodinou pouze v právním či administrativním smyslu, nikoliv však v dimenzi psychologické. Mluvíme pak o rodině deprivující, o rodině s nedostatečnou péčí či prostě o rodině nedostatečně fungující (Řezáč, 1998).

Přístup rodičů k dětem, styl vedení a emoční klima mají opravdu výrazný formativní vliv. Jedinci vyrůstající v rodině s přísným výchovným režimem se „častěji cítí nedocení, ztrácejí úctu k nadřízeným a nenacházejí uplatnění svých životních cílů“. Velký vliv výchovy v rodině uvádí Drábková (1995) – utváření rysů extroverze–introverze a stabilita–labilita jedince. Zjistila přímou závislost mezi kladnou, povzbuzující výchovou a nepřítomností neurotických projevů, a naopak u výchovných technik příznačných „srážení“ dětí a projevováním záporných citů vůči nim vysokou labilitu. Všechny tyto uvedené vlivy v rodině mohou vyústit v konflikt, kde vždy při institucionálním řešení daného problému vystupuje do popředí OSPOD, který ve všech jednáních hájí zájmy nezletilých dětí.

8.2 Pojetí rodiny v právní úpravě zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Právní pojetí **definice rodiny fakticky upravena přímo není**, navzdory skutečnosti, že pojem rodina je v občanském zákoníku užíván. Obsah pojmu „rodina“ lze dovodit z jednotlivých ustanovení ve vztahu k rozsahu osob, které lze do rodiny zahrnout, jejich povinností k zajištění potřeb rodiny a současně vyčleněním vztahů, které lze v širším pojetí do úpravy práv rodiny zahrnout, ale fakticky upraveny nejsou. Sem lze zahrnout společný život druha a družky, tedy nesezdané páry. Všichni žijeme v nějaké rodině, ale občanský zákoník upravuje pouze právní vztahy rodiny, která vznikla na základě uzavření manželství a z tohoto faktu dovozuje další právní vztahy vydefinováním práv a povinností souvisejících se zajištěním rodiny a rodinné domácnosti. V posledních 20 letech se život naší společnosti zásadně změnil. Ochota vstupovat do manželství je už dnes minimální. Od roku 2013 se rodí více dětí mimo manželství nesezdaným párům. Práva dětí v těchto rodinách jsou naprosto shodná jako u dětí, které se narodí v manželství. Povinnosti a práva rodičů ve vztahu k dětem z hlediska právní úpravy nejsou závislé na tom, zda rodiče uzavřeli manželství, či nikoliv.

8.2.1 Definiční pojetí rodiny v manželství

Z hlediska **definičního pojetí rodiny** lze uvést, že „rodina ani domácnost nejsou subjekty práva, jsou to však výrazy v právním řádu užívané, zdomácnělé, a v celku jednoznačně definovatelné“. Definice rodiny je uvedena v § 700 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanském zákoníku, podle něhož se za členy rodiny považují **manželé a jejich příbuzní do třetího stupně a osoby s manžely sešvagřené až do druhého stupně**. Takto široce definovaná rodina je uvedena v části občanského zákoníku upravujícího práci pro rodinný závod. Dá se tedy odvodit, že podle nového občanského zákoníku rodinu tvoří manželé, rodiče, prarodiče, děti, vnuci, pravnuci, sourozenci, tetičky, strýčkové, jejich manželé a děti, tedy to, čemu říkáme široká rodina. Takovéto pojetí rodiny lze nazvat

jako definiční. Dále je pojem „rodiny“ zmíněn v ust. § 690, kde z hlediska zajištění potřeb rodiny je povinen každý z manželů přispívat podle svých osobních a majetkových poměrů, schopností a možností tak, **aby životní úroveň všech členů rodiny byla zásadně srovnatelná**. Ve vztahu k výše vydefinovanému počtu osob, které mohou tvořit rodinu, lze považovat za velmi konfliktní ustanovení ve vztahu k zajištění srovnatelné životní úrovně.

Z hlediska dopadu na práva a povinnosti členů rodiny, zejména pak nezletilých dětí, je důležité ustanovení § 692 obecně nazvaného **rozhodování o záležitostech rodiny**, kde je uvedeno v odst. 1: *„... o záležitostech rodiny, včetně volby umístění rodinné domácnosti, popřípadě domácnosti jednoho z manželů a dalších členů rodiny, především dětí, které nenabýly plné svéprávnosti, a o způsobu života rodiny, se mají manželé dohodnout.“* Ust. § 692 odst. 2 pak umožňuje manželům, kteří se nedohodli, obrátit se s řešením sporné situace k soudu: *„Nedohodnou-li se manželé o podstatné záležitosti rodiny, může soud na návrh jednoho z nich nahradit svým rozhodnutím souhlas druhého manžela, odmítá-li svůj souhlas v takové záležitosti rodinného života bez vážného důvodu a v rozporu se zájmem rodiny anebo není-li schopen vůli projevit.“* Už dnes jsou soudy zahlceny spory rodičů o jméno dítěte, o volbu školky či školy, které má dítě navštěvovat, či nástroj, na který bude dítě hrát, nebo který kroužek je pro dítě vhodný.

8.2.2 Nepojmenovaná rodina

Rodinu však tvoří také nesezdané páry, páry, které uzavřely registrované partnerství dle zákona č. 115/2006 Sb. Minimálně polovina společnosti žije mimo manželství, plodí děti a vstupuje do majetkových a jiných vztahů, ale právní úprava jejich vztahů je pouze okrajová, protože za základ jsou v právní úpravě brány páry pouze manželské. A právě soužití těchto párů lze obecně nazvat jako **„nepojmenovaná rodina“**. Nejde však o právní pojem, ale po obsahové stránce fakticky vyjadřuje postavení nesezdaných párů ve společnosti a zejména v právní úpravě. Jde o rodinu existující mimo právo, jejíž podíl ve společnosti bude stále narůstat. Jde o rodinu právem nepředvídanou, pro kterou právo – s výjimkou úpravy vztahů mezi rodiči a dětmi, výživného pro děti a příspěvkem na výbavičku neprovdané matce – nemá žádné konstrukce, domněnky ani matice pro řešení sporů, které zcela jistě vznikají.

8.2.3 Rodinná domácnost

V občanskoprávní úpravě se v rámci definice pojmů setkáme ještě s pojmem **rodinná domácnost**. Ust. § 743 občanského zákoníku v odst. 1 definuje: *„Manželé mají obydli tam, kde mají rodinnou domácnost.“* Manželé jsou povinni mimo jiné spolu žít a udržovat rodinné společenství. Obvyklé vybavení rodinné domácnosti je upraveno v ust. § 698 odst. 1, kde je uvedeno: *„Obvyklé vybavení rodinné domácnosti tvoří soubor movitých věcí, které slouží běžně nezbytným životním potřebám rodiny a jejích členů; přitom není rozhodné, zda jednotlivé věci náleží oběma manželům, nebo jen jednomu z nich.“* Lze tedy dovodit, že se jedná zpravidla o určitý soubor předmětů, které jsou ke společnému žití (resp. sdílení společného obydlí) zapotřebí. Pro takovýto pojem je užíván termín **vybavení domácnosti**. Určení věcí, které zde lze zařadit, je vázáno na jednotný účel. Vždy je nutné posuzovat potřeby rodiny individuálně případ od případu. **Je pravidelně tvořeno vždy tradičním vybavením bytu či jiného obydlí**. Manžel může nakládat s těmi věcmi jen se souhlasem druhého manžela. Tato úprava je poměrně rozsáhlým zásahem do majetkových poměrů osob žijících v tomto typu společenství. **Tato právní úprava má kogentní povahu**, fakticky se tedy nedá od ní odchýlit dispozitivním ustanovením. Příkladem je ust. § 718 odst. 3, kde je výslovně uvedena právní úprava o manželském majetkovém režimu: *„Smlouvou nelze vyloučit ani změnit ustanovení o obvyklém vybavení rodinné domácnosti, ledaže jeden z manželů opustil trvale domácnost a odmítá se vrátit.“* Pojem „domácnost“ také není nikde upraven, navzdory skutečnosti, že je v řadě ustanovení uveden. Přesné vymezení tohoto pojmu je ponecháno kon-

krétním souvislostem. Přesná definice obsahu pojmu obvyklé vybavení domácnosti je upravena také v procesním právu. Výkon rozhodnutí se nemůže týkat takových věcí, které povinný nezbytně potřebuje k uspokojování hmotných potřeb svých a své rodiny nebo k plnění pracovních úkolů, jako i jiných věcí, jejichž prodej by byl v rozporu s morálními pravidly (ust. § 322 odst. 1 občanského soudního řádu). Tímto ustanovením jsou chráněny i nezletilé děti, které žijí s rodiči ve společné domácnosti.

8.2.4 Povinnosti manželů ve vztahu k rodině

V ust. § 687 občanského zákoníku je definováno: „*Manželé mají rovné povinnosti i rovná práva, jsou si navzájem povinni úctou, jsou povinni žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svou důstojnost, podporovat se, **udržovat rodinné společenství, vytvářet zdravé rodinné prostředí a společně pečovat o děti.***“ Dalším příkladem je ust. § 689: „*Manžel je povinen při volbě svých pracovních, studijních a podobných činností brát zřetel na zájem rodiny, druhého manžela a nezletilého dítěte, které nenabýlo plné svéprávnosti a které žije spolu s manželkou v rodinné domácnosti, a popřípadě dalších členů rodiny.*“ Dle ust. § 690 stanovuje povinnost manželů přispívat na potřeby rodiny a rodinné domácnosti dle svých osobních a majetkových poměrů, schopností a možností tak, aby byla zajištěna zásadně srovnatelná životní úroveň všech členů rodiny. (Majetkové plnění má stejnou hodnotu jako osobní péče o rodinu a její členy.) Pokud jeden z manželů opustí bezdůvodně společnou domácnost, je povinen přispívat i na náklady rodinné domácnosti.

Zvláštní ujednání je uvedeno v ust. § 750, kde je řešeno postavení nezletilých dětí v rodině ve vztahu k zajištění bydlení: dohoda rodičů či osob spolužijících při změně bydlení nesmí zhoršit postavení jejich společného nezletilého dítěte, které s nimi žije v rodinné domácnosti a vůči kterému mají vyživovací povinnost.

8.3 Poměry mezi rodiči a dětmi

8.3.1 Mateřství a otcovství

Matkou dítěte je žena, která dítě porodila. Mateřství představuje základní statusový poměr, který má význam z pohledu celého právního řádu. Pro člověka je mateřský status klíčový. Z tohoto důvodu je nezbytné (v souladu s ust. čl. 7 Úmluvy o právech dítěte) po porodu dítě registrovat, aby jeho právní poměry byly postaveny najisto vazbou na jeho rodiče. Lhůta pro oznámení narození dítěte je 3 dny, pokud se dítě narodilo mimo zdravotnické zařízení. Jde-li o nalezenec, zápis provede příslušný matriční úřad, v jehož správním obvodu bylo dítě nalezeno. Ten je povinen oznámit soudu zápis do matriky, soud je povinen určit dítěti osobní jméno a příjmení (dle ust. § 864) a poručníka (§ 928), protože nalezené dítě nemá rodiče a nemá zákonného zástupce. V této souvislosti v poslední době vystupuje do popředí problém **babyboxů** (vznik babyboxů je umožněn nadačním foncem Statim). Česká republika nemá právem upravenou tuto problematiku. Vložím dítěte do babyboxu nastává v dalším postupu tzv. režim „nalezeného dítěte“. Pokud se státu podaří u těchto dětí zprostředkovat osvojení dítěte odloženého v babyboxu, nebude souhlas jeho rodičů vyžadován.

Otcovství je určováno dle ust. § 776, kde je vyslovena právní domněnka svědčící pro uznání otcovství manžela matky dítěte: „(1) *Narodí-li se dítě v době od uzavření manželství do uplynutí třetího dne poté, co manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné, anebo poté, co byl manžel matky prohlášen za nezvěstného, má se za to, že otcem je manžel matky.* (2) *Narodí-li se dítě ženě znovu provdané, má se za to, že otcem je manžel pozdější, i když se dítě narodilo před uplynutím třetího dne poté, co předchozí manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné.*“ Specifická je právní úprava otcovství uvedená v ust. § 778: „*Narodí-li se dítě, které je*

počato umělým oplodněním, ženě neprovdané, má se za to, že otcem dítěte je muž, který dal k umělému oplodnění souhlas.“ Dalším ustanovením upravujícím otcovství je § 779 „... má se za to, že otcem je muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením matky a tohoto muže. Takto lze určit otcovství i k dítěti ještě nenarozenému, je-li již počato.“

8.3.2 Vzájemné povinnosti a práva rodičů a dětí, rodičovská odpovědnost

Povinnosti a práva rodičů a dítěte působí zásadně navzájem. Právní úpravu lze nalézt v ust. §§ 855, 856, kde je uvedeno: „**Rodiče a dítě mají vůči sobě navzájem povinnosti a práva. Těchto vzájemných povinností a práv se nemohou vzdát; učiní-li tak, nepřihlíží se k tomu. Účelem povinností a práv k dítěti je zajištění morálního a hmotného prospěchu dítěte. Povinnosti a práva rodičů spojená s osobností dítěte a povinnosti a práva osobní povahy vznikají narozením dítěte a zanikají nabytím jeho zletilosti.**“

8.3.3 Rodičovská odpovědnost (upravena §§ 858 a 865 a násl. obč. zák.)

Rodičovská odpovědnost vzniká narozením dítěte a končí v den, kdy dítě nabude plné svéprávnosti. Lze ji rodiče zbavit, pozastavit nebo omezit. Ust. § 870: „*Nevykonává-li rodič svoji rodičovskou odpovědnost řádně a vyžaduje-li to zájem dítěte, soud jeho odpovědnost omezí nebo omezí její výkon a zároveň stanoví rozsah tohoto omezení.*“

Rodičovská odpovědnost představuje souhrn těchto práv a povinností (náleží oběma rodičům):

- **Péče o zdraví dítěte, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj.** Nejde jen o osobní péči, ale také právo rodiče mít dítě u sebe, domáhat se vydání dítěte od osoby, která ho neoprávněně zadržuje.
- **Ochrana dítěte** ve své podstatě zahrnuje ochranu jeho osoby, jeho oprávněných zájmů, povinnost vykonávat nad dítětem dohled přiměřený jeho věku, temperamentu, schopnostem a rozumově vyspělosti, případně svěřit dítě jiné osobě.
- **Udržování osobního styku s dítětem**, je základním právem rodiče i dítěte. Tomu odpovídá právo se styku domáhat, pokud je rodiči bezdůvodně bráněno. Výkon práva osobního styku nelze svěřit jiné osobě (ust. § 891). Být spolu je pro rodiče a jejich dítě jedním ze základních prvků rodinného života i po rozpadu manželství. Styk je možné omezit nebo vyloučit jen v případě, že je to nezbytné v nejlepším zájmu dítěte. Styk lze realizovat také jako **asistovaný styk. Proti právu rodiče na zajištění styku s dítětem stojí povinnost dítěte stýkat se s rodičem.** Vzhledem k věku dítěte je problematické uložit dítěti povinnost styku s rodičem. Výjimka z pravidla, že rodič má právo na osobní styk s dítětem dle vlastního uvážení, musí být odůvodněna zájmem dítěte na jiné úpravě. Může jít o styk pouze v denní době, bez přespání, asistovaný styk za přítomnosti třetí osoby, na neutrální půdě atd. Je upraven i postup při bránění ve styku a jeho následky, a to v ust. § 889: „*Rodič, který má dítě v péči, a druhý rodič se musejí zdržet všeho, co narušuje vztah dítěte k oběma rodičům nebo co výchovu dítěte ztěžuje. Brání-li rodič, který má dítě v péči, bezdůvodně trvale či opakovaně druhému rodiči ve styku s dítětem, je takové chování důvodem pro nové rozhodnutí soudu o tom, který z rodičů má mít dítě ve své péči.*“ Je však nutné mít na zřeteli zájem nezletilého, stabilitu výchovného prostředí, citové vazby dítěte. Jinak by toto rozhodnutí mohlo mít za následek nenapravitelné narušení psychiky dítěte. Při odděleném životě rodičů mají vzájemnou informační povinnost o dítěti.
- **Zajištění jeho výchovy a vzdělání** – rodiče se musí dohodnout, jakou školu (i školku) jejich dítě má navštěvovat. Pokud druhý rodič nesouhlasí – jeho souhlas musí nahradit soud.
- **Určení místa jeho bydliště** – místo bydliště je podstatná náležitost, pokud se rodič bez souhlasu druhého rodiče rozhodne odstěhovat, souhlas rodiče musí rovněž nahradit soud.

- **Zastupování dítěte** – právo dítě zastupovat mají oba rodiče jako zákonní zástupci, v případě kolize zájmů rodičů a dětí vstupuje jako kolizní opatrovník OSPOD. Soud může ve sporných případech ustanovit dítěti poručníka.
- **Spravování jeho jmění**, rodiče mají povinnost pečovat o jmění dítěte. Dispozice s majetkem dítěte **vyžaduje vždy souhlas soudu** (upraveno v ust. § 896). Poruší-li rodiče povinnost péče řádného hospodáře, nahradí dítěti škodu z toho vzniklou.
- **Vyživovací povinnost** a právo na výživné nejsou součástí rodičovské odpovědnosti, jejich trvání nezávisí na nabytí zletilosti ani svéprávnosti. Zbavení či omezení rodičovské odpovědnosti nemá vliv na vyživovací povinnost k dítěti.

V ust. § 886 je zakotven podíl dítěte na péči o chod domácnosti, přispívání na rodinnou domácnost. Dítě se podílí vlastní prací, peněžitými příspěvky – má-li příjem, případně oběma způsoby. Pro určení rozsahu podílu dítěte a péči o chod rodinné domácnosti jsou rozhodné schopnosti, možnosti dítěte, odůvodněné potřeby členů rodiny. Schopnosti a možnosti dítěte jsou závislé na jeho věku, fyzické a psychické způsobilosti. Jde o výchovné působení na děti. Při finančním podílu dítěte je určující jeho příjem a zhodnocení jeho majetku.

8.4 Péče o dítě po rozvodu manželství

Jednání o úpravě poměrů k nezletilým dětem před soudem je odděleno od samotného rozvodu manželství. Soud upřednostňuje dohodu rodičů, pokud je v zájmu nezletilých dětí. Místně příslušný k úpravě poměrů k dětem je „obecný soud nezletilého dítěte“, přičemž k rozvodu je příslušný soud v místě posledního společného bydliště manželů. **Děti mohou být svěřeny do výlučné péče jednoho z rodičů, společné péče či péče střídavé.** Podmínky rozhodování jsou upraveny v ust. § 907 odst. 2 a 3 takto: *„Při rozhodování o svěřením do péče soud rozhoduje tak, aby rozhodnutí odpovídalo zájmu dítěte. Soud přitom bere ohled na osobnost dítěte, zejména na jeho vloh a schopnosti ve vztahu k vývojovým možnostem a životním poměrům rodičů, jakož i na citovou orientaci a zázemí dítěte, na výchovné schopnosti každého z rodičů, na stávající a očekávanou stálost výchovného prostředí, v němž má dítě napříště žít, na citové vazby dítěte k jeho sourozencům, prarodičům, popřípadě dalším příbuzným i nepříbuzným osobám. Soud vezme vždy v úvahu, který z rodičů dosud o dítě řádně pečoval a řádně dbal o jeho citovou, rozumovou a mravní výchovu, jakož i to, u kterého z rodičů má dítě lepší předpoklady zdravého a úspěšného vývoje. Soud při rozhodování o svěřením dítěte do péče dbá rovněž na právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi, na právo druhého rodiče, jemuž dítě nebude svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti, dále soud bere zřetel rovněž ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem.“*

Při změně poměrů soud změní rozhodnutí týkající se výkonu povinností a práv plynoucích z rodičovské odpovědnosti i bez návrhu.

8.5 Vzájemná vyživovací povinnost mezi předky a potomky

Vyživovací povinnost rodičů vůči dětem předchází vyživovací povinnosti prarodičů a dalších předků vůči dítěti (ust. § 915, 910 odst. 2), tedy vzdálenějším příbuzným. Děti mají právo na **stejnou životní úroveň** jako jejich rodiče. Dítě je povinno zajistit rodičům **slušnou výživu**.

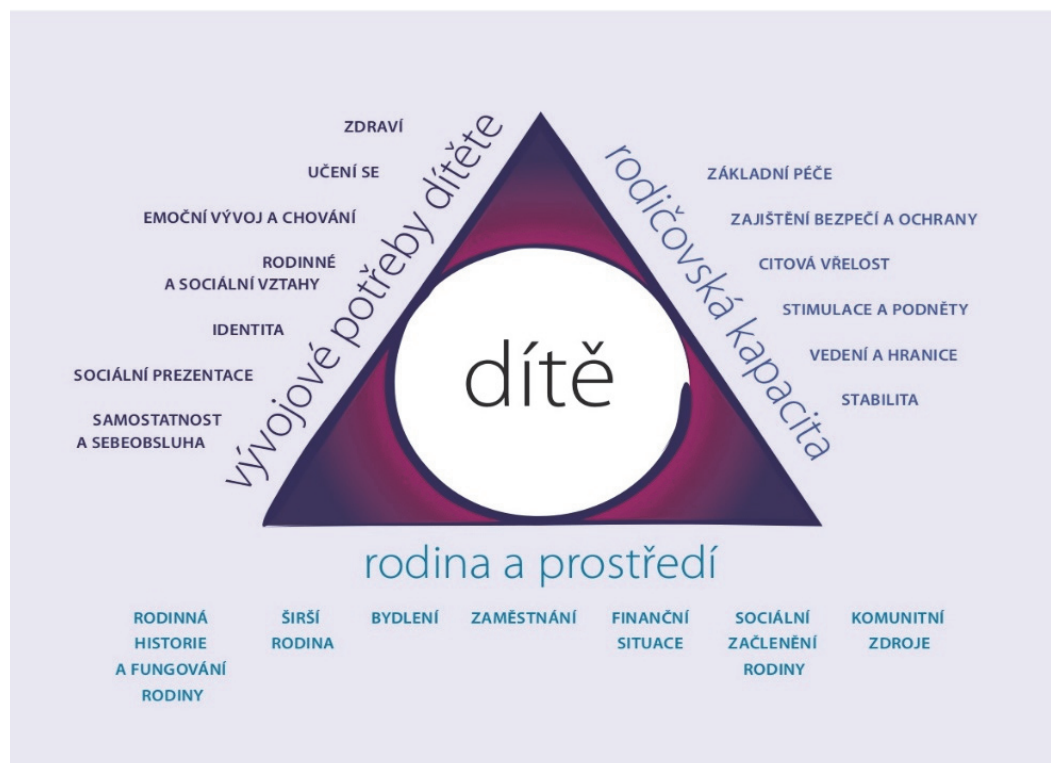
V rámci rodinného práva český právní řád zná tyto druhy výživného:

- výživné mezi rodiči a dětmi;

- výživné mezi manžely za trvání manželství;
- výživné po rozvodu manželství;
- výživné mezi dětmi a rodiči;
- výživné a úhrada nákladů neprovdané matky a těhotné ženy.

Pro stanovení výše výživného jsou rozhodné odůvodněné **potřeby oprávněného, schopnosti, možnosti a majetkové poměry povinného**. Specifické ustanovení ve vztahu k výživnému je ust. § 913 odst. 2, kde je uvedeno: „Při hodnocení schopností, možností a majetkových poměrů povinného je třeba také zkoumat, **zda se povinný nevzdal bez důležitého důvodu výhodnějšího zaměstnání či výdělečné činnosti nebo majetkového prospěchu**, popřípadě zda nepodstupuje nepřiměřená majetková rizika. Dále je třeba přihlídnout k tomu, že povinný o oprávněného osobně pečuje, a k míře, v jaké tak činí; přihlídně se popřípadě i k péči o rodinnou domácnost.“ Pro povinného rodiče, který není schopen doložit svůj příjem, např. z podnikání, je v ust. § 915 vyjádřena „domněnka příjmu povinného“ takto: „**Neprokáže-li v řízení o vyživovací povinnosti rodiče k dítěti nebo o vyživovací povinnosti jiného předka k nezletilému dítěti, které nenabylo plné svéprávnosti, osoba výživou povinná soudu řádně své příjmy předložením všech listin a dalších podkladů pro zhodnocení majetkových poměrů a neumožní soudu zjistit ani další skutečnosti potřebné pro rozhodnutí zpřístupněním údajů chráněných podle jiného právního předpisu, platí, že průměrný měsíční příjem této osoby činí pětadvacetinásobek částky životního minima jednotlivce podle jiného právního předpisu.**“ Výživné nezletilého může mít v sobě vedle měsíční částky obsaženu také spořicí složku, případně povinné složení zálohy.

Potřeby nezletilých dětí:

Zdroj: Racek a kol. (2014)

Kontrolní otázky a úkoly

1. Vysvětlete pojem rodinná domácnost.
2. Jaký je obsah rodičovské odpovědnosti?
3. Jaké druhy výživného zná náš právní řád?
4. Dle jakých podmínek se výživné poskytuje?

Použitá a doporučená literatura

1. Borská, J. (2016). Právní a zdravotně sociální aspekty činnosti OSPOD jako ustanovených opatrovníků v zájmu nezletilých dětí. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, České Budějovice. Disertační práce.
2. Břicháček, V., Mikšík, O. (1982). Vztah mezi stylem rodinné výchovy v dětství a strukturou psychologických zátěží v dospělosti. Československá Psychologie: Časopis Pro Psychologickou Teorii a Praxi 26(3): 214–221.
3. Clark, R. E., Freeman Clark, J., Adamec, C. A. (2007). The Encyclopedia of Child Abuse. New York: Facts on File, 416 s.
4. Drábková, H. (1995). Zkoumání podílu vlivu dědičnosti a výchovy na rysy osobnosti extroverze-introverze a stabilita-labilita. Československá psychologie 39(6): 503–511.
5. Hušáková, M., Králíčková, Z., Westphalová, L., a kol. (2014). Občanský zákoník II, Rodinné právo (§ 655–975). Komentář. Praha: C. H. Beck, 1349 s.
6. Jedlička, R., a kol. (2004). Děti a mládež v obtížných životních situacích. Praha: Themis, 480 s.
7. Jirsa, J., Doležal, M., Vančurová, K., a kol. (2014). Občanské soudní řízení soudcovský komentář, Kniha II. § 79–180 občanského soudního řádu (podle stavu k 1. 4. 2014). Havlíček Brain Team, 616 s.
8. Jirsa, J., Kovářová, D., Havlíček, K., Charvát, P., a kol. (2015). Občanské soudní řízení soudcovský komentář, Kniha III. Zvláštní řízení soudní (podle stavu k 1. 4. 2014). Havlíček Brain Team, 1079 s.
9. Klégrová, A., Zelená, M. (2006). Podpora rodiny. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 31 s.
10. Novotná, V., Burdová, E., Reidlová Jurková, J. (2015). Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem. Praha: ANAG, 798 s.
11. Plaňava, I. (1994). Jak se nerozvádět. Praha: Grada, 118 s.
12. Racek, J., Solařová, H., Svobodová, A. (2014). Vyhodnocování potřeb dětí Praktický průvodce – Metodika vyhodnocování. Praha: Lumos, 29 s.
13. Řezáč, J. (1998). Sociální psychologie. Brno: Paido, 168 s.
14. Říčan, P. (2013). S dětmi moudře a chytře. Praha: Portál.
15. Shinman, S. (1998). Strengthening Families to Build Strong Communities, London.
16. Švestka J., Dvořák, J., Fiala, J., Zuklínová, M., a kol (2014). Občanský zákoník, komentář, Svazek II (§ 655 až 975). Praha: Wolters Kluwer, 731 s.
17. Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád. In: Sbírka zákonů České republiky, částka 56/1963, s. 383–428.
18. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. In: Sbírka zákonů České republiky, částka 111/1999, s. 7662–7681.
19. Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. In: Sbírka zákonů České republiky, částka 112/2013, s. 3186–3256.

9 Aplikace ochrany práv a oprávněných zájmů nezletilých dětí v českém právním řádu

JANA BORSKÁ

Klíčová slova: blaho dítěte; dítě; nejlepší zájem dítěte; participační práva dětí

9.1 Úvod – Pojem nejlepšího zájmu dítěte

Nejlepší zájem nezletilého dítěte je právně **neurčitý pojem**. Dle Radvanové a kol. (2015) se jedná o právní pojem objektivní, který však musí být vykládán s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem případu, tedy zejména s ohledem na všechna rodinná pouta určitého dítěte. Nejlepší zájem dítěte je nutné považovat za prvořadou, klíčovou zásadu ve všech věcech, které se týkají dítěte. Jak uvádějí Radvanová a kol. (2015), tato zásada je rozvedením zásady ochrany slabší strany a jako příklad lze parafrázovat názor prezentovaný v nálezů Ústavního soudu II 363/03, podle kterého „... pro rodinný život nejsou žádné modely... tak i pro nejlepší zájem dítěte nejsou z hlediska aplikace žádné definice“. Zásada, že zájem dítěte je předním hlediskem při jakémkoliv činnosti týkající se dětí a ochrana a péče jim má být poskytována v míře nezbytné pro zajištění jejich blaha, se prolíná i v řadě ustanovení OZ. Konkretizace obsahu pojmu zájem nezletilého je v rukou toho, kdo rozhoduje, tedy v rukou OSPOD a soudu. Aplikace jednotlivých zákonných opatření pak bude v každé konkrétní situaci záležet především na jedinečných okolnostech případu.

Jak uvádějí Macela a kol. (2015), zásada nejlepšího zájmu dítěte je mimořádně důležitá pro všechny aktivity OSPOD, a to jak při vlastní správní činnosti včetně správních řízení tímto orgánem vedených, tak v řízení soudním, kde tento orgán vystupuje zpravidla jako účastník řízení nebo jako opatrovník dítěte, a bude proto rovněž na něm, aby **nejlepší zájem dítěte v daném řízení identifikoval, interpretoval a následně prosazoval**.

Jak uvádí Kornel (2013), je všeobecně uznáváno, že nezletilé dítě pro svůj věk, nezralost, závislost apod. musí požívat zvýšené ochrany nejen ve vazbě na soukromoprávní, ale i veřejnoprávní úpravu. Jak uvádějí Radvanová a kol. (2015), výklad samotného pojmu zájem dítěte však nenalezeme v žádném právním předpisu na mezinárodní či národní úrovni. Důvodem je předpoklad, že každé dítě je osobností s vlastními zájmy, potřebami a schopnostmi, které se případ od případu liší a nelze je paušalizovat nebo zobecňovat. Naopak každá definice by mohla vést k tomu, že by byla na jednu stranu příliš obecná a na druhou stranu příliš konkrétní. Mohla by tak vést ve svém důsledku k negativnímu efektu, a to takovému, že by do značné míry svazovala ruce výše uvedených orgánů při plnění jejich úkolů. Současné pojetí zájmu dítěte tak ponechává na soudech a jiných orgánech, aby v konkrétním případě daly tomuto principu i obsah s ohledem na to, co se jeví pro konkrétní dítě vhodné. Co je v zájmu dítěte, je přitom třeba posuzovat v každém individuálním případě nejen s ohledem na jeho aspekt medicínský, ale i sociální, náboženský nebo etický. Radvanová a kol. (2015) odmítají pohlížet na dítě jako na objekt výkonu jakékoliv péče. Dítě je dle jejich názoru vždy plnohodnotným subjektem konkrétního právního vztahu, a pokud zejména pro svůj nízký věk není schopno svá práva a povinnosti posoudit a uplatnit, musí tak

učinít ten, který je v konkrétním případě jeho zákonným zástupcem. Takový zástupce je povinen vždy postupovat výlučně tak, aby chránil nejvyšší zájem dítěte a zabezpečil tak jeho prospěch.

9.2 Nejlepší zájem dítěte v pramenech mezinárodního práva

Stěžejním dokumentem je **Úmluva o právech dítěte** (zejména čl. 3 a 12), která přinesla nový pohled na dítě jako subjekt práva, které přestává být vnímáno jako pasivní objekt ochrany, ale stává se aktérem, jenž má právo na vyjádření svého vlastního názoru, má právo být slyšeno a informováno o všech záležitostech, jež se ho týkají. Tato práva byla oficiálně uznána řadou států a ty, které ratifikovaly Úmluvu o právech dítěte, jsou povinny zajistit její dodržování a vytvořit podmínky pro její realizaci na jejich území. Nejedná se tedy o pouhé deklarování práv, ale oficiální závazek stvrzený mezinárodní smlouvou, že tato úmluva bude dodržována, realizována a také bude sledováno její plnění formou pravidelných periodických zpráv. Úmluva o právech dětí v čl. 3 stanovuje že: *„Nejlepší zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnymi orgány.“* **Součástí výkladu nejlepšího zájmu dítěte je i uplatnění jeho participačních práv.** Právo dítěte „být slyšeno“, které je nedílnou součástí výkladu zájmu nezletilého, je zakotveno v Úmluvě o právech dítěte, v čl. 12 odst. 1 Úmluvy: *„Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni,“* a čl. 12 odst. 2 Úmluvy navazuje: *„Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo slyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.“* Tento článek se soustředí na zajištění toho, aby dítě, kdykoli má nějaký názor, bylo vyslyšeno, bez ohledu na věk a vyspělost, a aby hledisko věku a vyspělosti bylo bráno v potaz jen v takové míře váhy, která se přisuzuje dětskému názoru. Woodhouse (2014) zmiňuje, že článek 12 Úmluvy byl *„globálním impulzem k formalizaci práv dětské účasti na soudních řízeních. I ve Spojených státech, kde Úmluva nemá právní význam, začala získávat na vlivu myšlenka, že děti by měly mít slovo v záležitostech, které se jich týkají“*. Mimo jiné z historického hlediska Úmluva také navazuje na **Deklaraci práv dítěte** přijaté Valným shromážděním Organizace spojených národů 20. listopadu 1959, která mění pohled na dítě tak, že *„dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením i po něm“*. V mnoha jurisdikcích je účast dětí v rozhodovacím procesu v oblasti rodinného práva čím dál více vnímána jako důležitá v učinění rozhodnutí v zájmu těchto dětí. Deklarace práv dítěte z roku 1959 neoperuje s pojmem zájem dítěte, ale blaho dítěte. **Blaho dítěte je nadřazeno a určuje postup zákonodárce při kodifikaci.** Jde o *„vytváření prostředí přátelského k dětem“*, zatímco pod pojmem zájem dítěte se v úmluvách rozumí realizace určitého práva v konkrétní záležitosti týkající se dítěte. **Charta základních práv EU** upravuje ve svém článku 24 práva dětí takto: *„Děti mají právo na ochranu a péči nezbytnou pro jejich blaho. Mohou svobodně vyjadřovat své názory. V záležitostech, které se jich dotýkají, se k těmto názorům musí přihlížet s ohledem na jejich věk a vyspělost. Veškerá jednání, ať již ze strany veřejné, či soukromé instituce, musí být vedeno v první řadě se zřetelem k vyššímu zájmu dítěte.“* Podrobněji upravuje participační práva dětí **Evropská úmluva o výkonu práv dětí**, přijatá ve Štrasburku 25. 1. 1996, v ČR publikována jako sdělení MZV č. 54/2001 Sb. m. s., kde se v čl. 3 uvádí: *„Dítě, které má podle vnitrostátních předpisů dostatečnou schopnost chápat situaci, bude mít v soudním řízení, které se jej týká, zaručena následující práva nebo bude mít možnost se těchto práv domáhat:*

a) dostávat příslušné informace;

- b) být konzultováno a moci vyjádřit svůj názor;
- c) být informováno o možných důsledcích vyhovění jeho názoru, a možných důsledcích jakéhokoliv rozhodnutí.“

Dále pak v čl. 4 této úmluvy zakotvuje „Právo žádat o ustanovení zvláštního zástupce“, a velmi důležité participační právo je vyjádřeno v ust. čl. 5 této Úmluvy, kde jsou stanovena další procesní práva: „Smluvní strany zváží možnost poskytnout dětem další procesní práva v soudním řízení, které se jich týká, zejména:

- a) právo požadovat pomoc vhodné osoby, dle jejich volby, která jim pomůže vyjádřit jejich názor;
- b) právo požadovat samy nebo prostřednictvím vhodných osob či orgánů ustanovení zástupce tam, kde je to namístě, advokáta;
- c) právo určit si svého vlastního zástupce;
- d) právo vykonávat některá nebo všechna práva účastníka řízení.“

Takto zohledňovaný názor dítěte je na prvním místě mezi faktory, které musí být zohledněny při posuzování nejlepšího zájmu dítěte.

Své místo v mezinárodních pramenech mají i komentáře Výboru pro práva dětí, který vydává komentáře k Úmluvě o právech dětí, jejichž významem je podrobný výklad určený k aplikaci zásad v praxi. Výbor pro práva dítěte v Obecném komentáři č. 14 uvádí, že „... skutečnost, že dítě je velmi malé nebo ve zranitelné situaci (např. je postižené, patří k menšinové skupině, je migrantem atd.) ho nezabavuje práva vyjádřit své názory ani nesnižuje váhu přikládanou jeho názorům při určování jeho nejlepšího zájmu. Zavedení specifických opatření, jež by zaručovala uplatnění rovných práv dětem v takových situacích, musí být předmětem individuálního posouzení, které by zabezpečilo roli samotných dětí v rozhodovacím procesu, a v případě potřeby stanovilo přiměřenou úpravu.“ Tato zásada je charakterizována jako tříšložková. A to jako:

- A) **Hmotněprávní zásada** (subjektivní „právo“) – ve sporných otázkách má být vždy v první řadě posouzen a vzat v úvahu nejlepší zájem dítěte, a to vždy a za jakékoliv situace. Výbor označil tuto zásadu jako přímo aplikovatelnou. Tato zásada musí být předním hlediskem ve všech řízeních týkajících se dětí a musí být aplikována všemi institucemi.
- B) **Základní interpretační zásada** („princip“) – při výkladu každé právní normy je třeba tuto normu interpretovat tak, aby byl maximálně respektován nejlepší zájem dítěte.
- C) **Procesní zásada** („procesní pravidlo“) – při rozhodování musí být zahrnutí vyhodnocení možné, tedy pozitivního i negativního dopadu takového rozhodnutí na dítě. Z odůvodnění musí být zřejmé, že nejlepší zájem dítěte byl výslovně zohledněn, co bylo v konkrétním případě posouzeno jako nejlepší zájem dítěte, na jakých kritériích je hodnocení založeno a jak byl nejlepší zájem dítěte poměřen s jinými faktory.

Zásada je dle názoru uvedeného v obecném komentáři flexibilní a přizpůsobitelná a je jí nutné v souladu s ust. čl. 32 tohoto komentáře nastavit a definovat „individuálně, podle konkrétní situace dítěte se zřetelem k jejich osobním souvislostem, situaci a potřebám“. Výbor současně v Obecném komentáři zdůraznil úzký vztah zásady nejlepšího zájmu správně použít, pokud nejsou splněny požadavky čl. 12.

Jak uvádějí Borská a Švejdarová (2016, k právu dítěte „být slyšeno“ vydal Výbor pro práva dětí již v roce 2009 Obecný komentář č. 12, jehož součástí byla také analýza právní úpravy a její aplikace jednotlivými státy, v rámci práva dítěte „být slyšeno“ a vztahu k dalším ustanovením Úmluvy, dále aplikace práva dítěte „být slyšeno“ v různých prostředích ve vztahu k rodině, v náhradní péči, při poskytování zdravotní péče, v rámci vzdělávání, při hře, odpočinku, sportu, kulturních aktivitách, v zaměstnání, v souvislosti s násilím, při tvorbě preventivních strategií, v procesech týkajících

cích se migrace a azylové politiky a v mimořádných situacích. Dále zde byly specifikovány základní požadavky na uplatňování tohoto práva, zejména zde byly formulovány zásady na uplatňování práva dítěte „být slyšeno“, což se má dít formou přátelskou dětem („child-friendly“). Fakticky se tyto zásady promítají do situací, kde prostředí a pracovní metody by měly být přizpůsobeny potřebám tvorby bezpečného prostředí důvěry a rovněž byl dán dostatečný časový prostor tak, aby dítě mohlo vyjádřit svůj skutečně informovaný názor. S ohledem na výše uvedené pak formy podpory dětí při zjišťování jejich názoru musí být závislé jak na jejich věku, tak na jejich rozumové a volní vyspělosti. I když se uvedená práva týkají řízení před soudem, je možné a žádoucí je využít i při výkladu komentovaného ustanovení. Tato ustanovení mají zásadní význam při činnosti OSPOD – a to konkrétně v jeho roli veřejného procesního opatrovníka v soudním řízení, protože by se měl zaměřit na dodržování procesních práv dítěte v konkrétním řízení.

9.3 Implementace zásady „nejlepšího zájmu dítěte“ v českém právním řádu

Tak jako není definován v právní úpravě nejlepší zájem dítěte, není definován ani pojem blaha, který je vůdčím principem při zjišťování ochrany dítěte a péče o ně. **Z hlediska sociálně-právní ochrany dětí je základní právní úprava upravena v ust. § 5 ZSPOD**, kde je uvedeno: *„Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Přitom se přihlíží k širšímu sociálnímu prostředí.“* Na toto ustanovení navazuje ZSPOD, kde konkrétní právní úprava ochrany práv nezletilých dětí je implementována v ust. § 8 odst. 2 ZSPOD, kde je stanoveno, že *„dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo pro účely sociálně-právní ochrany tyto názory svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se ho dotýkají, a to i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte. Vyjádření dítěte se při projednávání všech záležitostí týkajících se jeho osoby věnuje náležitá pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti. Při své činnosti bere orgán sociálně-právní ochrany v úvahu přání a pocity dítěte s přihlédnutím k jeho věku a vývoji, tak aby nedošlo k ohrožení nebo narušení jeho citového a psychického vývoje“.*

V § 8 odst. 3 výše uvedeného zákona je stanoveno: *„Dítě, které je schopno s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost posoudit dosah a význam rozhodnutí vyplývajících ze soudního nebo správního řízení, kterého je účastníkem, nebo jde-li o jiné rozhodnutí vztahující se k jeho osobě, obdrží od orgánu sociálně-právní ochrany informace o všech závažných věcech jeho osoby se týkajících; o dítěti starším 12 let se má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit.“*

OZ na mnoha místech zdůrazňuje autonomii dítěte, jeho právo na informace, aby si mohlo vytvořit vlastní názor a tento sdělit. Pokud by nebyl brán zřetel na právo dítěte sdělit svůj názor, bylo by toto možno hodnotit jako jednání příslušných orgánů v rozporu s ust. čl. 12 Úmluvy o právech dítěte. Je však nutné vzít v úvahu skutečnost, že jde pouze o jeden z mnoha faktorů ovlivňujících rozhodování ve vztahu k zájmům dítěte. Je nezbytné pečlivě zkoumat, zda dítě vyjadřuje názor svůj, aniž by bylo manipulováno některým z rodičů. Princip nejlepšího zájmu dítěte je v OZ zmíněn v řadě míst, ať už se jedná o institut osvojení, rodičovskou odpovědnost, nebo úpravu styku rodičů a dětí. Právní úprava osvojení především vychází ze zájmu dítěte na odpovídající péči, akcentuje také ohled na přání a názor dítěte za předpokladu, že je ho schopno. To je vyjádřeno zejména požadavkem na osobní souhlas dítěte staršího 12 let s osvojením, což odráží také skutečnost, že dítě je subjektem práv a o svá práva se v co nejširší míře stará samo.

K zájmu dítěte se přihlíží rovněž v souladu s ust. § 875 OZ při pozastavení, omezení či zbavení rodičovské odpovědnosti. Rodiče vykonávají rodičovskou odpovědnost v souladu se zájmy dítěte a jsou povinni sdělit mu vše potřebné, pokud se jedná o rozhodnutí, které se ho týká. Má právo si vytvořit vlastní názor a také ho rodičům sdělit. Rodiče věnují názoru dítěte patřičnou pozornost a berou jej při rozhodování v úvahu. OZ však také stanoví v této věci výhradu, že dítě je schopno svůj názor formulovat a také jej sdělit. Dítě má právo v souladu s ust. § 887 OZ na styk s oběma rodiči, což navazuje na čl. 9 Úmluvy o právech dítěte, a zároveň ukládá oběma rodičům, aby se zdrželi všeho, co narušuje vztah dítěte k oběma rodičům nebo co výchovu ztěžuje. Rodiče v souladu s ust. § 892 OZ dítě zastupují při právních jednáních, ke kterým není právně způsobilé. Nedohodnou-li se, rozhodne na návrh jednoho z rodičů soud.

Jak uvádějí Borská a Švejdarová (2016), zejména účast dítěte na rozhodování o věcech, které se ho týkají, je přímou návazností na zakotvení participačních práv dítěte, která patří k základním lidským právům. Z pohledu OSPOD je uplatňováno toto ustanovení především tak, že **dítě je skutečně rovnocenným partnerem při ochraně svých práv**. Má proto také jasně zakotvené právo svobodně vyjádřit svůj názor, pocity a přání ke všem záležitostem, které se ho týkají s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost. Je zde stanovena povinnost respektovat názor dítěte, případně dítěti vysvětlit dopady jeho názoru a OSPOD je stanovena informační povinnost vůči dítěti o závažných věcech, které se ho týkají. **Věková hranice 12 let předpokládá, že dítě je již schopno informaci přijmout a prezentovat své názory**. Je však nutné vzít v úvahu i skutečnost, že vzhledem k možné rozumové vyspělosti je dítě schopno vyjádřit svůj názor i před touto hranicí. Procesně-právní úprava se promítá **v civilní rovině do ust. § 100 odst. 3 OSŘ**, kde stanovuje: „*V řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, soud postupuje tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci. Názor nezletilého dítěte soud zjistí výsledkem dítěte. Názor dítěte může soud ve výjimečných případech zjistit též prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Výslech dítěte může soud vést i bez přítomnosti dalších osob, lze-li očekávat, že by jejich přítomnost mohla ovlivnit dítě tak, že by nevyjádřilo svůj skutečný názor, přítomnost důvěrníka dítěte, který není jeho zákonným zástupcem a o jehož účasti u výsledku dítě požádá, může soud vyloučit jen tehdy, je-li jeho přítomností mařen účel výsledku. K názoru dítěte soud přihlíží s přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti.*“ Jedná se o obecné ustanovení, které upravuje postup soudu při zjištění názoru nezletilého dítěte, které je účastníkem řízení. **Soud má povinnost zjistit názor dítěte** a je stanoven postup, jak se má názor ve věci zjišťovat. Jako první je zde uveden **výslech dítěte**. Toto ustanovení má kogentní charakter. Dále je stanoveno, že názor dítěte soud může ve výjimečných případech zjistit **též prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného OSPOD**.

Jak uvádějí Borská a Švejdarová (2016), rozhodně by výslech dítěte neměl být nahrazován žádostí o zjištění názoru dítěte orgánem sociálně-právní ochrany, který je sice s dítětem v pravidelném kontaktu a má k dispozici úplnou dokumentaci o nezletilém dítěti, ale zcela jistě nebylo záměrem zákonodárců, aby soud nahrazoval výslech dítěte tímto postupem. Naopak, zjištění názoru dítěte výsledkem soudce by mělo sloužit právě k ochraně dětí – a to v tom smyslu, že se jedná o případné ověření, zda názor prezentovaný před OSPOD nemohl být ovlivněn jinými skutečnostmi, které mohly modifikovat názor dítěte. Rovněž hraje roli časový odstup, kde názor dítěte zjišťovaný před OSPOD předchází jednání soudu. I časový odstup může mít vliv na vyjádřený názor dítěte. Navíc přenesení odpovědnosti za zjištění názoru dítěte ve fázi soudního jednání na OSPOD je sice krokem, který zrychluje soudní jednání, ale může být považováno za případné popření nezávislého jednání soudu, pokud při stanovení nejlepšího zájmu dítěte vychází pouze ze zjištění OSPOD a nezjistí si tyto skutečnosti sám.

Soud má právo vyloučit z výsledku další osoby, pokud se soud obává, že by jejich přítomnost mohla ovlivnit dítě natolik, že by nemohlo vyjádřit svůj skutečný názor. Pokud se tak stane, **má dítě** v rámci nové právní úpravy **právo zvolit si důvěrníka**, který není jeho zákonným zástupcem,

kteřý je na přání dítěte přítomen jednání soudu při zjišťování názoru dítěte. Důvěrníka zvoleného dítětem může soud vyloučit pouze v případě, že jeho přítomnost maří účel výsledku. Zůstává však otázkou, kdo by měl nezletilé dítě o možnosti zvolit si důvěrníka informovat. Dítě by o této možnosti mělo být informováno ještě před zahájením jednání u soudu, aby mohlo zvážit, zda si možnost využít přítomnosti důvěrníka zvolí. Jak uvádí Borská a Švejdarová (2016), zájmy nezletilého hájí před soudem OSPOD, a právě proto by tomuto orgánu měla přináležet také povinnost předat dítěti informaci o možnosti zvolit si důvěrníka pro případ výsledku u soudu a měl by tak učinit s předstihem. Pokud dítě vznesne žádost o možnost účasti důvěrníka při jednání soudu, nastává situace, kdy soud by měl odročit jednání a vyhovět žádosti nezletilého dítěte a OSPOD by měl nezletilého v této situaci podpořit. Je zcela jisté v nejlepším zájmu nezletilého, aby tohoto zákonem stanoveného práva mohlo nezletilé dítě využít na základě řádného informování o její možnosti.

Speciální právní úpravou, která má vždy přednost před obecnou úpravou, je ustanovení § 20 odst. 4 ZŘS, které stanoví: „V řízení, jehož účastníkem je nezletilý, který je schopen pochopit situaci, soud postupuje tak, aby nezletilý dostal potřebné informace o soudním řízení a byl informován o možných důsledcích vyhovění svému názoru i důsledcích rozhodnutí.“ Právní úprava stanovená v ust. § 100 odst. 3 OSŘ a speciální právní úprava stanovená v § 20 odst. 4 ZŘS směřuje k naplnění procesních práv dítěte dle čl. 3 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí. Navzdory skutečnosti, že spolu obě uvedená ustanovení velmi úzce souvisejí, každé z nich má svůj vlastní obsah a místo v průběhu řízení. **Zatímco ust. § 100 odst. 3 OSŘ se týká postupu soudu před vydáním rozhodnutí ve věci, ust. § 20 odst. 4 ZŘS upravuje povinnost soudu vysvětlit dítěti následky řízení a rozhodnutí, které bylo vydáno ve věci nezletilého.** Jde o faktické dopady procesu a jeho výsledku, v němž se názor nezletilého zjišťuje a zohledňuje. Jedná se o specifické poučení určené nezletilému dítěti a je nutné, aby bylo adresné, konkrétní, „šité na míru“ účastníkovi, ale musí být současně nanejvýš citlivé a srozumitelné. Specificky jsou upravena práva nezletilého dítěte v souvislosti s výkonem rozhodnutí, a to v ust. § 497 odst. 4 ZŘS, kde je stanoveno: „S ohledem na věk a rozumovou schopnost je dítě informováno o důvodech a všech krocích spojených s výkonem rozhodnutí. Zejména se mu s přihlédnutím k jeho rozumovým a citovým vazbám vysvětlí důvody, které vedly k tomuto výkonu, kam bude převezeno, případně se mu zodpoví otázky, které v této souvislosti položí.“ Jde o implementaci ust. článku 3 Úmluvy o právech dítěte, kde ke zjištění nejlepšího zájmu dítěte při výkonu rozhodnutí má sloužit především součinnost soudu provádějícího výkon rozhodnutí a OSPOD. V rámci výkonu rozhodnutí je nutné především dbát osobnostních práv dítěte s odkazem na ust. článku 19 Úmluvy o právech dítěte, případně práva dítěte projevit vlastní názor. Dítě zde může být buď přímo účastníkem řízení, nebo pouze jeho objektem, kde závisí zejména na fázi vykonávacího řízení. Soud zde ve spolupráci s OSPOD využije možností odborné poradenské pomoci např. psychologa.

Dále v české právní úpravě je promítnuto sledování zájmu nezletilého do ustanovení § 867 odst. 1 OZ, kde je stanoveno: „Před rozhodnutím, které se dotýká zájmu dítěte, poskytne soud dítěti potřebné informace, aby si mohlo vytvořit vlastní názor a tento sdělit.“ V odst. 2 § 867 OZ je pak stanoveno: „Není-li podle zjištění soudu dítě schopno informace náležitě přijmout nebo není-li schopno vytvořit si vlastní názor nebo není-li schopno tento názor sdělit, soud informuje a vyslechne toho, kdo je schopen zájmy dítěte ochránit s tím, že se musí jednat o osobu, jejíž zájmy nejsou v rozporu se zájmy dítěte. **O dítěti starším dvanácti let se má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit. Názoru dítěte věnuje soud patřičnou pozornost.**“ Jedná se o implementaci zejména článku 12 Úmluvy o právech dítěte. Právo dítěte vyjádřit svůj názor a právo na to, aby jeho názor byl při rozhodování o dítěti brán v potaz, zohledňuje skutečnost, že dítě se vyvíjí postupně. V závislosti na stupni jeho vývoje, zejména rozumového, se zvyšuje i schopnost dítěte samostatně o sobě rozhodovat. Participační právo zaručuje dítěti, aby mohlo v řízení projevit své stanovisko k otázkám, které se ho bezprostředně

týkají. Částečně mu umožňuje vyrovnat nerovné postavení k rodičům, poručníkovi či ke koliznímu opatrovníkovi.

Za nejnižší úroveň participace lze považovat jeho právo být informováno. Vyšším stupněm pak je přiznání práva vyjádřit svůj názor a případně svým názorem rozhodnutí ovlivnit. Občanský zákoník upravuje jednak právo na informace od svých rodičů a jednak právo „být slyšeno“ ve vztahu ke státním orgánům. Informační povinnost soudu předchází situaci, kdy dítě by mělo vyjádřit svůj názor a také jej soudu sdělit. Informace by mu měly být poskytnuty v dostatečném množství a v podobě, hloubce a formě odpovídající jeho věku a stupni vyzrállosti. Dle důvodové zprávy by informace měly být poskytnuty v takové kvantitě a kvalitě, aby si dítě mohlo vytvořit vlastní informovaný názor na projednávanou věc. A také tento názor sdělit. Měla by mu být také poskytnuta porada a vysvětleny důsledky jeho vyjádření. Rozhodujícím předpokladem pro vyjádření dítěte je **schopnost formulovat své názory s ohledem na věk, stupeň jeho vývoje a rozumové vyspělosti**. Je zde určeno rozhraní 12 let, kdy se má za to, že dítě, které dosáhne tohoto věku, je schopno informace o řízení a záležitostech, o nichž se rozhoduje, přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento soudu náležitě sdělit. Z právního hlediska se jedná o vyvratitelnou právní domněnku, tedy pokud soud zjistí, že dítě starší 12 let není schopno formulovat své názory, je nutné i u tohoto dítěte za něj vyslechnout jinou osobu. Do dosažení tohoto věku by měl soud individuálně posuzovat každé dítě, zda je schopno zaujmout názor a adekvátně jej vyjádřit. Soud tedy informuje a vyslechne i mladší dítě, pokud je schopné formulovat své názory. V tomto případě není rozhodující obsah a hodnota názoru, ale formulační schopnosti dítěte. Z procesního hlediska je důležité, pokud soud zjistil, že dítě je schopno formulovat své názory i v mladším věku, je povinen dítě vyslechnout.

Zjištění zájmu dítěte zprostředkovaně – prostřednictvím zástupce je možné jen v případě, kdy dítě není schopno přijmout informace a není schopno si vytvořit vlastní názor. Zjištění názoru dítěte je pravidlem, od kterého se soud může v odůvodněných případech odchýlit v situaci, kdy je dítě psychicky labilní. Přímým výsledkem dítěte vnímá soudce vyjádřený názor dítěte vlastními smysly, a v tomto případě se na minimum eliminuje riziko dezinterpretace názoru nezletilého dítěte třetí osobou. Soud při zjišťování názoru dítěte by měl vyhovět jeho potřebám a vytvořit prostředí důvěry, měl by být proveden neveřejně s možností vyloučení dalších osob a způsobem přiměřeným chápání dítěte. Právo dítěte být slyšeno garantuje pouze, že jeho názor bude vyslyšen, bude mu věnována pozornost, soud ho velmi pečlivě vyhodnotí, ale neznamená to, že mu bude vždy vyhověno. Při rozhodování bude důležitý věk dítěte a také skutečnost, zda jeho vyjádření koresponduje s ochranou jeho nejlepšího zájmu.

9.4 Vztah nejlepšího zájmu dítěte a participačních práv

UNICEF definuje participační práva dítěte jako „*právo vyjádřit svobodně své názor a mít slovo ve všech věcech, které se týkají jejich sociálního, ekonomického, náboženského, kulturního a politického života. Zahrnují právo vyjádřit názor a být slyšeno, právo být informováno a svobodu sdružování*“. Účelem je přiznání participačních práv dítěti, „*nápomoc dítěti v realizaci jeho práv a příprava dítěte na aktivní roli ve společnosti*“. **Participací lze rozumět účast dětí na rozhodování, a to v závislosti na rozvoji schopností dítěte a na tom, jak se dítě vyvíjí k dospělosti.** Podstatu práv participace spatřuje zejména v tom, že je schopné utvořit a vyjádřit své vlastní názory. Účast dítěte je nutno chápat jako možnost dítěte mít vliv na rozhodování, ovlivňovat záležitosti, které se ho týkají, a to jak v oblasti soukromého, tak i veřejného práva. Participaci lze chápat jednak jako prostředek (ve smyslu většího vlivu či nabytí zkušeností v rozhodování a při konzultacích) a dále jako cíl (ve smyslu participační praxe). Důvodem právní úpravy participačních

práv je faktická nerovnost subjektů, kdy je **dítě považováno za slabší stranu** a tuto nerovnost je nutné nějakým způsobem kompenzovat. Úmluva o právech dítěte bývá označována jako úmluva tří „P“: provisions (zajištění vývoje), protection (zajištění ochrany) a participation (aktivní účast dítěte v rozhodovacím procesu). Jak uvádějí Borská a Švejdarová (2016), třemi substantivními podmínkami participace je **rozumová schopnost dítěte utvořit vlastní názory, věk dítěte a jeho zralost pochopit význam a dopady projeveného názoru**. Vztah participačního práva a nejlepšího zájmu dítěte lze také v obecné rovině vyjádřit tak, že je lze vnímat jako dvě strany jedné a té samé mince. Jedná se tedy o jiný úhel pohledu na danou záležitost. Lze také z obsahového hlediska dovodit, že **zásada nejlepšího zájmu dítěte** (čl. 3 Úmluvy o právech dítěte) **stanoví cíl, zatímco participační právo** (právo být slyšeno v řízení) **dítěte poskytuje způsob, jakým jej lze dosáhnout**. Nejlepší zájem dítěte v procesním významu zahrnuje rozhodovací činnost soudu, která v často protichůdných zájmech účastníků řízení zvažuje a zásadní význam přiznává zjištěnému zájmu dítěte s cílem dosáhnout pro dítě stabilního a dlouhodobého řešení.

9.5 Kolize nejlepšího zájmu dítěte a participačního práva

Někdy v aplikaci výše uvedených ustanovení může dojít ke kolizi nejlepšího zájmu dítěte a participačního práva. Právo dítěte vyjádřit svůj názor velmi úzce souvisí s principem nejlepšího zájmu dítěte, jak je uvedeno v článku 3 Úmluvy o právech dítěte. **Obě uvedené zásady nemohou být vnímány izolovaně, ale v kontextu všech obecných zásad**, mezi něž je třeba počítat zákaz diskriminace jakéhokoli druhu, která je vyjádřena v článku 2 této Úmluvy, nebo právo na život a rozvoj dítěte dle článku 6 Úmluvy. Jak uvádějí Hrušáková a kol. (2014), **nelze v obecné rovině usuzovat, že rozhodnutí bude učiněno v nejlepším zájmu dítěte, pokud požadavek článku 12 Úmluvy nebude naplněn**. Zjištění názoru dítěte v soudním řízení svěřil zákonodárce do pravomoci soudu s odkazem na ust. § 100 odst. 3 OSŘ. Pokud má názor dítěte ovlivnit rozhodnutí, může nepochybně dojít z pohledu rozhodujícího orgánu, tedy soudu či OSPOD, případně jiné osoby **ke konfliktu přání dítěte a jeho nejlepšího zájmu**. Tedy ke konfliktu mezi paternalistickým přístupem, zastávajícím ochranu dítěte (ať už prostřednictvím rozhodnutí státních orgánů, nebo zákonných zástupců dítěte) a přístupem preferujícím participaci jedince. **Pokud by mělo nezletilé dítě výslovně svěřeno právo rozhodnout o svém osudu v konkrétní otázce, byl by princip nejlepšího zájmu dítěte zjevně potlačen ve prospěch autonomie dítěte**. Není pochyb, že při současné koncepci práv dítěte může být autonomie dítěte s odkazem na jeho nejlepší zájem upozaděna. Ústavní soud (III. ÚS 3007/2009) v tomto směru vyjádřil stanovisko, kde uvedl: *„... konečné posouzení zájmu nezletilého dítěte, jež je zde nejvyšším imperativem, přísluší v projednávané věci obecnému soudu, v jehož dispozici je i oprávnění k případným korekturám představ a názorů dítěte o tom, co je pro ně v konkrétní věci vhodné, případné, resp. obecně prospěšné, a co nikoli, a proto k názoru nezletilého soud přihlíží právě s ohledem na jeho věk, rozumovou a citovou vyspělost.“*

9.6 Aplikace principu nejlepšího zájmu dítěte a participačních práv

Pro aplikaci zásady nejlepšího zájmu nezletilého dítěte a navazujících participačních práv jsou základními vodítky **komentáře Výboru pro práva dítěte**. Neexistuje žádné pořadí důležitosti práv, všechna práva obsažená v Úmluvě jsou „v nejlepším zájmu nezletilého dítěte“ a žádné právo nelze dítěti odepřít na základě negativního výkladu nejlepšího zájmu dítěte. Zájem nezletilé-

ho dítěte však musí být nadřazen jako základní výkladové pravidlo. Aplikace principu musí být přezkoumatelná.

Výbor pro práva dítěte v obecném komentáři č. 14 pro naplnění zásady nejlepšího zájmu dítěte v procesu identifikace tohoto principu rozlišuje dva kroky:

- a) **posouzení zájmu dítěte**, které zahrnuje posouzení a vyvážení všech faktorů nezbytných k rozhodnutí v konkrétní situaci ohledně jednotlivého dítěte, jako je věk, zdravotní znevýhodnění, sociální a kulturní prostředí, kde dítě žije, bezpečnost prostředí, případně kvalitní alternativy péče v rámci rodiny nebo širší rodiny;
- b) **určení zájmu dítěte**, kde je stanoven formální postup s jasně vymezenými procedurálními zárukami navrženými k tomu, aby bylo možné stanovení nejlepšího zájmu nezletilého dítěte na základě jejich posouzení.

K naplnění procesu posuzování nejlepšího zájmu dítěte lze vyjít z obecného komentáře č. 14 Výboru pro práva dítěte, kde je možné najít demonstrativní výčet seznamu faktorů, které by měly být zohledněny při identifikaci zájmu nezletilého dítěte. Lze sem zahrnout:

- a) **názory dítěte**, jež je každý orgán, který rozhoduje o nezletilých dětech, povinen zkoumat a zjistit;
- b) **identitu dítěte**, kam lze zařadit pohlaví, sexuální orientaci, národnost, náboženství a přesvědčení, kulturní příslušnost a osobnost, při zachování práva dítěte na svoji identitu;
- c) **ochranu rodinného prostředí a udržování vztahů**, což je významné v situaci, kdy se uvažuje o odnětí dítěte z jeho stávajícího prostředí, hákování rodinných vazeb i v širší rodině, ve vazbě na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva a dnes i judikaturu ÚS respektovat nedostatečnost ekonomických důvodů pro odnětí dítěte rodičům, zachování sourozeneckých vazeb;
- d) **péči, ochranu a bezpečí dítěte**, které se přímo vztahuje k naplnění „blaha dítěte“, jež zahrnuje základní materiální, fyzické, emocionální a vzdělávací potřeby dítěte, stejně jako potřebu lásky a bezpečí;
- e) **zranitelnost dítěte**, kam lze zařadit zdravotní postižení, příslušnost k menšinové skupině, postavení uprchlíka nebo žadatele o azyl, oběť zneužívání nebo život na ulici. Dle názoru Výboru je nutné brát v úvahu různé druhy a stupně zranitelnosti každého dítěte a Výbor současně varuje před konečnými a nezvratnými rozhodnutími, a dále k naplnění tohoto faktoru Výbor důrazně požaduje zavedení formalizovaných postupů s přísnými procedurálními zárukami, jejichž účelem bude posuzovat a určovat nejlepší zájem dítěte a zavedení mechanismů k vyhodnocování naplnění výsledků;
- f) **právo dítěte na zdraví**, jako faktor se zřetelným obsahem včetně zajištění práva na informovaný souhlas dítěte s léčbou, u ohrožených dětí zneužívání alkoholu, návykových látek a ohrožení závislostí s důrazem na stanovisko Výboru, dle kterého mají mladiství s psychosociální poruchou v maximální možné míře právo na léčbu a péči ve společenství, ve kterém žijí;
- g) **právo dítěte na vzdělání**, kde je zdůrazněno právo na bezplatné kvalitní vzdělání (v ČR diskuse v oblasti inkluzivního vzdělávání a problematiky praktických škol).

V této souvislosti je namístě zmínit nález ÚS sp. zn. II/ÚS 1945/08 ze dne 2. 4. 2009, kde v souvislosti s rozhodováním o nařízení ústavní výchovy dítěte bylo uvedeno: „*Zákon o sociálně-právní ochraně dětí sice nedává žádná vodítka, z nichž by bylo možno při určování nejlepšího zájmu dítěte vycházet, nicméně je nepochybné, že soud nebo jiný rozhodující orgán by měl přihlídnout k pocitům a přáním dítěte, k jeho fyzickým, citovým a vzdělávacím potřebám, k možnému dopadu případných změn na dítě, k věku, pohlaví, zázemí a vlastnostem dítěte, jež soud*

považuje za relevantní, k újmě, kterou dítě utrpělo nebo která by mu hrozila, že utrpí, pokud nebude příslušné rozhodnutí přijato, a názorům dítěte, které je schopno tímto názory sdělit, a za tímto účelem dítě vyslechnout.“ Základním a rozhodujícím hlediskem všech orgánů nebo jiných subjektů, které se dětmi zabývají nebo řeší jejich problémy, je zájem a blaho dítěte. Obecně nelze nikdy podřadit zájem dítěte jiným zájmům, jako jsou zájmy rodičů, rodiny, jiných osob a případně státu. Mezinárodní smlouvy používají jak užší pojem „zájem dítěte“, tak i širší termín „nejlepší zájem, zájmy dítěte“. OZ používá jak „zájem dítěte“ v ust. § 792 OZ, tak „zřejmý zájem dítěte“ dle ust. § 793 OZ. Úmluva o právech dítěte stanoví v čl. 3, že „zájem dítěte“ musí být předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí, ať už je uskutečňována zákonodárcem, či kýmkoliv jiným. Jak uvádějí Radvanová a kol. (2015), z anglického textu i dalších překladů však vyplývá superlativ „the best interest of the child“. Pro výklad úmluvy je rozhodný její cizojazyčný text (nikoliv český překlad) a také obecné komentáře Výboru pro lidská práva. Při kterémkoli rozhodování musí být participační práva nezletilého vzata v úvahu a posouzena zejména ve vztahu k výše zmíněné zásadě nejlepšího zájmu dítěte, a to zejména právě v situaci, kdy dojde k výše zmíněné kolizi nejlepšího zájmu dítěte a zájmů dalších osob. V případě, že nebude v konkrétní věci nejlepší zájem dítěte shledán jako jediný a prvořadý, bude nutné zvolit ještě přesvědčivější argumentaci. Navzdory výše uvedené skutečnosti, že zásada nejlepšího zájmu dítěte byla charakterizována jako klíčová, nesmí být aplikována mechanicky jako „přední a jediná“, ale poměřována testem poměrnosti tak, aby bylo nalezeno souladné a vyvážené řešení v duchu teze „**maximální prospěch dítěti a minimální újma ostatním**“.

Při aplikaci participačních práv dětí je nutné odlišit částečnou svéprávnost nezletilých dětí od participačních práv dítěte, garantované mezinárodními smlouvami. Dítě musí být bráno jako aktivní jedinec, nikoliv jako pasivní objekt aktivit svých rodičů či třetích osob, resp. státních orgánů. Jak uvádějí Radvanová a kol. (2015), **participační práva dítěte** je možné dělit na celkem čtyři základní úrovně:

- **právo být informováno;**
- **právo vyjádřit svůj názor a své přání;**
- **právo svým názorem ovlivnit rozhodnutí;**
- **právo svým názorem zcela určit obsah rozhodnutí.**

Dítěti se vždy musí dostat vhodným způsobem všech důležitých informací tak, aby si mohlo s ohledem na svůj věk a rozumovou a volní vyspělost vytvořit svůj vlastní názor. Také mu musí být dán prostor ke sdělení svého názoru, ať už přímo, či prostřednictvím jiné osoby. Je také nutné, aby dítě obdrželo informace o možných důsledcích vyhovění svého názoru. Zejména pak v případě, kdy nebylo vyhověno názoru či přání dítěte, musí být postup či rozhodnutí ve věci dítěte odůvodněno ve vazbě na zásadu nejlepšího zájmu dítěte. Právní předpisy nově přijaté, jako OZ, ZŘS i novelizované znění OSŘ, tyto základní zásady dané mezinárodními standardy rozvíjejí v mnoha ustanoveních.

9.7 Vztah nejlepšího zájmu dítěte a blaha dítěte

Obecně lze konstatovat, že ZSPOD ve svém ust. § 5 vychází z článku 3 Úmluvy o právech dítěte a uvádí principy zájmu a blaha dítěte jako přední hlediska při poskytování sociálně-právní ochrany, OZ pojem blaha dítěte nepoužívá a na první pohled se omezuje na zásadu zájmu dítěte. **Princip blaha je obecnějším a nadřazeným pojmu zájem dítěte.** Blaho zahrnuje i aspekt subjektivní, duševní rozpoložení dítěte, to, jak ono samo vnímá prostředí, v němž je vychovááno a v němž vyrůstá. Na rozdíl od principu zájmu dítěte zahrnuje i aspekt, který nelze právně vynutit. OSPOD

a soudy zjišťují, zda podmínky, ve kterých se nachází, objektivně zajišťují právo dítěte na příznivý vývoj a je v jeho zájmu jej v nich ponechat.

Kontrolní otázky

1. *Jak se aplikuje nejlepší zájem dítěte v právní úpravě ČR?*
2. *Jaký je vztah nejlepšího zájmu dítěte a blaha dítěte?*
3. *Jaká jsou participační práva dětí?*

Použitá a doporučená literatura

1. Bilson, A., White, S. (2005). Representing children's views and best interests in court: an international comparison. *Child Abuse Review* 14(4): 220–239. DOI: 10.1002/car.902.
2. Borská, J., Vacková, J., Small, M. A. (2016). Úmluva o právech dítěte a její implementace v 21. století. *Kontakt* 18(2): e96–e102. DOI: 10.1016/j.kontakt.2016.05.005.
3. Borská, J., Švejdarová, S. (2016). Právní ukotvení participačních práv dětí v českém právním řádu. *Journal of Nursing, Social Studies, Public Health and Rehabilitation* 7(1–2): 82–91.
4. Informační centrum vlády (2009). Deklarace práv dítěte. [online] [cit. 2018-10-15]. Dostupné z: <http://icv.vlada.cz/cz/tema/deklarace-prav-ditete-63749/tmplid-560/>
5. Parlament ČR – Poslanecká sněmovna (2012). Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. [online] [cit. 2018-10-01]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=131327>
6. Evropská úmluva o výkonu práv dětí. In: *Sbírka mezinárodních smluv 2001, částka 21*. [online] [cit. 2016-03-21]. Dostupné z: http://www.umpod.cz/fileadmin/user_upload/Pravni_predpisy_-_PDF/sb021-01m.pdf
7. Freeman, M. (2012). *Law and Childhood Studies*. Oxford: University Press, 608 s.
8. Hrušáková, M. (1993). *Dítě, rodina, stát: úvahy nad právním postavením dítěte*. Brno: Masarykova univerzita, 160 s.
9. Hrušáková, M., Králíčková, Z., Westphalová, L., a kol. (2014). *Občanský zákoník II, Rodinné právo (§ 655–975). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 1349 s.
10. United Nations (2016). *Convention of the rights of the child*. [online]. [cit. 2018-10-20]. Dostupné z: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fGC%2f20&Lang=en
11. Kornel, M. (2013). Některé problematické aspekty principu nejlepšího zájmu dítěte, *Právní rozhledy*. In: Radvanová, S., a kol. (Eds). *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 197 s.
12. Macela, M., a kol. (2015). *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 219 s.
13. Nález ÚS III. ÚS 3007/2009 ze dne 26. 8. 2010. [online] [cit. 2018-10-21]. Dostupné z: <http://kraken.slv.cz/III.US3007/09>
14. Nález ÚS II. ÚS 1945/08 ze dne 2. 4. 2009. [online] [cit. 2016-03-21]. Dostupné z <http://kraken.slv.cz/II.US1945/08>
15. *Pokyny výboru ministrů rady Evropy o justici vstřícné dětem* (2013). [online] [cit. 2018-05-15]. Dostupné z: <https://rm.coe.int/16806a452e>
16. Radvanová, S., a kol. (2015). *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 213 s.
17. Svoboda, K., a kol. (2015). *Zákon o zvláštních řízeních soudních, Komentář*. Praha: C. H. Beck, 1032 s.

18. UNICEF (2014). Rights under the Convention on the Rights of the Child. [online] [cit. 2018-10-15]. Dostupné z: http://www.unicef.org/crc/index_30177.html
19. Vis, S. A., Fossum, S. (2013). Representation of children's views in court hearings about custody and parental visitations --A comparison between what children wanted and what the courts ruled. *Children and Youth Services Review* 35(12): 2101–2109. DOI: 10.1016/j.chilyouth.2013.10.015.
20. Woodhouse, B. B. (2014). Listening to children: Participation rights of minors in Italy and the United States. *Journal of Social Welfare and Family Law* 36(4): 358–369. DOI: 10.1080/09649069.2014.967983.

10 Postavení a úloha orgánů zastřešujících ochranu práv nezletilých dětí

JANA BORSKÁ

Klíčová slova: místní příslušnost; orgán sociálně-právní ochrany dětí; pravomoc; působnost; soudy

10.1 Úvod

Česká republika jako signatář Úmluvy o právech dítěte svědila výkon státní správy na úseku péče o nezletilé děti obecním úřadům obcí s rozšířenou působností, kde ochranu práv a oprávněných zájmů nezletilých dětí vykonávají orgány sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD), které jsou začleněny do systému výkonu státní správy v územním členění tak, aby byla zajištěna komplexní péče o nezletilé děti v rozsahu stanoveném zákonem o sociálně-právní ochraně dětí. Postavení a úloha OSPOD, pravomoc, příslušnost a působnost tohoto orgánu, který je pověřen výkonem státní správy na úseku ochrany nezletilých dětí, jsou upraveny zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění (dále jen ZSPOD). V posledních 5 letech byly provedeny rozsáhlé zásahy do právní úpravy problematiky sociálně-právní ochrany dětí, kde došlo k posílení ochrany práv nezletilých dětí a stanovení nových nástrojů k jejich ochraně. Přijetím nové právní úpravy rodinného práva, které je komplexně upraveno v zákoně č. 89/2012 Sb., občanském zákoníku, následovala nová právní úprava procesních předpisů spojených s ochranou práv nezletilých dětí, kde vedle zákona č. 99/1963, občanský soudní řád platí také zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. Rozhodování o nezletilých dětech stát svěděl převážně do pravomoci soudů, které jmenují místně příslušný OSPOD opatrovníkem k zastupování zájmů nezletilých dětí. **Vzájemný vztah OSPOD a soudů je dán na základě právní úpravy v té rovině, že OSPOD jmenovaný soudem kolizním opatrovníkem má postavení účastníka řízení, který hájí zájmy nezletilých dětí.**

10.2 Orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD)

OSPOD je **správní orgán**, kterým je v rámci výkonu státní správy pověřený obecní úřad obce s rozšířenou působností, kde tuto agendu vykonávají odbory sociálních věcí. Jedná se o správní orgány, které jsou pověřeny výkonem státní správy na úseku ochrany práv a oprávněných zájmů nezletilých dětí, jejichž činnost je upravena zákonem, mají vymezenou místní, funkční, osobní a věcnou působnost a jsou nadány pravomocemi svěřenými k výkonu státní správy na daném úseku. Mezi základní vymezení patří vymezení orgánů, které naplňují obsah činnosti. Právní úprava je zakotvena v ust. § 4 ZSPOD, kde sociálně-právní ochranu zajišťují orgány sociálně-právní ochrany, kterými jsou:

- a) krajské úřady;
- b) obecní úřady obcí s rozšířenou působností;

- c) **obecní úřady a újezdní úřady;**
- d) **ministerstvo;**
- e) **Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí;**
- f) **Úřad práce České republiky – krajské pobočky a pobočka pro hlavní město Prahu.**

Zákon vyjadřuje, který z orgánů veřejné a státní správy je orgánem sociálně-právní ochrany dětí a vykonává státní správu v přenesené působnosti a státní správu ze zákona. Především obecní úřady obcí s rozšířenou působností a obecní úřady **mají možnost bezprostředně sledovat ochranu práv dítěte a včas činit potřebná opatření se znalostí problému a místních podmínek**, ukládá jim zákon nejvíce povinností v ochraně dětí a pomoci rodičům a dalším osobám, které jsou odpovědné za výchovu dětí. Působnost jednotlivých orgánů je pak upravena v § 10 a násl. ZSPOD. Mezi nejdůležitější rozsah činnosti OSPOD patří zajištění povinností souvisejících s funkcí opatrovníka. Opatrovníkem nezletilého dítěte může být jmenován z výše uvedených subjektů pouze obecní úřad obce s rozšířenou působností a Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

10.2.1 Působnost OSPOD ve vztahu k nezletilým dětem

Působnost OSPOD je upravena v ZSPOD tak, že činnost v rámci působnosti vykonává ještě v době předcházející jmenování opatrovníkem nezletilého dítěte.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností:

- a) je povinen sledovat nepříznivé vlivy působící na děti a zjišťovat příčiny jejich vzniku;
- b) je povinen činit opatření k omezení působení nepříznivých vlivů na děti;
- c) je povinen pravidelně vyhodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny, a to zejména z hlediska posouzení, zda se jedná o dítě ohrožené, uvedené v § 6 ZSPOD, podle druhu a rozsahu opatření nezbytných k ochraně dítěte, a poskytovat pomoc rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte;
- d) je povinen zpracovat na základě **vyhodnocení situace dítěte** a jeho rodiny podle písmene c) **individuální plán ochrany dítěte**, který vymezuje příčiny ohrožení dítěte, stanoví opatření k zajištění ochrany dítěte, k poskytnutí pomoci rodině ohroženého dítěte a k posílení funkcí rodiny a stanoví časový plán pro provádění těchto opatření, a to ve spolupráci s rodiči nebo jinou osobou odpovědnou za výchovu dítěte, dítětem a odborníky, kteří se podílejí na řešení problému dítěte a jeho rodiny;
- e) je povinen pořádat **případové konference** pro řešení konkrétních situací ohrožených dětí a jejich rodin, a to ve spolupráci s rodiči a jinou osobou odpovědnou za výchovu dítěte, dalšími prizvanými osobami, zejména zástupci škol, školských zařízení, zařízení poskytovatelů zdravotních služeb, orgánů činných v sociální oblasti, orgánů policie, státních zástupců, odborných pracovníků v oblasti náhradní rodinné péče, poskytovatelů sociálních služeb a pověřených osob, kde obecní úřad je povinen uhradit náklady spojené s účastí při jednání případové konference;
- f) vykonává, s odkazem na ust. § 11 ZSPOD, rovněž **poradenskou činnost** tím, že pomáhá rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě, poskytuje nebo zprostředkovává rodičům poradenství při výchově a vzdělávání dítěte a při péči o dítě se zdravotním postižením, pořádá v rámci poradenské činnosti přednášky a kurzy zaměřené na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s péčí o dítě a jeho výchovou, poskytuje pomoc při uplatňování nároku dítěte na výživné a při vymáhání plnění vyživovací povinnosti k dítěti, včetně pomoci při podávání návrhu soudu; přitom spolupracuje zejména s orgány pomoci v hmotné nouzi, povinnými osobami, orgány činnými v trestním řízení a soudy;

- g) **může uložit**, s odkazem na ust. § 12 ZSPOD, rodičům, případně jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte **povinnost využít odbornou poradenskou pomoc**, pokud ji rodiče nezajistili dítěti sami, ačkoliv dítě takovou pomoc nezbytně potřebuje a obecní úřad obce s rozšířenou působností takovou pomoc předtím doporučil, rodiče nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou dítěte bez odborné poradenské pomoci, zejména při sporech o úpravě výchovy dítěte nebo úpravě styku s dítětem, rodiče nevyužili možnosti odborné poradenské pomoci potřebné k překonání problémů rodiny a k odvrácení umístění dítěte do náhradní péče nebo nedbali na doporučení spolupracovat s pověřenými osobami, poskytovateli odborných poradenských služeb nebo mediátorem;
- h) **je povinen podat**, s odkazem na ust. § 16, odst. 1 ZSPOD, neprodleně **návrh soudu na vydání předběžného opatření**, ocitlo-li se dítě ve stavu nedostatku řádné péče anebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jeho jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo narušen;
- i) **může podat**, s odkazem na ust. § 16, odst. 2 ZSPOD, **jménem dítěte** soudu **návrh na vydání předběžného opatření na uložení opatření k ochraně dítěte před domácím násilím**, jestliže je dítě vystaveno tělesnému nebo duševnímu násilí ze strany rodiče nebo jiné osoby, která žije s dítětem ve společné domácnosti;
- j) poskytuje osobě, s odkazem na ust. § 16a, odst. 2 ZSPOD, které bylo dítě předáno do péče, pomoc při řešení problémů spojených s péčí o dítě, při podávání návrhů příslušným orgánům na úpravu právního vztahu této osoby k dítěti a při uplatňování nároků, zejména v sociální oblasti;
- k) **vykonává**, s odkazem na ust. § 17 ZSPOD, **funkci opatrovníka a poručníka**, kdy může být ustanoven opatrovníkem i v případě zastupování dítěte ve vztahu k cizině, také vykonává poručenství jako veřejný poručník do doby, kdy soud jmenuje dítěti poručníka nebo dokud se poručník neujme funkce.

10.2.2 Působnost OSPOD – nástroje na ochranu dětí

Nad rámec výše uvedených činností, které předcházejí jmenování opatrovníkem, má OSPOD možnost využít dalšího nástroje, a to **opatření na ochranu dětí**, která jsou upravena v ust. § 14 ZSPOD. Právě z výše uvedených činností vzniká OSPOD právo či povinnost podat návrh soudu, kde je následně jmenován opatrovníkem v hmotněprávním smyslu nebo kolizním opatrovníkem v procesním smyslu. Obecní úřad obce s rozšířenou působností **podává** za podmínek stanovených zvláštním právním předpisem (OZ) **návrh soudu**:

- a) na rozhodnutí, zda je třeba souhlasu rodiče k osvojení dítěte;
- b) na omezení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti anebo omezení nebo pozastavení jejího výkonu;
- c) na nařízení ústavní výchovy;
- d) na prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy;
- e) na svěřeni dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, na prodloužení doby trvání tohoto svěřeni a na zrušení rozhodnutí o svěřeni dítěte do tohoto zařízení;
- f) na svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu a jeho zrušení;
- g) na nařízení, prodloužení či zrušení výchovného opatření podle § 13a ZSPOD;
- h) na přemístění dítěte do jiného zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy;
- i) na pozastavení výkonu povinnosti a práva péče o dítě u nezletilého rodiče;
- j) na zachování povinnosti a práva péče o dítě a osobního styku s dítětem u rodiče omezeného ve svéprávnosti;
- k) na zbavení rodiče práva dát souhlas k osvojení nebo dalších povinností a práv osobní povahy, zbavil-li soud rodiče rodičovské odpovědnosti.

OSPOD je povinen před podáním výše zmíněného návrhu soudu (a to i v případě, že návrh byl podán rodičem, jinou osobou odpovědnou za výchovu či státním zastupitelstvím):

- a) **projednat s rodiči** nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte důvody **podání návrhu soudu**, poučit je srozumitelně a prokazatelně o jejich právech a povinnostech vyplývajících z rodičovské odpovědnosti a důsledcích neplnění těchto povinností;
- b) v rámci případové konference předem projednat důvody podání návrhu a zabývat se možnými způsoby jejich řešení; to neplatí, je-li zřejmé, že uspořádání případové konference by bylo nemožné nebo zjevně neúčelné;
- c) **uspořádat případovou konferenci** v průběhu řízení soudu o svěření dítěte do náhradní péče, pokud nebyla uspořádána již před zahájením tohoto řízení;
- d) uskutečnit opatření sociálně-právní ochrany vyplývající z vyhodnocení situace dítěte a individuálního plánu ochrany dítěte, zejména poskytnout nebo zprostředkovat poradenství a pomoc při výchově rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte, popřípadě uložit povinnost využít odborné pomoci;
- e) zvážit **uložení výchovných opatření** s hodnocením výsledků jejich využití.

Současně s návrhem k soudu je povinen OSPOD:

- **podat soudu zprávu** o splnění výše svých povinností před podáním návrhu, tedy že bylo řádně projednáno se všemi zúčastněnými osobami, případně zdůvodnit, sdělit výsledky případové konference, případně odůvodnit neuspořádání případové konference;
- **podat soudu vyhodnocení**, že důvodem podání návrhu nejsou pouze nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče, jestliže jsou jinak tyto osoby nebo rodiče způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnění povinností vyplývajících z jejich rodičovské odpovědnosti;
- **podat soudu vyjádření** pro potřeby určení zařízení pro výkon ústavní výchovy, do kterého má být dítě umístěno v případě, že soud rozhoduje o nařízení ústavní výchovy nebo přemístění do jiného zařízení pro výkon ústavní výchovy.

OSPOD **poskytuje soudu součinnost** s odkazem na ust. § 14 odst. 7 ZSPOD při výkonu rozhodnutí o výchově nezletilých, která **spočívá také v poskytnutí nebo zprostředkování odborné pomoci** dítěti, jeho rodičům nebo osobám odpovědným za výchovu dítěte. Při výkonu rozhodnutí postupuje OSPOD a ostatní osoby zúčastněné na řízení ve vzájemné součinnosti s cílem dosažení vynucení povinnosti uložené soudním rozhodnutím a působit na povinného, aby splnil povinnost dobrovolně. **OSPOD je povinen poskytnout dítěti vysvětlení** situace, a to způsobem odpovídajícím jeho věku a rozumové vyspělosti, nevylučují-li to okolnosti případu. Všichni jsou povinni postupovat při výkonu rozhodnutí s maximální možnou rychlostí.

10.2.3 Možné změny působnosti OSPOD

Změna působnosti ve své podstatě představuje situaci, kdy ve věci rozhoduje jiný OSPOD z důvodu, který uvádí zákon. Specifická právní úprava je ve statutárních městech, kde působnost obecního úřadu obce s rozšířenou působností je svěřena úřadům městských částí nebo obvodů, a to na základě příslušného statutu, vydaného formou obecně závazné vyhlášky. V některých případech jsou možné i **změny působnosti**. Této možnosti lze využít v situacích, kdy správní obvod obecního úřadu obce s rozšířenou působností **není schopen zajistit výkon státní správy na svěřeném úseku v odpovídající kvalitě** ať už z personálních, či finančních důvodů, může uzavřít **veřejnoprávní smlouvu mezi obcemi** a jejím předmětem bude výkon státní správy. Tuto možnost předjímá ust. § 63a zákona č. 128/2000 Sb., o obcích. Podmínkou však je dohoda stran na obsahu smlouvy a také finanční kompenzaci přenesené agendy. Další možností změny příslušnosti je

s odkazem na ust. § 66b zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, **odnětí výkonu státní správy obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností** a její přenesení na jiný obecní úřad obce s rozšířenou působností. Jedná se o „nucené“ odnětí působnosti, jehož podstatou je rozhodnutí Ministerstva vnitra ČR o odnětí výkonu státní správy příslušnému úřadu z důvodu neplnění povinností plynoucích ze svěřeného výkonu státní správy.

10.3 Úloha soudů při ochraně práv dětí

Ve věcech péče o nezletilé děti jsou příslušné k rozhodování v I. stupni **okresní a obvodní soudy**, přijímají podání (žaloby, návrhy), v případě rozhodnutí o odvolání proti rozsudku soudu I. stupně ve věci jsou příslušné krajské soudy. Ve věcech péče o nezletilé lze také jako mimořádný opravný prostředek podat dovolání k Nejvyššímu soudu do Brna, případně podání ústavní stížnosti k Ústavnímu soudu se sídlem v Brně. Dále je možné podat žalobu k Evropskému soudu pro lidská práva ve Štrasburku. Soudci okresních a obvodních soudů soudí tuto agendu v opatrovnických senátech. Buď jsou vyčleněni pouze pro opatrovnickou agendu, nebo je tato agenda souzena soudci společně s agendami občanskoprávními či trestními. Většinou záleží na personálním vybavení soudů a počtu soudců u jednotlivých soudů.

10.4 Rozdílná místní příslušnost soudů a OSPOD

K základním článkům soustavy orgánů zajišťujících péči o nezletilé patří OSPOD a soudy. Postavení, úloha, pravomoc a působnost každého z nich se liší podle jejich rozsahu oprávnění při zajištění práv a oprávněných zájmů nezletilých a je vzájemně velmi úzce provázána. OSPOD zajišťuje konkrétní realizaci ochrany nezletilých dětí v jejich zájmu a soudy fakticky rozhodují o jejich ochraně a oprávněných zájmech nezletilých dětí. Jejich postavení a úloha v soustavě orgánů výkonu státní správy a soudní moci jsou zakotveny v zákonech. Činnost OSPOD je zakotvena v ZSPOD. Výkon státní správy na úseku péče o nezletilé děti je zde svěřen **pověřeným obecním úřadům obcí s rozšířenou působností**, které jsou začleněny do sociálních odborů v pověřených obecních úřadech v územním členění tak, aby byla zajištěna na nejnižším stupni komplexní péče o nezletilé děti v rozsahu stanoveném ZSPOD. **Místní příslušnost těchto orgánů je stanovena dle trvalého bydliště nezletilého dítěte.** Faktické rozhodování o ochraně zejména práv nezletilých dětí je svěřeno do pravomoci okresních soudů, které jmenují místně příslušný OSPOD jako kolizního opatrovníka, který v řízení hájí zájmy nezletilých dětí. Místní příslušnost soudů se však řídí ZŘS, kde příslušným k jednání je obecní soud nezletilého, kterým je zpravidla soud, kde má nezletilé dítě faktické bydliště. **Ne vždy se místo trvalého pobytu a faktické bydliště shodují.** Právě z rozdílné místní příslušnosti OSPOD a soudů plyne v praxi řada problémů, jejichž dopad se projevuje zejména v činnosti OSPOD a jejich řešení plyne z výkladové praxe.

Problematika **rozdílné místní příslušnosti OSPOD**, která je stanovena dle trvalého bydliště nezletilého a místní příslušnosti soudů, jež je stanovena dle místa, kde se dítě zdržuje, je dlouhodobě diskutovaným problémem u odborné i laické veřejnosti, jenž v praxi **přináší problémy zejména OSPOD** jako soudem jmenovanému koliznímu opatrovníku. Ten je povinen hájit zájmy nezletilého dítěte v každém procesu před soudem, kde nedílnou součástí je zejména účast při jednání soudu a znalost situace nezletilého. Kolizním opatrovníkem je **jmenován soudem OSPOD na základě trvalého bydliště nezletilého** a v případě rozdílného místa pobytu a trvalého bydliště nezletilého musí se účastnit soudního řízení v místě jednání soudu a plně nese náklady na přepravu do místa, kde se soud koná, případně je oprávněn **dožádat OSPOD v místě, kde se nezletilý zdržuje**, aby

se za něj jednání účastnil a případně provedl žádaná šetření v rodině, pohovor s nezletilým apod. Fakticky to však znamená zaslat kopie spisu s názorem na danou situaci a odeslat jej do místa dožádaného OSPOD. Institut dožádání je jasně vymezen ZSPOD a dožádaný **OSPOD je povinen takové dožádání přijmout**, provést všechny úkony zdarma a dále informovat příslušný OSPOD o skutečnostech, které z šetření či rozhovoru zjistil. **Znalost problematiky místní příslušnosti a souvisejících možných postupů s přenášením místní příslušnosti jak OSPOD a soudů umožňuje koliznímu opatrovníkovi ještě v době před zahájením soudního řízení ve věci zvolit postup, který je v nejlepším zájmu nezletilých dětí.** Právě aplikační problémy, které plynou z rozdílné místní příslušnosti a návazného dožádání jiného OSPOD, mohou mít vliv na další postup soudu.

10.4.1 Určování místní příslušnosti OSPOD

OSPOD jsou v rámci výkonu státní správy začleněny do pověřených obecních úřadů obce s rozšířenou působností, kde tuto agendu vykonávají odbory sociálních věcí, kde je většinou začleněno oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Obecně pro poskytování sociálně-právní ochrany nezletilým platí zásada, že **místní příslušnost těchto orgánů se řídí místem trvalého pobytu dítěte.** Z této zásady umožňuje právní úprava se odchýlit v případech, kde se jedná o prospěch dětí, případně vhodnějších podmínek pro rodiče, ve vazbě na zajištění prospěchu dětí, případně vhodnějších podmínek pro samotné rodiče či žadatele o osvojení či pěstounskou péči. Místní příslušnost je stanovena v § 61 ZSPOD tak, že: *„Místní příslušnost krajského úřadu, obecního úřadu obce s rozšířenou působností a obecního úřadu se řídí místem trvalého pobytu dítěte, není-li dále stanoveno jinak.“* Toto ustanovení představuje **speciální úpravu ve vztahu k obecné úpravě určování místní příslušnosti správních orgánů**, která je upravena v § 11 odst. 1 SŘ. Výjimku z uvedené příslušnosti tvoří například situace, kdy je příslušným OSPOD, v jehož obvodu se dítě nachází, jde-li o situaci, že matka dítě po narození opustila a zanechala je ve zdravotnickém zařízení. V takové situaci je místně příslušný obecní úřad obce s rozšířenou působností, v jehož územním obvodu se nachází zdravotnické zařízení, kde se nachází opuštěné dítě. Dále jde o situaci, kdy obec s rozšířenou působností je povinna podat soudu **návrh na vydání předběžného opatření**, případně se postarat o dítě, které se ocitlo ve stavu nedostatku řádné péče anebo je-li život dítěte či jeho normální vývoj, případně z jiného vážného důvodu ohrožen, pak **je příslušný rovněž OSPOD, kde se dítě zdržuje.** Jedná se zejména o situaci, kdy se **dítě ocitlo bez péče přiměřené jeho věku** a je nutné situaci okamžitě řešit vydáním příslušného opatření v pravomoci obecního úřadu či již výše zmíněným předběžným opatřením. Dále do této výjimky z místní příslušnosti lze zařadit také situaci, kdy dítě, jehož rodiče zemřeli, případně neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti anebo nevykonávají povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti vůbec či ji zneužívají. Místně příslušným úřadem je pak obecní úřad, v jehož obvodu se nachází dítě v zařízení, kam je přechodně dítě umístěno na základě výše uvedené situace.

Místem trvalého pobytu osoby, která má zájem stát se osvojitelem či přijmout dítě do pěstounské péče, pokud se jedná o poradenskou pomoc v této oblasti, se řídí příslušnost OSPOD, který poradenství poskytne. Snahou je přiblížit těmto osobám, které mají zájem o svěřeni do pěstounské péče, co nejlíže jejich místu pobytu, aby nebyli nuceni dojíždět s žádostí o poradenskou činnost do místa, kde se dítě nachází. Vedral (2012) uvádí, pokud jsou žadatelé přihlášení k trvalému pobytu na různých místech a **místně příslušné jsou tak dva správní úřady**, je namístě subsidiárně uplatnit zásadu dle ust. § 11 odst. 2 SŘ, tj. **zásadu přednosti dohody více příslušných správních úřadů.** Pokud však mezi správními úřady k dohodě nedojde, v řízení pokračuje ten z nich, který zahájil řízení jako první a učinil tedy první úkon, případně, u něhož byla jako u prvního podána žadatelem žádost. Pokud se místní příslušnost nepodaří stanovit ani výše uvedeným způsobem, stanoví místní příslušnost nejbližší společný instancně nadřazený orgán formou usnesení. Za výjimku z uvedeného stanovení místní příslušnosti lze považovat i skutečnost, kdy

je dítě nalezeno v babyboxu, protože u nalezeného dítěte není trvalý pobyt znám. Za příslušný správní orgán lze tedy považovat OSPOD stanovený dle místa, kde se babybox nachází.

10.4.2 Dožádání jiného OSPOD

Velmi často využívaným institutem v souvislosti se zajištěním ochrany práv nezletilých dětí je institut **dožádání**. Jak uvádějí Novotná a kol. (2014), s odkazem na ust. § 62 ZSPOD může úřad obce s rozšířenou působností, byl-li ustanoven opatrovníkem dítěte v řízení, které se koná u jiného soudu, než je soud příslušný podle místa trvalého pobytu dítěte, požádat obecní úřad obce s rozšířenou působností, v jehož obvodu je věc soudem projednávána, o zastoupení dítěte a postoupit mu spisovou dokumentaci dítěte spolu se stanoviskem. Dožádaný obecní úřad je povinen dožádání vyhovět a dítě v řízení zastoupit. Stejně tak lze využít dožádání v případě, že se jedná o zajištění dítěte v rodině za účelem provedení šetření u jiných osob, případně je povinen vyhovět i v případě, že se jedná o zprostředkování poradenství pro rodiče, jehož dítě je umístěno do zařízení pro výkon ústavní výchovy. Dožádání lze využít přiměřeně také tehdy, jde-li o trestní řízení proti dítěti či správní řízení, jehož je dítě účastníkem. Dožádání nelze využít pro vykonání návštěvy dítěte s nařízenou ústavní výchovou. **Institut dožádání charakterizuje situaci, kdy je upřednostněn princip hospodárnosti a efektivnosti výkonu veřejné správy.** Umožňuje správnímu úřadu uspořít finanční prostředky za jízdu do místa, které je mimo územní dosah výkonu státní správy a čas strávený na cestě a při provedení úkonu. Je však faktem, že dožádaný úřad nemůže dožádání odmítnout a je tak nucen vykonávat dožádané úkony bez nároku na možnost jakékoliv finanční kompenzace a představuje vysoké pracovní zatížení vedle jejich běžné činnosti. Počet zaměstnanců je stanoven ve vztahu k počtu dětí v regionu a počtu živých spisů. Počet dožádání není zahrnut ve sledovaných ukazatelích pro přidělení dotace.

10.4.3 Určení trvalého pobytu nezletilého dítěte

Místem trvalého pobytu se dle ust. § 10 zák. č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech, rozumí adresa pobytu občana ČR, kterou si zvolí, zpravidla v místě, kde má rodinu, rodiče, byt nebo zaměstnání, a to v objektu označeném číslem popisným nebo evidenčním, který je určen pro bydlení, ubytování nebo individuální rekreaci. Dle Macely a kol. (2015) se za místo trvalého pobytu dítěte v době jeho narození ze zákona považuje místo trvalého pobytu matky dítěte, pokud zákonní zástupci dítěte neoznámí jinou adresu trvalého pobytu dítěte. Nemá-li matka dítěte státní občanství ČR, je místem trvalého pobytu v době jeho narození místo trvalého pobytu otce. Za dítě mladší 15 let mohou změnu místa trvalého pobytu dítěte provést jeho zákonní zástupci. V případě dětí cizinců, které nejsou na území ČR hlášeny k trvalému pobytu dle zák. č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel, je pro určení místní příslušnosti orgánu sociálně-právní ochrany dětí rozhodující místo pobytu, na kterém dítě pobývá, v souladu se svým oprávněním k trvalému nebo přechodnému pobytu na území ČR.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností, kterému je adresováno dožádání místně příslušného obecního úřadu obce s rozšířenou působností, jenž má dítě zařazeno ve své základní evidenci, zapisuje dítě do pomocného rejstříku NOM, tedy spis NOM podle čl. 11 a 12 směrnice o vedení spisové dokumentace. Předmětem takového dožádání, s povinností vést spisy NOM, může být s odkazem na ust. § 62 ZSPOD, zejména:

- a) zastupování dítěte v řízení u soudu, v trestním řízení nebo správním řízení v obvodu dožádaného obecního úřadu obce s rozšířenou působností, kde předmětem nemusí být pouze zastupování nezletilého dítěte jako pachatele trestného činu či přestupku, ale také jeho zastupování v roli svědka či poškozeného;
- b) dlouhodobější sledování poměrů dítěte, které fakticky pobývá mimo adresu místa trvalého pobytu;

- c) podání zprávy o poměrech dítěte nebo rodičů žijících v obvodu dožádaného obecního úřadu s rozšířenou působností;
- d) vykonání návštěvy dítěte v rodině nebo u jiných osob, které se nacházejí v obvodu dožádaného obecního úřadu obce s rozšířenou působností;
- e) dožádání o zprostředkování odborné poradenské pomoci pro rodiče, jehož dítě bylo umístěno do zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy;
- f) dožádání o vykonání návštěvy dítěte, jež bylo svěřeno do výchovy jiné osoby, která je odpovědná za jeho výchovu a zdržuje se v obvodu dožádaného úřadu;

Často je tento institut využíván Úřadem pro mezinárodněprávní ochranu dětí, se sídlem v Brně, který zastupuje zájmy nezletilých, tam, kde se v řízení objevuje mezinárodní prvek.

10.4.4 Místní příslušnost soudů k jednání o nezletilých dětech

Příslušnost „opatrovnických“ soudů, které jsou začleněny v rámci vnitřní organizace u okresních soudů, je procesně upravena jako speciální právní úprava dle ZŘS. Dle Svobody a kol. (2015) se jedná o speciální právní úpravu, jež má přednost před obecnou právní příslušností soudů, která je dána OSŘ. Tato nová právní úprava reagovala na přijetí OZ, který nově upravuje komplexně rodinné právo, a dále navazuje na novelu ZSPOD z roku 2013. Místní příslušnost soudů je v tomto případě upravena obecně ust. § 4, odst. 1 ZŘS takto: **„Pro řízení je příslušný obecný soud osoby, v jejímž zájmu se řízení koná, nestanoví-li tento zákon jinak.“** Pro zjištění místní příslušnosti ve vztahu k zákonnému zástupci nezletilého je důležité znát obsah pojmu obecný soud, který je definován tak, že obecným soudem fyzické osoby je soud, v jehož obvodu má člověk bydliště, což je místo, kde se usadil v úmyslu tam trvale pobývat, nikoliv tedy pouze na přechodnou dobu, ať už plyne jeho pobyt v určeném místě z nutnosti zde pracovat, či z jiného důvodu. V rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 2. 6. 2005 pod sp. zn. 30 Cdo 444/2004 je uvedeno: *„... obsah pojmu ‚bydliště‘ není totožný s obsahem pojmu ‚trvalý pobyt‘, kterého užívají předpisy správního práva upravující evidenci obyvatel. Bydlištěm fyzické osoby se rozumí obec, resp. městský obvod, v němž tato osoba bydlí s úmyslem se zde trvale zdržovat. Bydlištěm je zejména místo, kde má fyzická osoba svůj byt, rodinu, případně kde pracuje, jestliže tam bydlí. Místo, kde se fyzická osoba pouze zdržuje, je, na rozdíl od místa bydliště, místem, kde se tato osoba zdržuje bez úmyslu zdržovat se tam trvale. Fyzická osoba se může zdržovat nebo mít bydliště na více místech.“* V této souvislosti není primárně tak důležitý stav evidenční, tedy skutečnost, kde je fyzická osoba evidována k trvalému pobytu. Vedle tohoto ustanovení, které má obecnou povahu, je pro určení místní příslušnosti soudu u nezletilých dětí speciálním ustanovením § 4 odst. 2 ZŘS, který zakládá místní příslušnost soudu k nezletilým takto: **„Obecným soudem nezletilého účastníka, který není plně svéprávný, je soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, v případě jiných rozhodujících skutečností, své bydliště.“** Jedná se o soud, v jehož obvodu se dítě fakticky zdržuje (je mu nejbližší). Toto ustanovení neplatí v případech, kdy je nezletilý bez dohody nebo rozhodnutí soudu „unesen“ jedním z rodičů. O **dohodu rodičů** se však může jednat i tehdy, jestliže o bydlišti rozhodne pouze jeden z nich a druhý tomuto rozhodnutí, ač o něm ví, neodporuje. Nedojde-li však mezi rodiči k dohodě, je za bydliště nezletilého nutno považovat místo, na kterém se rodiče naposledy shodli, protože dohodu lze změnit pouze dohodou či rozhodnutím soudu. Na základě **rozhodnutí soudu** o nezletilých dětech rozhodnutím soudu je bydliště určováno v případech, kdy o bydlišti nerozhodují rodiče oba, ale pouze ten z rodičů, jemuž bylo dítě svěřeno do výchovy, případně třetí osoba, jako je osvojitel či pěstoun. Určení obecného soudu lze stanovit také **na základě jiných rozhodujících skutečností**, např. tehdy, má-li nezletilý jen jednoho rodiče.

V usnesení ze dne 31. 8. 2011, sp. zn. 19 Co 387/2011 Krajský soud v Hradci Králové dovodil, že *„... jinou rozhodující skutečností určující místní příslušnost soudu pro nezletilé se rozumí např.“*

případ, kdy otec vykázal matku nezletilého dítěte i s dítětem z domu a tím je donutil k přestěhování do místa, kde si matka opatřila společné bydlení s dítětem. Neopustila tedy společné bydliště bez vědomí otce, nýbrž najala si byt k bydlení. Toto lze považovat za jinou rozhodující skutečnost ve smyslu přenesení příslušnosti k tomuto soudu“. Za dobu platnosti nové právní úpravy zákona o zvláštních řízeních soudních zatím není přijato mnoho rozsudků, které by bylo možné využít k určení místní příslušnosti k projednání věci péče o nezletilé, ale v případě správy majetku nezletilého lze využít judikátu z usnesení Městského soudu v Praze ze dne 22. 8. 2014, sp. zn. 93 Co 430/2014, který uvádí: „Pokud nemá nezletilý bydliště na území České republiky a je-li i přes tuto skutečnost dána pravomoc českých soudů, Nejvyšší soud určí, který soud věc projedná a rozhodne dle ust. § 11 odst. 3 písm. c) občanského soudního řádu.“ Obecně se ve věcech péče o nezletilé, ve kterých je opatrovnický spis veden ode dne zahájení řízení až do zletilosti dítěte, **místní příslušnost určuje ke dni zahájení řízení a přetrvává až do jeho skončení a ke změně může dojít** pouze podle ust. § 5 ZŘS. Speciální první úprava přenesení místní příslušnosti pak v těchto věcech vylučuje možnost přikázání věci jinému soudu z důvodu vhodnosti dle ust. § 12 odst. 2 OSŘ. Důvodem pro přikázání věci jinému soudu je trvalá změna okolností, podle nichž se posuzuje místní příslušnost (tato skutečnost byla judikována např. v usnesení Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 13. 6. 2003 sp. Zn. 30 Co 352/2003 nebo v usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 4. 2006, sp. zn. 26 Nd 66/2006 a ze dne 24. 2. 2011, sp. zn. 4 Nd 43/2011). Přenesení příslušnosti řeší ust. § 5 ZŘS, takto: „Změní-li se v řízení ve věcech soudu o nezletilé..., podle nichž se posuzuje příslušnost, může příslušný soud přenést svoji příslušnost na jiný soud, je-li to v zájmu nezletilého... jestliže soud, na nějž byla příslušnost přenesena, s přenesením nesouhlasí, předloží věc k rozhodnutí, pokud otázka přenesení příslušnosti nebyla již odvolacím soudem rozhodnuta, svému nadřízenému soudu, kde rozhodnutím tohoto soudu je vázán i soud, který příslušnost přenesl.“

Obecně platí, že je v zájmu nezletilého, aby v řízení rozhodoval soud, který je nejbližší a má o nezletilém dítěti k dispozici v nejkratší době co nejúplnější a bezprostřední informace. Proto přenesení místní příslušnosti soud pečlivě zvažuje s ohledem na skutečně podložené informace na základě podání zákonných zástupců případně pracovníků OSPOD, kteří hájí zájmy nezletilých a mají rovněž právo se vždy k takovému přenesení vyjádřit a případně i využít podání odvolání, je-li to v zájmu nezletilého. Rovněž soud velmi pečlivě zkoumá, **zda se nejedná pouze o účelové obstrukční jednání.** Přenesení příslušnosti v takové rozjednané věci často vzbudí pochybnosti, zda nejde o účelové rozhodnutí v úmyslu či v podvědomé snaze vyhnout se rozhodování. Soud, na který byla takto místní příslušnost přenesena, se bude bránit a zcela zbytečně bude putovat spis tam a zpět a dojde k prodloužení sporu, což zcela jistě není v zájmu nezletilých dětí. **Za nevhodné se jeví přenesení příslušnosti ve chvíli, kdy je podán návrh na vydání předběžného opatření,** protože by nemohla být dodržena lhůta pro vydání předběžného opatření, která činí u bezodkladných opatření 24 hodin a u ostatních 7 dnů.

Další problém může nastat v situaci, kdy **místně příslušných soudů k jednání je několik.** Pokud rodiče mohou mít více rovnocenných bydlišť, mohou mít po jejich dohodě různá bydliště i jejich děti. Obecně platí, že **první jednání se může konat u kteréhokoliv z nich.** Obdobný případ může nastat, pokud rodiče mají více dětí a každé z nich má jiné bydliště. V zásadě platí, že **ohledně všech dětí jedněch rodičů má být vedeno jedno řízení a jeden spis u jednoho soudu.** Je v zájmu nezletilých dětí, aby v případě výše uvedených skutečností vždy bylo pracovníky OSPOD či zákonnými zástupci při prvním podání zvažováno, který z místně příslušných soudů zvolit. Svou roli zde hraje rovněž příslušný OSPOD, který vede spis o nezletilém dítěti, musí kooperovat s ostatními příslušnými orgány, aby skutečně bylo učiněno podání v souladu se zájmy nezletilých u soudu, který je jim nejbližší. V případě, že požadavek na přenesení příslušnosti bude navazovat na vývoj situace v rodině v důsledku jejího přemístění a bude následovat návrh na změnu místní přísluš-

nosti k jinému soudu, bude zcela určitě docházet k neúměrnému prodlužování doby k rozhodnutí ve věci, což rozhodně není v zájmu jistoty nezletilých dětí.

Z hlediska místní příslušnosti soudů u jednotlivých druhů řízení dle ZŘS jde o takovou úpravu, že například v řízení určení a popření otcovství je příslušný v souladu s ust. § 417 ZŘS obecný soud dítěte a podpůrně pak obecný soud matky. Tomu koresponduje příslušnost OSPOD stanovená dle trvalého bydliště nezletilého dítěte. V případech, kdy se nezletilé dítě ocitlo ve stavu nedostatku řádné péče nebo je-li ohrožen život dítěte či je narušen jeho normální vývoj, nebo jiný důležitý vážný zájem, může soud vydat předběžné opatření v této věci, kde místní příslušnost se řídí ust. § 453 ZŘS, kde k rozhodnutí o návrhu předběžného opatření je příslušný obecný soud navrhovatele. Příslušnost OSPOD, který může podat v této věci návrh na předběžnou úpravu poměru v souvislosti s výše zmíněnými situacemi, bude tato příslušnost stanovena tak, že pokud se nebude shodovat trvalé a faktické bydliště nezletilého, zpravidla bude příslušný k podání návrh OSPOD v místě, kde se dítě zdržuje. Na ochranu zájmu dětí v řízení, kde podal návrh OSPOD, je však nutné zvolit OSPOD sousední. Z platné judikatury lze dovodit, že není v zájmu nezletilého dítěte, aby hájil jeho nejlepší zájem OSPOD, který sám podal ve věci předběžného opatření návrh. V řízení péče soudu o nezletilé a výkonu jejich rozhodnutí, které je nejčastějším řízením v této věci, je příslušnost řešena dle ust. § 467 ZŘS, kde příslušný k řízení v těchto věcech je obecný soud nezletilého, a není-li příslušný soud znám nebo nemůže-li včas zakročit, zakročí soud, v jehož obvodu se nezletilý zdržuje. Jakmile je to však možné, postoupí věc soudu příslušnému. **Za bydliště nezletilého** lze považovat obec, ve které nezletilé dítě převážně uspokojuje potřebu bydlení a nachází se zde byt či obdobný prostor, kde převážně přespává, tráví část volného času a ve kterém má osobní věci. Současně má zde další blízké zázemí, zejména rodinu, sourozence. Za další zázemí lze považovat skutečnost, že zde chodí do školy, k lékaři apod. Stejně jako u dospělých, nemusí se vždy místo skutečného bydliště shodovat s místem trvalého pobytu. Lze dovodit, že pokud nastane taková situace, je místní příslušnost OSPOD dle platné právní úpravy stanovena jednoznačně v místě trvalého bydliště nezletilého navzdory skutečnosti, že OSPOD dítě nikdy neviděl a dítě se v tomto místě ani s rodinou svých zákonných zástupců nezdržuje. **Nezletilé dítě však o svém bydlišti nemůže rozhodovat samo. Jeho bydliště může být založeno dohodou rodičů, rozhodnutím soudu či jinými rozhodnými skutečnostmi.** Z formálního hlediska lze považovat za významné i usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 30. 6. 2004, sp. zn. 5 Nc 595/2004: „*Usnesení soudu o přenesení působnosti musí být doručeno i nezletilým dětem, zastoupeným kolizním opatrovníkem. Dokud tomu tak není, nemůže usnesení o přenesení místní příslušnosti nabýt právní moci, protože nebyla pravomocně přenesena.*“

Fakticky pak následuje situace, kdy kolizní opatrovník, jímž je zpravidla místně příslušný OSPOD, který vede spis o nezletilém dítěti podle místa jeho trvalého bydliště, v zájmu hájení nezletilého by měl zvážit, zda přenesení místní příslušnosti je skutečně v zájmu nezletilého a případně využít procesního prostředku – odvolání k vyjádření nesouhlasu s přenesením, pokud jsou zde skutečně důvody, které svědčí ve prospěch nezletilého a úkony jsou činěny v jeho nejlepším zájmu. Pokud však soud pravomocně přenesl místní příslušnost na jiný soud, je nutné se jednání zúčastnit v místě, kam byla příslušnost přenesena, případně využít institutu dožádání u jiného OSPOD, aby zájmy nezletilého zastoupil v místě, kde je nově příslušnost přenesena. Zde však musí zaslat rovněž spisovou dokumentaci, případně požádat o došetření situace v místě, kde se nezletilý se svým zákonným zástupcem zdržuje. Pokud se zúčastní jednání sám místně příslušný OSPOD, hájí zde zájmy nezletilého pracovník, který po celou dobu s rodinou jednal, nezletilého osobně zná, prováděl místní šetření v rodině a plně tak může hájit zájmy nezletilého se znalostí věci. Zvýší se náklady na činnost tím, že se musí přepravit do sídla soudu, kam byla přenesena místní příslušnost a je nutné zmínit i čas, který stráví na cestě. Postoupí-li však spis cestou dožádání jinému OSPOD, vyjádří současně i svůj názor na věc, ale zájmy nezletilého zde hájí zaměstnanec dožádaného OSPOD, který nikdy předtím rodinu neviděl a informace čerpá pouze ze spisu,

který mu byl předložen. Je otázkou, jak efektivně může zájmy nezletilého hájit, pokud s ním osobně nejednal a nezná širší souvislosti případu. Dožádané úřady jsou zpravidla úřady v místě sídla soudu. Fakticky se však v ročních výkazech počty dožádání nevykazují samostatně, ale pouze v rámci evidence spisů NOM, spolu s dalšími případy například poradenské činnosti pro nezletilé, které nepatří do jejich evidence. **Dožádání u jiných orgánů se nijak finančně nekompensuje a ani dožádaný OSPOD nemůže tento úkon odmítnout, protože to právní úprava neumožňuje.** Zejména pro dožádané úřady je tato činnost velmi zatěžující vzhledem ke skutečnosti, že ji nelze zařadit do výkonu běžně plánované agendy pracovníků OSPOD, je vykonávána navíc k činnosti každého z nich, často nemají ani možnost si případně vyžádat doplnění informací od pracovníka, který spis u příslušného OSPOD vedl a s rodinou jednal.

Pro rychlou orientaci v problematice určení místní příslušnosti soudu dle ZŘS ve vazbě na obecný soud nezletilého může sloužit zejména pro pracovníky OSPOD níže uvedená tabulka:

Úprava místní příslušnosti soudu v řízení dle ZŘS	
Charakteristika	Ust. ZŘS
Obecný soud dítěte, podpůrně matky, v řízení o určení a popření otcovství	§ 417
Obecný soud OSPOD v řízení o předběžném opatření upravujícím poměry dítěte včetně výkonu rozhodnutí, případně obecný soud dítěte	§ 453 § 498
Obecný soud nezletilého ve věcech péče o něj i výkonu rozhodnutí	§ 467 § 500, 511
Soud podle sídla Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí v řízení o navrácení dítěte – tedy Městský soud v Brně	§ 479

10.5 Zhodnocení místní příslušnosti soudů a OSPOD

Rozdílná místní příslušnost k jednání o nezletilých dětech soudů a OSPOD je dlouhodobě diskutována a je předmětem kritiky zejména odborné veřejnosti. Rozdílná místní příslušnost těchto orgánů je označována jako problematická a bylo by patrně vhodné její sjednocení. Jak OSPOD tak i soudy by zachovaly příslušnost, která vyplývá z jejich praxe. Právě rozdílná místní příslušnost může mít své opodstatnění. **Současná právní úprava rozdílné místní příslušnosti obou orgánů je snahou maximálně přiblížit výkon státní správy občanům, v tomto případě rodičům nezletilých dětí.** OSPOD v roli kolizních opatrovníků může využít institut dožádání, který upřednostňuje princip hospodárnosti a efektivnosti výkonu veřejné správy a umožňuje správnímu úřadu uspořít finanční prostředky za jízdu do místa, které je mimo územní dosah výkonu státní správy, a čas strávený na cestě. Proti však stojí názor, zda je to skutečně v zájmu nezletilého, aby jeho zájmy zastupoval dožádaný OSPOD, jehož zaměstnanci dítě nikdy neviděli, neznají širší souvislosti a vycházejí při hájení nejlepšího zájmu nezletilého pouze ze spisové dokumentace. **I soudy mají možnost flexibilně reagovat** na situaci, kdy se rodiče zdržují v jiném místě, než je jejich trvalé bydliště, a mohou **přenést příslušnost k jinému soudu, je-li to pro dítě vhodné.** Oba orgány mají tedy prostředky ke zefektivnění své činnosti. Pokud by místní příslušnost k jednání měla být zvolena dle místa trvalého pobytu nezletilých dětí, soudy by jednaly v tomtéž místě, vznikla by nutnost získat informace tam, kde se nezletilé děti fakticky zdržují. Bylo by tak stejně nutné provést dožádání OSPOD ke zjištění požadovaných informací v tomto místě. **Náklady na dojíždění k soudu by se tak přenesly na rodiče nezletilých dětí.** Pokud by byla zvolena místní příslušnost dle faktického bydliště, která vychází z místní příslušnosti soudů, jednalo by se v místě, kde se děti skutečně zdržují. OSPOD by nezletilé děti vedl v řádné evidenci spisů a mohl by provést šetření v rodině, pohovory dětí a zastupoval by zájmy nezletilých se znalostí věci. **Bylo by však velmi**

těžké zachytit pohyb migrujících rodičů. Do doby změny právní úpravy je však nutné vycházet ze situace, že hájení zájmu nezletilých dětí by mělo být upřednostněno před efektivností výkonu státní správy a institut dožadání zastoupení nezletilého nepříslušným OSPOD by měl být využíván pouze tam, kde je to nezbytně nutné.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Interpretujte výraz *místní příslušnost*.
2. Jak je řešena *místní příslušnost OSPOD k problematice nezletilých dětí*?
3. Jak je řešena *místní příslušnost soudů k problematice nezletilých dětí*?
4. Co je to *dožadání a jak se realizuje*?

Použitá a doporučená literatura

1. Jirsa, J., Doležal, M., Vančurová, K., a kol. (2014). Občanské soudní řízení – soudcovský komentář, Kniha II. § 79–180 občanského soudního řádu (podle stavu k 1. 4. 2014). Havlíček Brain Team, 616 s.
2. Jirsa, J., Kovářová, D., Havlíček, K., Charvát, P., a kol. (2015). Občanské soudní řízení – soudcovský komentář, Kniha III. Zvláštní řízení soudní (podle stavu k 1. 4. 2014). Havlíček Brain Team, 1079 s.
3. Macela, M., a kol. (2015). Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, Komentář. Praha: Wolters Kluwer, 219 s.
4. Novotná, V., Burdová, E., Reidlová Jurková, J. (2015). Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem. Praha: ANAG, 798 s.
5. Svoboda, K., Tlášková, K., Vlášil, Š., Levá, D., Hromada, J., a kol. (2015). Zákon o zvláštních řízeních soudních, Komentář. 1. vyd. Praha: C. H. Beck., 1032 s.
6. Vedral, J. (2012). Správní řád komentář. 2. vyd. Bova Polygon, 1458 s.
7. Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád. In: Sbírka zákonů České republiky, částka 56/1963, s. 383–428.
8. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. In: Sbírka zákonů České republiky, částka 111/1999, s. 7662–7681.
9. Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích. In: Sbírka zákonů České republiky, částka 38/2000, s. 1737–1764.
10. Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. In: Sbírka zákonů České republiky, částka 112/2013, s. 3186–3256.

11 Úloha sociálně-právní ochrany dětí v českém právním řádu

JANA BORSKÁ

Klíčová slova: dítě; sociálně-právní ochrana dětí; soukromoprávní práva; veřejnoprávní úprava

11.1 Úvod

„Moderní sociálně-právní ochranu dětí můžeme charakterizovat jako centrálně garantovanou, ale lokálně provozovanou. Tato charakteristika znamená, že ochrana dětí je ve všech moderních systémech již od počátku 20. století garantována státem prostřednictvím státní správy, ale přímo realizovaná konkrétními sociálními pracovníky na místní úrovni (přenesené působnosti státní správy a samosprávy)“ (Pemová a Ptáček, 2012, s. 27).

Sociálně-právní ochrana dětí je jednou z oblastí praktického naplňování lidských práv v systému moderní sociální politiky a současně je projevem společenské odpovědnosti za ochranu a péči o slabší a potřebné. Sociálně-právní ochrana dětí, tak, jak ji vnímáme dnes, je důsledkem složitých a dlouhodobých společenských změn a právního vývoje v oblasti občanského, rodinného i trestního práva. Z tohoto pohledu je potřeba na aktuálně probíhající změny v systému ochrany dětí pohlížet nikoliv jako na revoluci, ale jako na evoluci. Právě realizované změny jsou tedy východiskem přirozeného vývoje postojů a hodnot společnosti ve vztahu k ochraně dětí a rodin, společenského poznání v oblasti psychologie a sociologie, ale i ekonomického a právního prostředí. Současné pojetí lidských práv není jen prostým souhrnem právních norem, ale odráží celkové kulturní, hodnotové a etické orientace naší společnosti. Tento koncept ovlivňuje vztah mezi jednotlivcem (občanem) a státem, fungování systému státní správy i soudní soustavy, poskytování vzdělání, zdravotních a sociálních služeb.

Sociálně-právní ochrana dítěte představuje zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zaměstnání, zahrnuje také ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním. Ochrana dítěte, která je širším pojmem než sociálně-právní ochrana, tak zahrnuje ochranu rozsáhlého souboru práv a oprávněných zájmů dítěte, a je proto upravena v různých právních odvětvích a v právních předpisech různé právní síly. Tvoří tak předmět činnosti celé řady orgánů, právnických a fyzických osob, a to v závislosti na jejich působnosti. Ochrana dítěte a zajišťování jeho práv se promítá do právních předpisů v oblasti rodinněprávní, sociální, školské, zdravotní, daňové, občanskoprávní, trestní apod., a z toho také vyplývá okruh subjektů, které ji realizují. Z této skutečnosti je zřejmé, že právní úpravu ochrany dítěte nelze zahrnout do jediného právního předpisu. Deklarace práv dítěte přijatá VS OSN 20. listopadu 1959 a Úmluva o právech dítěte přijatá v roce 1989 deklarují rodinu jako základní jednotku společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí, jež musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla plnit svou úlohu.

Dítě tak ve smyslu těchto mezinárodních dokumentů potřebuje pro svou tělesnou a duševní nezralost zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením a po něm.

11.2 Právní úprava

V návaznosti na mezinárodní smlouvy a úmluvy týkající se ochrany práv nezletilých dětí provedla Česká republika v posledních pěti letech rozsáhlé zásahy do právní úpravy problematiky sociálně-právní ochrany dětí, kde došlo k posílení ochrany práv nezletilých dětí a stanovení nových nástrojů k jejich ochraně. Přijetím nové právní úpravy rodinného práva, které je komplexně upraveno v zák. č. 89/2012 Sb., občanském zákoníku, v platném znění (dále jen OZ) následovala nová právní úprava procesních předpisů spojených s ochranou práv nezletilých dětí, která se promítla do novelizace zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění (dále jen ZSPOD), a byl vydán nový procesní předpis zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, v platném znění (dále jen ZŘS). Tato rozsáhlá právní úprava reagovala na potřeby zvýšené míry ochrany nezletilých dětí, jejíž nutnost vyplynula z hodnocení periodických zpráv k naplňování Úmluvy o právech dítěte Českou republikou. Zvýšená ochrana práv nezletilých dětí, včetně práva na ochranu a participačních práv dětí, byla implementována do nově přijatých právních předpisů, které vstoupily v platnost k 1. 1. 2014.

11.2.1 Právní rámec sociálně-právní ochrany dětí

Právní rámec zajištění sociálně-právní ochrany dětí je nezbytnou součástí zajištění kvality života nezletilých dětí. Z hlediska **úpravy právní úpravy** dané problematiky zajišťuje ochranu nezletilých dětí v několika rovinách. Právní úprava dané problematiky zahrnuje právní normy různé právní síly od nejvyšší po prováděcí předpisy včetně tvorby strategií, které předcházejí právní úpravě. Jedná se o úpravy zasahující i do evropské a mezinárodní právní úpravy.

Jedná se o tyto druhy právních norem:

- Ústava ČR 1/1993 Sb.
- Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod (dále jen „LZPS“).
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, který byl zrušen zákonem č. 89/2012 Sb.
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění.
- Zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.
- Zákon č. 218/2001 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění.
- Zákon č. 108/2002 Sb., o výkonu ústavní a ochranné výchovy, v platném znění.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění.
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník – platný od 1. 1. 2014.
- Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, v platném znění.
- Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, v platném znění.
- Prováděcí vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí. K provedení zákona č. 359/1999 Sb., ve Sbírce zákonů zveřejněn pod č. 401/2012 Sb.

11.2.2 Právní rámec mezinárodní právní úpravy

Úmluvy mají specifický význam a z právního hlediska mají formu mezinárodních smluv, které jsou nadřazeny národní právní úpravě. V oblasti péče o nezletilé děti se jedná zejména o tyto smlouvy:

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, zveřejněný ve vyhlášce ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb., o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

Úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti, vyhlášená jako vyhláška ministra zahraničních věcí č. 132/1976 Sb., o Úmluvě o uznávání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti.

Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí, která byla přijata dne 25. 10. 1980 a v České republice vyhlášena jako Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 34/1998 Sb., o sjednání Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí.

Úmluva o právech dítěte, Česká republika, resp. ČSFR ratifikovala v lednu roku 1991.

Evropská sociální charta přijatá dne 18. 10. 1961 a uveřejněná jako Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 14/2000 Sb. m. s., o Evropské sociální chartě.

Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení ze dne 29. 5. 1993, která byla vyhlášena jako Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 43/2000 Sb. m. s., o přijetí Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení.

Evropská úmluva o osvojení dětí přijatá dne 24. 4. 1967 a uveřejněná jako Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 132/2000 Sb. m. s., o přijetí Úmluvy o osvojení dětí.

Evropská úmluva o výkonu práv dětí, kterou nalezneme jako Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 54/2001 Sb. m. s., o přijetí Evropské úmluvy o výkonu práv dětí.

Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství uveřejněná jako Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 47/2001 Sb. m. s.

Úmluva o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí, uveřejněná jako Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 141/2001 Sb. m. s.

Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 182, týkající se zákazu a okamžitých opatření k odstranění nejhorších forem dětské práce, přijatá v roce 1999 na zasedání Mezinárodní konference práce, nejvyššího orgánu Mezinárodní organizace práce, publikovaná ve Sbírce mezinárodních smluv jako Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 90/2002 Sb. m. s.

Evropská právní úprava má specifické postavení ve vztahu k naší právní úpravě. Je podřazena mezinárodním smlouvám, ale je nadřazena českému právu. Jedná se o právní úpravu, jejímž principem je z hlediska zvolené formy právního předpisu sekundárního evropského práva upravit danou problematiku přímo, což jsou nařízení Rady ES, případně směrnice, které stanovují cíl úpravy dané problematiky, a každý členský stát si sám vlastní úpravou vydá právní normy, které budou zajišťovat právní zastřešení zvoleného cíle. Jedná se zejména o tuto právní úpravu:

Nařízení Rady (ES) č. 1347/2000 ze dne 29. 5. 2000, o soudní příslušnosti a uznávání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti obou manželů k dětem.

Charta základních práv EU (*Charter of Fundamental Rights of European Union*), která byla vyhlášena dne 18. 12. 2000 v Úředním věstníku ES v řadě C pod číselným označením 2000/C 364/13.

Nařízením Rady (ES) 2201/2003 ze dne 27. listopadu 2003, o soudní příslušnosti, uznání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti, kterým se ruší nařízení č. 1347/2000.

11.2.3 Právní rámec v mezinárodních dokumentech

Ústavněprávní normy jsou nejvýznamnějším pramenem práva ve vztahu k sociálně-právní ochraně dětí, kam lze zařadit také **Listinu základních práv a svobod** (dále jen „LZPS“ anebo „listina“),

kteřá byla vyhlášena jako ústavní zákon č. 2/1993 Sb. Tato listina je od roku 1993 součástí ústavního pořádku České republiky.

Základní lidská práva mající vztah k problematice ohrožených dětí jsou v listině uvedena jednak v hl. II oddíl I, který upravuje základní lidská práva, a zejména pak v hl. IV, pojednávající o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Z výčtu těchto základních lidských práv lze uvést způsobilost každého **mít práva, právo na život, nedotknutelnost osoby, právo nebýt podroben mučení ani krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu, právo nebýt podroben nuceným pracím nebo službám, právo na zachování lidské důstojnosti, osobní cti, dobré pověsti a právo na ochranu jména**. Dále listina deklaruje právo na ochranu před **neoprávněným zasahováním** do soukromého a rodinného života a **právo na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů** o své osobě. Toto **právo uvedené v čl. 10 LZPS** se promítá ve zcela konkrétní podobě do ustanovení § 54 a násl. zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Tato ustanovení zákona upravují vedení evidence a spisové dokumentace orgány sociálně-právní ochrany dětí a výslovně stanoví, že údaje obsažené ve spisové dokumentaci týkající se dítěte je orgán sociálně-právní ochrany dětí oprávněn využít pouze v zájmu dítěte při zajišťování sociálně-právní ochrany dětí. V zákoně není uvedena sankce za porušení tohoto ustanovení, zároveň však je soudní ochrana výše uvedeného základního práva zaručena přímo v čl. 36 LZPS, podle něž se každý může domáhat svého práva u nezávislého a nestranného soudu. Ve vztahu k pomoci ohroženým dětem je dále třeba zmínit čl. 12 LZPS upravující **nedotknutelnost obydlí**. Do obydlí lze v zásadě vstoupit jen se souhlasem toho, kdo v něm bydlí. Bez tohoto souhlasu pak jen v některých dalších, zákonem stanovených výjimečných případech. Zásahy do nedotknutelnosti mohou být zákonem dovoleny, jen je-li to v demokratické společnosti nezbytné pro ochranu života nebo zdraví osob nebo pro ochranu práv a svobod druhých. Ve vztahu k pomoci ohroženým dětem se toto ustanovení listiny promítá především do zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, podle kterého je **policista oprávněn k součinnosti v různých oblastech života občanů např. otevřít byt nebo jiný uzavřený prostor**, vstoupit do něho a provést potřebné služební zákroky, úkony a jiná opatření k odvrácení bezprostředního nebezpečí, je-li důvodná obava, že je ohrožen život nebo zdraví osoby. Na rozdíl od policisty má **sociální pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí v souvislosti s plněním úkolů v sociálně-právní ochraně dětí pouze oprávnění navštěvovat dítě a rodinu, ve které dítě žije, v jejich obydlí**. Rodiče a jiné osoby odpovědné za výchovu mají sice povinnost mu tuto návštěvu umožnit, sociální pracovník ale nemá oprávnění do obydlí rodiny vniknout, a to ani v případě, že je důvodné podezření z ohrožení života či zdraví dítěte. Oprávnění vniknout do obydlí za zákonem daných podmínek má i za této situace pouze Policie ČR a pouze v souvislosti s tímto postupem dochází **k průlomu ústavního principu nedotknutelnosti obydlí** při dodržení zákonných podmínek.

Hlava IV LZPS upravuje **hospodářská, sociální a kulturní práva**. Ve vztahu k pomoci ohroženým dětem je nejvýznamnější čl. 32, který se věnuje ochraně rodiny a rodičovství a zároveň zdůrazňuje potřebu poskytnout zvláštní ochranu dětem a mladistvým. Výslovně je upraveno, že péče o děti a jejich výchovu je právem rodičů, avšak za podmínky, že jejich rodičovská práva nejsou omezena. Odloučení nezletilých dětí od rodičů je možné proti vůli rodičů jen rozhodnutím soudu na základě zákona, přičemž v podrobnostech je učiněn odkaz na zákonnou úpravu – míní se tímto původní úprava v zákoně o rodině, dnes nově v občanském zákoníku.

Dalším významným právním předpisem z této skupiny je **Ústava České republiky (ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů)**. Ústava České republiky se však úpravy sociálně-právní ochrany dětí, na rozdíl od Listiny základních práv a svobod, nijak významně nedotýká. Ve vztahu k poskytování sociálně-právní ochrany dětí lze považovat za nejvýznamnější úpravu **vztahu mezinárodních smluv ke vnitrostátní právní úpravě** upraveném v **čl. 10 Ústavy České republiky**, podle něž vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci

dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; **stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.**

Takto je při splnění uvedených podmínek tedy **deklarována přednost mezinárodní smlouvy před zákonem.** Tato přednost mezinárodních smluv v případě sociálně-právní ochrany dětí by se projevila například tehdy, pokud by nějaká mezinárodní smlouva – např. Úmluva o právech dítěte – přiznávala určité právo a toto právo by buď nebylo realizováno prostřednictvím vnitrostátní právní úpravy vůbec (dané právo by již nebylo promítnuto třeba do zákona o rodině), anebo by bylo upraveno odchylně. V takovém případě by se **použila přímo Úmluva o právech dítěte** a nikoliv dotčený vnitrostátní zákon. **Právní normy mezinárodního práva** Ustanovení čl. 10 Ústavy nám posloužilo jako odrazový můstek, s jehož pomocí se dostáváme k další skupině nejvýznamnějších právních norem – k mezinárodním smlouvám.

Specifické postavení ve vztahu k zajištění kvality života má **Úmluva o právech dítěte.** Je považována za nejvýznamnější mezinárodněprávní dokument v oblasti ochrany dětí, kterou Česká republika ratifikovala v lednu roku 1991. Této komplexní mezinárodněprávní úpravě práv dítěte předcházely některé dřívější mezinárodní smlouvy, zejména **Ženevská deklarace práv dítěte** z roku 1924, **Deklarace práv dítěte** přijatá Organizací spojených národů v roce 1959, **Všeobecná deklarace lidských práv** z roku 1948, **Mezinárodní pakt o občanských a politických právech** anebo **Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech** z roku 1966. Do našeho vnitrostátního právního řádu byly tyto (a samozřejmě i další) mezinárodní úmluvy dříve implementovány v podobě Sdělení Ministerstva zahraničních věcí **ve Sbírce zákonů.** S účinností od 1. 1. 2000, kdy nabyl účinnosti zákon č. 309/1999 Sb., o Sbírce zákonů a o Sbírce mezinárodních smluv, jsou platné mezinárodní smlouvy, jimiž je Česká republika vázána, uveřejňovány **v samostatné Sbírce mezinárodních smluv. Úmluva o právech dítěte je publikována ve Sbírce zákonů jako Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte.**

V čl. 3 Úmluvy o právech dítěte je definován jeden ze zásadních pojmů právní úpravy ochrany nezletilých – pojem „**blaho dítěte**“. Mezi základní lidská práva deklarovaná Úmluvou o právech dítěte patří přirozené **právo každého dítěte na život** a dále **právo dítěte být registrováno** ihned po narození, tak aby nezůstalo bez státní příslušnosti. Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy o právech dítěte, se zavazují respektovat **právo dítěte na zachování jeho totožnosti,** včetně státní příslušnosti, jména a rodinných svazků za současného vyloučení jakýchkoliv nezákonných zásahů. Rovněž jsou povinny zajistit, aby **dítě nebylo odděleno od svých rodičů proti jejich vůli,** ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte. Smluvní státy této úmluvy rovněž uznávají právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů **udržovat pravidelné osobní kontakty s rodiči,** ledaže by to bylo v rozporu se zájmem dítěte. Dále je zmíněna potřeba činit opatření k potírání nezákonného přemísťování dětí do zahraničí a jejich nenavrácení zpět. Dítě má právo, pokud je schopno formulovat své vlastní názory, tyto **názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech,** které se jej dotýkají, a takto vyjádřeným názorům dítěte je nutno věnovat patřičnou pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. Toto právo dítěte na vyjádření vlastních názorů a postojů je v české právní úpravě promítnuto do několika právních předpisů, např. do občanského zákoníku v části rodinného práva, občanského soudního řádu, zákona o zvláštních řízeních soudních či zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Dítěti je umožněno, aby bylo **vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení,** které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu. **Dítě má právo na svobodu projevu, svobodu myšlení, svědomí a náboženství.** Dále je uznáváno **právo dítěte na svobodu sdružování a svobodu pokojného shromažďování.** Další práva lze shrnout jako **práva ochrany osobnosti,** mezi něž řadíme právo dítěte, aby nebylo vystaveno svévolnému zasahování do soukromého života, rodiny, domova nebo korespondence ani nezákonným útokům na svou čest a pověst. Dítě má právo na zákonnou ochranu proti takovým zásahům nebo útokům. Zdů-

razněna je zásada, že **oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte** a základním smyslem jejich péče musí přitom být zájem dítěte. Smluvní státy jsou podle Úmluvy povinny činit potřebná **opatření k ochraně dětí před jakýmkoliv tělesným nebo duševním násilím, urážením nebo zneužíváním** včetně zneužívání sexuálního, před zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním a rovněž i před vykořisťováním, které jakýmkoliv způsobem škodí blahu dítěte. Zdůrazňuje se ochrana dítěte před všemi formami sexuálního vykořisťování a sexuálního zneužívání. Zvláště komerční sexuální zneužívání je v Úmluvě zmíněno s tím, že smluvní státy úmluvy jsou povinny přijímat nezbytná **opatření k zabránění únosů dětí, prodávání dětí a obchodování s nimi** za jakýmkoliv účelem a v jakékoliv podobě. Rovněž jsou zmíněna **práva dítěte v procesu osvojení** a je zdůrazněno, aby se v první řadě bral v úvahu zájem dítěte. Dále je zmíněno **právo dítěte s duševním nebo tělesným postižením** požívat plného a řádného života v podmínkách zabezpečujících jeho důstojnost, podporujících jeho sebedůvěru a umožňujících jeho aktivní účast ve společnosti. Dítě má dle této Úmluvy rovněž právo na **získání nejvyšše dosažitelné úrovně zdravotního stavu, právo na využívání léčebných a rehabilitačních zařízení a právo na výhody sociálního zabezpečení**. S tím úzce souvisí i právo dítěte na životní úroveň nezbytnou pro jeho tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální rozvoj. Do výčtu těchto sociálních práv lze přiřadit dále **právo dítěte na vzdělání** a v neposlední řadě i práva dětí náležících k etnické, náboženské nebo jazykové menšině. Výslovně je zmíněno **právo dítěte na odpočinek a volný čas**, na účast ve hře a oddechové činnosti odpovídající věku dítěte, jakožto i na svobodnou účast v kulturním životě a umělecké činnosti. Další články této Úmluvy pojednávají o právu dítěte na **ochranu před hospodářským vykořisťováním** nebo před vykonáváním jakékoliv práce, která může být dítěti nebezpečná, může poškozovat jeho zdraví anebo mu bránit ve vzdělávání. S otázkami práce dětí, které jsou řešeny Úmluvou o právech dítěte, do značné míry souvisí i **Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 182**, týkající se zákazu a okamžitých opatření k odstranění nejhorších forem dětské práce, přijatá v roce 1999 na zasedání Mezinárodní konference práce, nejvyššího orgánu Mezinárodní organizace práce, která byla publikována ve Sbírce mezinárodních smluv jako Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 90/2002 Sb. m. s., o přijetí Úmluvy o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce. V souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie bylo třeba přijmout právní úpravu upravující práci dětí mladších 15 let. Úmluva též pamatuje na **práva dítěte v průběhu trestního řízení**, ve kterém je dítě v postavení obviněného, obžalovaného či uznaného vinným z porušení trestního práva.

Výše zmíněná právní úprava stanovuje právní rámec zajištění práv nezletilých dětí po obsahové stránce.

11.2.4 Institucionální zajištění sociálně-právní ochrany dětí a jimi přijaté dokumenty k ochraně nezletilých dětí

Rozsah institucionálního zajištění sociálně-právní ochrany dětí zahrnuje instituce mezinárodní, evropské, státní, soudní, správní a další instituce (např. neziskový sektor), jejichž úkolem je zajišťovat ochranu nezletilých dětí naplňovat po obsahové stránce zajišťování dodržování práv a svobod pro děti.

Výbor pro práva dítěte byl ustanoven ke zjišťování pokroku dosaženého státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy o právech dítěte, při plnění přijatých závazků. Zřizuje se desetičlenný výbor. Smluvní státy se zavázaly prostřednictvím generálního tajemníka Spojených národů předkládat Výboru pro práva dítěte **zprávy o opatřeních** přijatých k provedení výše uvedených práv dítěte, a to do dvou let ode dne, kdy se staly smluvní stranou, a poté každých pět let. Předkládané zprávy by měly obsahovat informace dostatečné k tomu, aby byl zabezpečen úplný přehled výboru o provádění úmluvy v dané zemi. Takto je zajištěna kontrola nad dodržováním Úmluvy o právech dítěte ve smluvních státech této úmluvy. Smluvní státy zajišťují provádění úmluvy pro-

střednictvím úpravy vnitrostátní legislativy. Deklarovaná práva dítěte jsou promítnuta do jednotlivých vnitrostátních právních norem, a tak je zajištěna jejich každodenní aplikace.

Organizace spojených národů byla založena v roce 1945. Mezi cíle této organizace patří rozvoj přátelských vztahů mezi národy, uskutečňování mezinárodní spolupráce, podpora prosazování lidských práv ve světě. **Všeobecná deklarace lidských práv**, která byla schválena Valným shromážděním OSN dne 10. 12. 1948, představuje obecnou mezinárodněprávní úpravu ochrany nezletilých dětí. Deklarace obsahuje tzv. Mezinárodní listinu práv. Z ní však lze pro oblast ochrany dětí vybrat pouze obecné ustanovení čl. 16 odst. 3, podle něhož je rodina přirozenou a základní jednotkou společnosti a má nárok na ochranu ze strany společnosti a státu. V čl. 25 odst. 3 se uvádí, že mateřství a dětství mají nárok na zvláštní péči a pomoc. Všechny děti, ať již manželské, či nemanželské, požívají stejné sociální ochrany. Lidská práva uvedená ve Všeobecné deklaraci lidských práv byla rozdělena do dvou paktů z důvodu rozdílných kontrolních mechanismů. Oblast ochrany dětí, resp. rodinněprávních vztahů, je zastoupena úpravou v **čl. 23 a 24 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech**, který byl zveřejněn ve vyhlášce ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb., o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

Rodinněprávní otázky na poli mezinárodního práva upravují rovněž dokumenty přijaté **Haagskou konferencí o mezinárodním právu soukromém**. Mezinárodní konference, k nimž patří i výše uvedená Haagská konference o mezinárodním právu soukromém, jsou zvláštním shromážděním zástupců jednotlivých členských států, kteří byli zmocněni projednat a vyřešit určité otázky společného zájmu na mezinárodněprávní úrovni. Haagská konference se pak vůči ostatním konferencím vyznačuje tím, že má stálý charakter a předmětem jejího zájmu je **příspěvat k vyšší úrovni právní úpravy mezinárodního práva soukromého** (tedy toho práva, které se týká právních vztahů nikoliv mezi státy, ale především mezi jednotlivými subjekty a osobami z různých států). **Ve vztahu k ohroženým dětem lze za nejvýznamnější dokumenty Haagské konference o mezinárodním právu soukromém považovat jednak Úmluvu o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí**, která byla přijata dne 25. 10. 1980 a v České republice byla vyhlášena jako sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 34/1998 Sb., o sjednání Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí, a jednak **Úmluvu o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení** ze dne 29. 5. 1993, která byla vyhlášena jako Sdělení Ministerstva zahraničí. V souvislosti s rozšiřující se migrací osob v rámci celé Evropy se stává stále aktuálnější otázka právní úpravy, která by měla zabránit tzv. **občanskoprávním únosům dětí**. Dle čl. 3 výše uvedené **Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí** se za protiprávní přemístění nebo zadržení dítěte považuje, jestliže: bylo porušeno právo péče o dítě, které má osoba, instituce nebo kterýkoliv jiný orgán buď společně, nebo samostatně, podle právního řádu státu, v němž dítě mělo své obvyklé bydliště bezprostředně před přemístěním nebo zadržením, v době přemístění nebo zadržení bylo toto právo skutečně vykonáváno, společně nebo samostatně, nebo by bylo takto vykonáváno, kdyby nedošlo k přemístění či zadržení. Právo péče o dítě může vyplývat zejména ze zákonů nebo ze soudního či správního rozhodnutí nebo z dohody platné podle právního řádu daného státu. Je třeba podotknout, že úmluva se skutečně týká pouze únosů občanskoprávních a vůbec se nezabývá únosy trestněprávními, tedy únosy ve smyslu právní úpravy trestního zákona, který upravuje skutkovou podstatu trestného činu únosu. **Únos v trestněprávním pojetí** vymezuje v českém právním řádu příslušná skutková podstata takto: „Kdo dítě (nebo osobu) stížené duševní poruchou nebo nedostatečně vyvinuté odejme z opatrování toho, kdo má podle zákona nebo podle úředního rozhodnutí povinnost o ně pečovat, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta či peněžitým trestem.“ Tolik základní skutková podstata trestného činu únosu. Další významnou oblastí zájmu Haagské konference je oblast mezinárodních osvojení, tzn. osvojení, v nichž vystupují osvojenci a osvojitelé pocházející z různých zemí. Tato oblast je upravována zejména **Úmluvou o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvoje-**

ní. Haagská konference o mezinárodním právu soukromém se mimo jiné zabývá harmonizací právních předpisů a snaží se přispívat ke snadnému uplatnění práv deklarovaných v úmluvách či jejich vykonatelnosti. K tomuto účelu slouží **Úmluva o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí**, uveřejněná jako Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 141/2001 Sb. m. s. Ze starších úprav je namísto zmínit **Úmluvu o uznávání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti**, vyhlášenou jako vyhláška ministra zahraničních věcí č. 132/1976 Sb., o Úmluvě o uznávání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti.

Další institucí, zajišťující dodržování práv nezletilých dětí, je **Rada Evropy**. Má postavení významné mezinárodní organizace, která sice omezuje své aktivity na evropské státy, ale kterou je nutno důsledně odlišovat od Evropských společenství, resp. EU. Rada Evropy je starší (vznikla již v roce 1949) a má rovněž poněkud odlišné cíle – usiluje zejména o podporu myšlenky právního státu a snaží se prosazovat ochranu dodržování lidských práv a svobod. Jejím nejznámějším orgánem je zřejmě **Evropský soud pro lidská práva se sídlem ve Štrasburku**. Mezi významné **dokumenty přijaté Radou Evropy** v oblasti péče o děti řadíme zejména **Evropskou sociální chartu** přijatou dne 18. 10. 1961 a uveřejněnou jako Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 14/2000 Sb. m. s., o Evropské sociální chartě, dále **Evropskou úmluvu o osvojení dětí** přijatou dne 24. 4. 1967 a uveřejněnou jako Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 132/2000 Sb. m. s., o přijetí Úmluvy o osvojení dětí, a konečně i **Evropskou úmluvu o výkonu práv dětí**, kterou nalezneme jako Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 54/2001 Sb. m. s., o přijetí Evropské úmluvy o výkonu práv dětí. Rovněž je vhodné zmínit **Evropskou úmluvu o právním postavení dětí narozených mimo manželství** uveřejněnou jako Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 47/2001 Sb. m. s. Rada Evropy a její orgány se dlouhodobě zabývají, samozřejmě mimo jiné, problematikou ochrany dětí ve vztahu k dětem týraným, zneužívaným a zanedbávaným. Významným počinem této organizace je zavedení samotné **definice syndromu zneužívaného a zanedbávaného dítěte** v roce 1992. Na definici jevu navazuje **Doporučení vybraných expertů zdravotního výboru Rady Evropy pro medikosociální aspekty CAN**, které bylo Radou ministrů členských zemí Rady Evropy přijato jako Doporučení č. R (93) 2 ze dne 22. 3. 1993. Doporučení o medikosociálních aspektech CAN zdůrazňuje nutnost vytvoření systému efektivní prevence, ohlašování, ověřování, vyšetřování, léčby a sledování případů zneužití dítěte. Toto zmíněné doporučení respektuje Doporučení č. R (79) 17 týkající se ochrany dětí před špatným zacházením, Doporučení č. R (85) o násilí v rodině a Doporučení č. R (90) 2 o sociálních opatřeních ve vztahu k násilí v rodině. Dalšími významnými dokumenty jsou Doporučení č. R (91) 11 o sexuálním vykořisťování, dětské pornografii, prostituci a únosech dětí a Doporučení č. R (1371) o týrání, zneužívání a zanedbávání dětí, z roku 1998. Vstoupí-li mezinárodní úmluvy tohoto typu v platnost, v převážné většině případů je zapotřebí, aby smluvní stát určil tzv. **ústřední orgán**. Ústřední orgán je styčným orgánem při komunikaci se smluvními státy, které uzavřely danou úmluvu.

V České republice to je **Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí** (dále jen „Úřad“) se sídlem Benešova 22, 602 00 Brno. Úřad, který je podřízen Ministerstvu práce a sociálních věcí, nahradil dřívější Ústředí pro mezinárodněprávní ochranu mládeže v působnosti Ministerstva spravedlnosti. Ustanovení § 35 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů blíže rozvádí jeho působnost na poli poskytování sociálně-právní ochrany dětí ve vztahu k cizině.

Výčet ústavněprávních a mezinárodních norem je doplněn o právo Evropského společenství (resp. Evropské unie). Toto právo bývá často nazýváno jako **evropské právo** nebo jako komunitární právo a tvoří samostatný právní řád, který nelze přiřadit ani k právu mezinárodnímu, jemuž byla věnována pozornost v předchozích odstavcích, ani k vnitrostátnímu právu České republiky. Vzájemné vztahy těchto právních řádů jsou mimořádně komplikované. Evropské (komunitární) právo nepatří ani k jedné z dalších skupin, ale přesto z jeho právních norem mohou vyplývat prá-

va a povinnosti zavazující jak Českou republiku a její orgány, tak i přímo její občany. Od vstupu České republiky dne 1. 5. 2004 do Evropské unie jsou závazné i **prameny práva Evropské unie (Evropského společenství)**, zejména nařízení a směrnice. Obecně je třeba zdůraznit, že **nařízení (Regulations)** jsou bezprostředně závazná a stávají se součástí právního řádu každého členského státu Evropské unie, na rozdíl od **směrnic (Directives)**, které **nejsou** bezprostředně závazné, avšak zakládají povinnost členských států převzít příslušnou právní úpravu do jejich právního řádu. Snahou Evropské unie je sjednotit pravidla tak, aby byly co nejvíce odstraněny odlišnosti dané právními řády jednotlivých členských států a došlo tak k větší harmonizaci a unifikaci právních řádů. Vyšší míra slučitelnosti právních řádů by přispěla i k efektivnějšímu vymáhání práva v rámci evropského prostoru.

11.2.5 Sociálně-právní ochrana dětí v rámci EU

Ochrana dětí v právní úpravě a EU řeší jednotlivé orgány Evropské unie mimo jiné tak, že usilují o vzájemné uznávání a vykonávání civilních rozsudků soudů jednotlivých členských států. Prvním krokem k dosažení tohoto cíle bylo přijetí **nařízení Rady (ES) č. 1347/2000 ze dne 29. 5. 2000 o soudní příslušnosti a uznávání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti obou manželů k dětem**. Toto nařízení upravuje případy řešení rodinněprávních vztahů v případech, kdy členové rodiny jsou rozdílné národnosti či nežijí ve stejném členském státě EU. V souvislosti s obecnou migrací osob v rámci EU (která je však sama o sobě pouze výrazem uskutečňování jedné ze základních svobod, na nichž stojí EU – svobody pohybu) totiž počet takových rodin stoupá a je třeba stanovit jednotná pravidla jak pro stanovení soudní příslušnosti národních soudů, tak i pro uznávání a výkon rozsudků národních soudů vydaných ve věcech manželských a věcech rodičovské zodpovědnosti. Toto nařízení je aplikováno na ta soudní řízení, která se týkají rozvodu, neplatnosti manželství a rodičovské zodpovědnosti, pokud je řízení spojeno s rozvodem manželství rodičů dítěte a rozhodnutí bylo vydáno po 1. březnu 2001. Příkladem rozhodnutí soudu o rodičovské zodpovědnosti ve smyslu této směrnice je rozhodnutí o výchově (*custody rights*) či rozhodnutí o styku druhého rodiče s dítětem (*access rights*). Toto nařízení je aplikováno v členských zemích EU s výjimkou Dánska. Úprava nařízení stanoví jasná pravidla a uvádí jednotný postup řešení těchto situací:

- a) ustanovení soudní pravomoci soudů jednoho členského státu k rozhodnutí o rozvodu manželství rodičů dítěte a o otázkách spojených s rodičovskou zodpovědností obou rodičů;
- b) stanovení pravidel uznání a výkonu rozsudku soudu jednoho členského státu v jiném členském státě EU.

Nová právní úprava ochrany dětí je dána nařízením Rady (ES) 2201/2003 ze dne 27. listopadu 2003 o soudní příslušnosti, uznání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti, kterým se ruší nařízení č. 1347/2000. Jak je již z názvu zřejmé, toto nařízení ruší předešlé nařízení č. 1347/2000 a zavádí rozsáhlejší právní úpravu, která komplexněji řeší uznání a výkon rozsudků v rodinněprávní oblasti. Toto nařízení nabývá účinnosti dne 1. 3. 2005 s výjimkou ustanovení článku 67 a 70, účinných již ode dne 1. 8. 2004. Nové nařízení zaručuje dítěti **právo na zachování styku s oběma rodiči po rozvodu rodičů**, pokud rodiče žijí v různých členských státech EU. Může se stát, že rodič se bude zdráhat umožnit dítěti cestovat do jiného členského státu, aby navštívilo druhého rodiče, navzdory tomu, že rozsudek upravuje právo styku dítěte a rodiče. Nové Nařízení Rady č. 202/2003 usiluje o předcházení takovým případům a výslovně stanoví, že **rozsudky soudu** jednoho členského státu EU týkající se úpravy práva styku rodiče s dítětem **jsou bez dalšího uznány** a vykonatelné v dalším členském státě EU. Vykonatelnost rozsudku v druhém členském státě nastává okamžikem doručení oprávněnému rodiči dítěte. Tato úprava je pokrokem oproti úpravě v nařízení č. 1347/2000, které vychá-

zí z předpokladu, že uznání vykonatelnosti rozhodnutí soudu o úpravě styku rodiče s dítětem předchází ještě dodatečné řízení – nařízení č. 2201/2003 spolu s Úmluvou o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí přijatou **ochranu dětí před občanskoprávními únosy**.

Vztah mezi zmíněnou úmluvou a tímto nařízením je uveden v čl. 60–62 nařízení. Je výslovně uvedeno, že vztahy mezi členskými státy mají být řešeny podle nařízení a aplikace tohoto nařízení má přednost před aplikací zmíněné úmluvy. Pokud však úmluva upravuje další skutečnosti, které nejsou upraveny tímto nařízením, je třeba aplikovat na řešení právních vztahů tuto úmluvu. Nařízení si klade za cíl zabránit občanskoprávním únosům zejména tím, že dává soudům členského státu, z něž bylo dítě uneseno, přednostní právo rozhodnout o meritů věci (přesněji řečeno stanoví, že těmto soudům zůstává zachována jejich příslušnost i navzdory únosu). Uvedená přednost při rozhodování by měla zabránit snahám jednoho z rodičů dítěte uchýlit se k únosu dítěte ve snaze dovést případ dítěte před jiný soud, než ve kterém má dítě stálý pobyt. Mnohdy totiž dochází k tomu, že jeden z rodičů se domnívá, že soud ve státě jeho trvalého pobytu bude kauzu řešit odlišně od soudu v členském státě, ve kterém má dítě trvalý pobyt a z něhož bylo uneseno, a právě výše zmiňovaná úprava by měla těmto situacím předcházet. Z uvedených zásad připouští nařízení dvě důležité výjimky. Dle úpravy obsažené v nařízení č. 2201/2003 může soud členského státu, do kterého bylo dítě uneseno, ve kterém má trvalý pobyt, pokud **dítěti hrozí nebezpečí**, že by mohlo být v případě návratu do tohoto státu trvalého pobytu v ohrožení, zasáhnout. Dále pak soud členského státu, do kterého dítě bylo uneseno, má rovněž možnost rozhodnout o **ne-navrácení dítěte** do členského státu, ve kterém má toto dítě trvalý pobyt, pokud s ohledem na věk a vyspělost dítěte shledá, že je již třeba respektovat **názor dítěte** a jeho přání nevrátit se do tohoto členského státu.

Na závěr této části, věnované evropskému právu, je třeba zmínit i **Chartu základních práv EU (Charter of Fundamental Rights of European Union)**, která byla vyhlášena dne 18. 12. 2000 v Úředním věstníku ES v řadě C pod číselným označením 2000/C 364/13. V čl. 24 Charty jsou uvedena práva dítěte a je výslovně upraveno právo dítěte na ochranu a péči zabezpečující zdravý vývoj (*well-being*), dále právo být vyslyšeno. Názor dítěte je třeba respektovat s ohledem na věk a jeho vyspělost ve všech záležitostech, které se dítěte týkají. Rovněž je zdůrazněn princip, který se prolíná všemi úpravami práv dítěte, a to zájem a blaho dítěte. Zájem a blaho dítěte je třeba chápat jako základní princip všeho konání týkajícího se dítěte, ať je konáno soukromoprávními, či veřejnoprávními subjekty.

Při poskytování sociálně-právní ochrany dětí je třeba počítat s případy **rodinných vztahů s cizím prvkem**. Může dojít k tzv. kolizi právních řádů. Jde o ty případy, kdy se v právních vztazích vyskytne otázka, kterou upravují dva různé právní řády, mnohdy rozdílně. V těchto případech, není-li možné použít právo Evropské unie, je třeba postupovat podle zákona č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon obsahuje **kolizní normy** upravující rovněž vztahy mezi manžely (ustanovení § 19–22), vztahy mezi rodiči a dětmi (ustanovení § 23–27) a též opatrovnictví (ustanovení § 28–31). Další ustanovení zákona vymezují pravomoc českých justičních orgánů (ustanovení § 38).

Akční plán k naplnění Národní strategie ochrany práv dětí 2012–2015 pod názvem „Právo na dětství“

Česká republika při akceptování výše zmíněné právní úpravy zpracovala **Národní strategii ochrany práv dětí a vypracovala Akční plán k naplnění Národní strategie ochrany práv dětí 2012–2015 pod názvem „Právo na dětství“**. Na zpracování se podílelo několik ministerstev a je základním strategickým dokumentem k zajištění zejména koordinovanosti péče o nezletilé děti v České republice. Jednalo se patrně o nejrozsáhlejší dokument zpracovaný k zajištění ochrany nezletilých dětí a k naplnění jejich stanovených práv a tím i obsahové a institucionální zajištění kvality života nezletilých dětí. Nyní je naplňován akční plán **Národní strategie ochrany práv dětí s akčním obdo-**

bím 2012–2018, která byla schválena usnesením vlády č. 4 ze dne 4. ledna 2012. Tato strategie reaguje na zásadní nedostatky systému, jejichž existenci potvrdila řada výzkumů, a poukazují na ně i doporučení významných mezinárodních institucí (např. Výbor OSN pro práva dítěte).

Kontrolní otázky a úkoly

1. *Jaké je postavení sociálně-právní ochrany v našem právním řádu?*
2. *Jaká je základní právní úprava v mezinárodních dokumentech?*
3. *Popište specifika evropské právní úpravy.*

Použitá a doporučená literatura

1. Břicháček, V., Mikšík, O. (1982). Vztah mezi stylem rodinné výchovy v dětství a strukturou psychických zátěží v dospělosti. *Československá psychologie: Časopis Pro Psychologickou Teorii a Praxi* 26(3): 214–221.
2. Clark, R. E., Freeman Clark, J., Adamec, C. A. (2007). *The Encyclopedia of Child Abuse*. New York: Facts on File, 416 s.
3. Drábková, H. (1995). Zkoumání podílu vlivu dědičnosti a výchovy na rysy osobnosti extroverze-introverze a stabilita-labilita. *Československá psychologie* 39(6): 503–511.
4. Frost, N., Johnson, L., Stein, M., Wallis, L. (1996). *Negotiated Friendship – Home- Start and Delivery Support*. Leicester: Home Start UK.
5. Jedlička, R., a kol. (2004). *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 480 s.
6. Novotná, V., Schimmerlingová, V. (1992). *Sociální práce: její vývoj a metodické postupy*. Praha: Karolinum, 128 s.
7. Pemová, T., Ptáček, R. (2012). *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. Praha: Grada, 187 s.
8. *Rodinná politika*. MPSV ČR. [online] [cit. 2018-10-21]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/4>
9. Řezáč, J. (1998). *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 168 s.
10. Švestka J., Dvořák, J., Fiala, J., Zuklínová, M., a kol. (2014). *Občanský zákoník, komentář, Svazek II (§ 655 až 975)*. Praha: Wolters Kluwer, 731 s.

12 Funkce procesních předpisů při zajištění ochrany práv nezletilých dětí

JANA BORSKÁ

Klíčová slova: občanský soudní řád; procesní předpisy; správní řád; zvláštní řízení soudní

12.1 Úvod

Všechny procesní předpisy jsou zařazeny do oblasti práva veřejného. Ochrana práv nezletilých dětí je upravena **zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí**, v platném znění (ZSPOD), který prošel v roce 2013 zásadní a rozsáhlou právní úpravou, ten se v procesní části řídí **zákonem č. 500/2004 Sb., správní řád**, v platném znění. Právní úprava rodinného práva je nově včleněna do občanského zákoníku č. 89/2012 Sb., v platném znění, když původní zákon o rodině č. 94/1963 byl novou právní úpravou zrušen. Rozhodování soudů se v obecné části řídí **občanským soudním řádem č. 99/1963 Sb.**, v platném znění (OSŘ) a speciální právní úprava je uvedena v **zákoně č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních**, v platném znění (ZŘS).

12.2 Správní řízení – obecná charakteristika

Správní řízení (též *správní proces*) je postup *správního orgánu*, jehož účelem je vydání rozhodnutí, jímž se v určité věci zakládají, mění nebo ruší práva anebo povinnosti jmenovitě určené osoby nebo jímž se v určité věci prohlašuje, že taková osoba práva nebo povinnosti má, anebo nemá. **Správní řízení upravuje v ČR zejména správní řád (zákon č. 500/2004 Sb.)**, který stanoví obecný postup ve správním řízení a kterého se užije, nestanoví-li jiné zákony postup zvláštní. Rámcové požadavky na právní úpravy správního řízení v členských státech Rady Evropy stanovuje Rezoluce Výboru ministrů Rady Evropy č. (77) 31, o ochraně jednotlivce ve vztahu ke správním aktům. Jde o procesní předpis, podle kterého rozhodují všechny správní úřady. Jedná se o obecnou právní úpravu procesu, každý právní předpis – např. zákon o OSPOD – má pak zahrnutu speciální právní úpravu procesního postupu, jejichž aplikace má přednost před obecnou právní úpravou danou správním řádem.

12.2.1 Základní pravidla správního řízení

Základní pravidla správního řízení se promítají do dalších ustanovení správního řádu a jsou důležitá pro jejich výklad, uplatňují se též samostatně a bezprostředně a tak regulují chování subjektů správního řízení, zejména správních úřadů.

1. Zásada legality – porušení zákona má za následek přezkoumání nezákonného rozhodnutí, příp. nahrazení škody.
2. Zásada správnosti – správní orgán je povinen použít nejvhodnějších prostředků, které vedou k správnímu vyřízení věci.

3. Zásada ochrany veřejného a jiného obecného zájmu – správní orgány jsou povinny vyžadovat plnění povinností od osob, které jsou účastníky správního řízení nebo kterým byly tyto povinnosti uloženy (za neplnění může uložit pořádkovou pokutu).
4. Zásada ochrany práv a zájmů adresátů veřejné správy – správní orgány jsou povinny chránit práva a právem chráněné zájmy fyzických i právnických osob.
5. Zásada přednosti smírného řešení – správní orgán se vždy, pokud to připouští povaha věci, pokusí o smírné vyřízení.
6. Zásada součinnosti správních orgánů s účastníky řízení – i mimo rámec konkrétního řízení je povinností správního orgánu poučit potenciální účastníky o právních předpisech, aby při neznalosti právních předpisů neutrpěli újmu, sem lze zařadit institut dožadování OSPOD v místě konání soudů k účasti na jednání, případně provedení šetření v místě, kde se dítě zdržuje.
7. Zásada rychlosti a hospodárnosti – zbytečné průtahy v řízení či zbytečné zatěžování účastníků lze kvalifikovat jako nesprávný úřední postup.
8. Zásada materiální pravdy – rozhodnutí správního orgánu vychází ze spolehlivě zjištěného stavu věci, správní orgán není vázán návrhy účastníků, příp. jejich shodným tvrzením.
9. Zásada přesvědčivosti rozhodnutí – že rozhodnutí musí být srozumitelně a jednoznačně odůvodněno.
10. Zásada rovnosti účastníků řízení – v řízení, kde vystupuje více účastníků, mají všichni rovná procesní práva a povinnosti.

Všechny tyto zásady musí být v rovnováze a uplatňovány současně, s hledáním optimálního řešení.

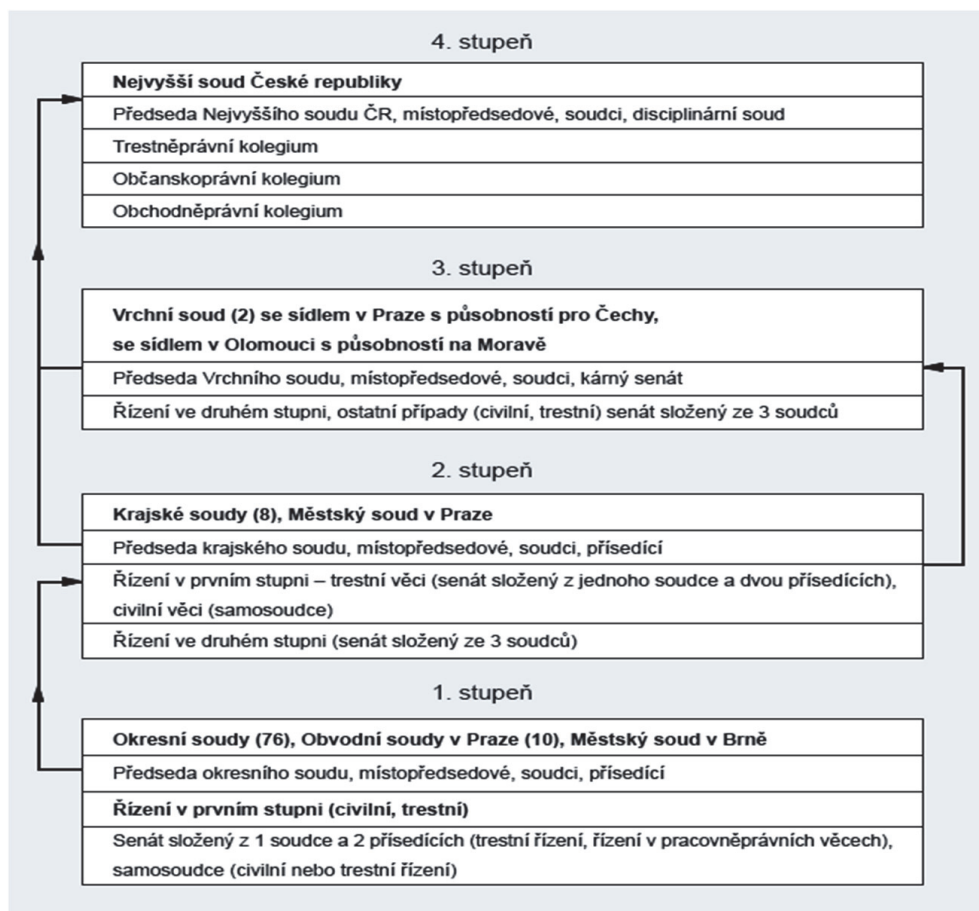
12.2.3 Stadia správního řízení

Prvním stadiem je **zahájení správního řízení** – na žádost nebo z úřední povinnosti. U OSPOD bude převažovat zahájení řízení z moci úřední. Dalším stadiem je **shromažďování podkladů pro vydání rozhodnutí**, kde správní úřad získává poznatky o důkazních prostředcích, organizuje např. místní šetření za účelem zjištění situace v rodině. Pak následuje zajištění **účelu a průběhu řízení**, např. zajištění přítomnosti určitých osob, předvolání k jednání či předvedení k jednání, pokud se účastník sám nedostaví. Řízení přezkumné zahrnuje podání **opravného prostředku účastníkem řízení**, který směřuje proti konkrétnímu – dle názoru účastníka nesprávnému – rozhodnutí vydanému orgánem, který v daném řízení rozhoduje a jehož smyslem je docílit opravy tohoto rozhodnutí dle představ účastníka. O opravném prostředku nejčastěji rozhoduje orgán nadřízený orgánu, který rozhodnutí vydal. Rozeznáváme řádné (odvolání, odpor, námitky, rozklad) a mimořádné (přezkum nadřízeným orgánem, obnova řízení, správní žaloba) opravné prostředky. Následuje pak vykonávací řízení, pokud účastník nesplní uloženou povinnost v rozhodnutí řádně a včas.

12.3 Občanské soudní řízení – základní charakteristika

V občanském soudním řízení soudy projednávají a rozhodují spory a jiné právní věci, které vyplývají z poměrů soukromého práva, a provádějí výkon rozhodnutí, která nebyla splněna dobrovolně; dbají přitom, aby nedocházelo k porušování práv a právem chráněných zájmů fyzických a právnických osob a aby práv nebylo zneužíváno na úkor těchto osob.

Soustava soudů v České republice

12.3.1 Základní principy soudnictví a civilního procesu

Zakotveny jsou v čl. 81, 82, 95, 96 Ústavy, čl. 36–38 Listiny, § 1–6 OSŘ, v zákoně o soudech a soudcích, v zákoně o zvláštních řízeních soudních, některé nejsou v právních předpisech výslovně vyjádřené.

Principy odpovídající právu na spravedlivý proces:

- **Princip předvídatelnosti – soud má v řízení postupovat předvídatelně.**
- **Nezávislost a nestrannost soudů a soudců** – soud má v procesu povahu „nezúčastněného třetího“ subjektu, přísné oddělení (organizační i kompetenční) od ostatních orgánů státu; soudy (soudci) jsou plně suverénní a nesmějí být politicky ani jinak ovlivňovány, soudci jsou jmenováni hlavou státu bez časového omezení, odvolávání jsou jen na základě řízení kárného soudu, jsou dostatečně finančně ohodnoceni.
- **Princip zákonného soudu a zákonného soudce** – zřízení soudu jako instituce, jeho složení pro určitou kauzu i pravidla jeho výběru musí být stanovena zákonem, příslušnost soudu i soudce stanoví zákon; pouze zákonem, tedy obecně pro všechny subjekty stejně, má být stanoveno, kterým soudům (soudcům) které věci k rozhodování náležejí.
- **Princip rovnosti** – účastníci (strany) musí stát před soudem v rovném (rovnoprávném) postavení, aniž by jedna strana byla procesně zvýhodněna; garance stejných možností účasti, vyjádření se k jednání oběma stranám, k záruce rovnosti patří právo použití mateřského jazyka v jednání před soudem; náklady na tlumočení hradí dle judikatury stát bez nároku na náhradu.

- **Právo na právní pomoc** – směřuje k tomu, aby ochrana práv byla efektivní; toto právo přiznáno od počátku v každém řízení.
- **Princip veřejnosti** – soud rozhoduje zásadně po jednání, k němuž má každý přístup, vyloučit veřejnost z jednání nebo jeho části lze jen při splnění zákonných důvodů.
- **Princip ústnosti a přímosti** – podstatné v procesu je to, co bylo ústně sděleno (proto jednání začíná tzv. přednesy účastníků); tuto zásadu nenarušuje ani to, že účastník má možnost odkázat na písemné podání, soud je v přímém, osobním styku s účastníky; v současnosti je omezován zastoupením advokátem; odlišovat od práva být přítomen – to je neomezitelné (ale není povinností).
- **Princip hospodárnosti** – ochrana práv má být poskytnuta rychle, účinně a bez zbytečných nákladů; na průtahy si lze stěžovat podáním stížnosti.

A také tzv. **odvětvové principy civilního procesu:**

- **Zásada dispoziční** – procesní iniciativa je dána do rukou účastníků; založena na ideji právního zájmu = iniciativu má ten, kdo uplatňuje či brání svůj právní zájem, touto zásadou je ovládáno sporné řízení (podání žaloby, změna či zpětvzetí, soudní smír, odvolání žaloby) a **zásada oficiality** – uplatňuje se v nesporném řízení, a to z důvodu zohledňování obecného zájmu a právní ochrany slabších, řízení se zahajuje z podnětu soudu.
- **Zásada projednací** – skutkový stav je soudem zjišťován v rozsahu účastníky tvrzeném a za pomoci důkazů účastníky označených (navržených), typická pro sporná řízení.
- **Zásada vyšetřovací** – za objasnění skutkového stavu potřebného k požadovanému rozhodnutí nese odpovědnost soud; tato zásada nevylučuje povinnost účastníků uvádět rozhodné skutečnosti a nabízet důkazy, ale nespojuje tuto povinnost s procesními břemeny, tato zásada se v zásadě uplatňuje jen v nesporných řízeních, např. ve věcech péče o nezletilé.
- **Zásada volného hodnocení důkazů** – soud posuzuje provedené důkazy nejprve z hlediska jejich důležitosti pro rozhodnutí; důkazy, které se týkají podstatných skutkových okolností, hodnotí jednotlivě po stránce jejich zákonnosti (zda byly provedeny v souladu se zákonem) a z hlediska jejich věrohodnosti; jednotlivé poznatky takto získané pak porovná navzájem; výsledkem jsou skutková zjištění, z nichž vyplývá závěr o skutkovém stavu věci, který je základem pro právní posouzení podle norem hmotného práva, touto zásadou se řídí české civilní právo.
- **Legální teorie důkazní** – zákon stanoví důkazní sílu jednotlivých důkazních prostředků, popř. stanoví, které důkazní prostředky jsou pro prokázání určitých skutečností nutné a v jakém rozsahu, jediným náznakem legální teorie důkazní v našem právním řádu je stanovení důkazní síly veřejné listiny.

Občanské soudní řízení má směřovat pokud možno k pravdivému poznání, které jediné může být v principu základem spravedlivého rozhodnutí; pravdivost poznání je však určována a do jisté míry i limitována pravidly, v jejichž rámci se poznávání skutečností děje.

12.3.2 Pravomoc a příslušnost soudů

Řízení se koná u toho soudu, který je věcně a místně příslušný. Pro určení věcné a místní příslušnosti jsou až do skončení řízení rozhodné okolnosti, které tu jsou v době jeho zahájení. Je-li místně příslušných několik soudů, může se řízení konat u kteréhokoli z nich. Jde-li o věc, která patří do pravomoci soudů České republiky, ale podmínky místní příslušnosti chybějí nebo je nelze zjistit, určí Nejvyšší soud, který soud věc projedná a rozhodne. Pod **pravomocí** lze rozumět souhrn oprávnění a povinností, které zákon přiznává soudům k výkonu jejich činnosti. Náleží sem výkon soudnictví ve věcech trestních a občanskoprávních a také agend opatrovnických. Určuje, které

věci projednávají a rozhodují soudy a který konkrétní soud se má věci zabývat (okresní, krajský, vrchní, nejvyšší). **Občanskoprávní pravomoc stanoví občanský soudní řád nebo zákon o zvláštních řízeních soudních.** Soudy projednávají a rozhodují věci, které vyplývají z občanskoprávních, pracovních, rodinných i obchodních vztahů. Jedná se o vztahy upravené NOZ, ZOK, zákoníkem práce a dalšími právními normami, které s uvedenými základními předpisy souvisejí. Soudy zaměřují svoji činnost k tomu, aby nedocházelo k porušování práv a zákonem chráněných zájmů fyzických a právnických osob a aby nebylo zneužíváno práv na úkor těchto osob. Zjistí-li soud, že věc nespadá do jeho pravomoci, řízení usnesením zastaví. Po právní moci tohoto usnesení postoupí soud věc kompetentnímu orgánu.

Pokud se jedná o příslušnost soudů – rozlišujeme příslušnost:

1. Věcnou (druhovou, předmětovou) – vymezuje okruh působnosti mezi jednotlivými druhy soudů (určuje, který stupeň soudů má rozhodovat o určitých věcech v prvním stupni, řeší ji občanský soudní řád, k řízení **v 1. stupni jsou většinou příslušné okresní soudy**. Věcná příslušnost je v OSŘ upravena v § 9 a dále v § 3 ZŘS. Obecně platí, že nestanoví-li zákon jinak, jsou v řízení **v prvním stupni** příslušné okresní soudy. Krajské soudy rozhodují jako soudy prvního stupně **v případech uvedených v § 9 odst. 2 OSŘ** (např. ve sporech o vzájemné vypořádání úhrady přeplatku na dávce důchodového pojištění, nemocenského pojištění, státní sociální podpory a pomoci v hmotné nouzi a ve sporech o vzájemné vypořádání regresní náhrady zaplacené v důsledku vzniku nároku na dávku nemocenského pojištění) nebo v § 3 odst. 2 ZŘS (např. ve věcech kapitálového trhu, ve věcech jmenování opatrovníka právnické osobě).

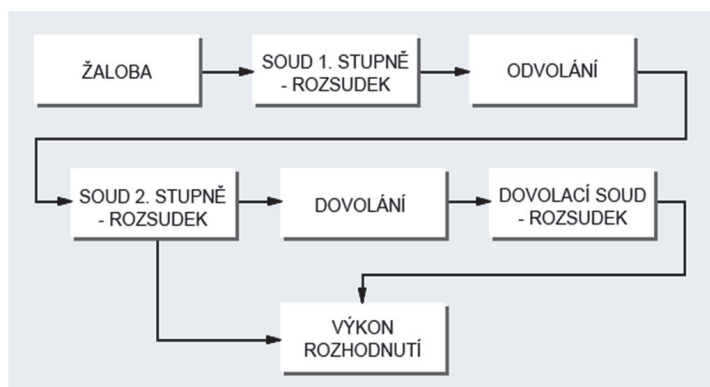
Krajské soudy jako soudy prvního stupně dále rozhodují **v některých obchodních věcech** (ve sporech mezi obchodními korporacemi, jejich společníky nebo členy a členy jejich orgánů či likvidátory, jde-li o vztahy týkající se výkonu funkce členů orgánů nebo likvidace, ve věcech ochrany názvu a pověsti právnické osoby, ve sporech z koupě závodu, pachtu závodu nebo jeho části). Nově v návaznosti na rekodifikaci soukromého práva, tj. nabytím účinnosti nového občanského zákoníku a zákona o obchodních korporacích od 1. ledna 2014, že pro řízení o sporech ze závazkových vztahů, a to i mezi podnikateli, budou v prvním stupni příslušné okresní soudy. Ve druhém stupni rozhodují soudy o odvoláních proti rozhodnutím okresních soudů (příslušný krajský soud) a krajských soudů (vrchní soud).

2. Funkční – vymezuje rozsah působnosti mezi soudy různého druhu při projednání téže věci po sobě: procesní zákon určuje pravidla pro funkční příslušnost soudů jak v řízení odvolacím, tak v řízení dovolacím.

3. Místní – vymezuje rozsah působnosti mezi jednotlivými soudy téhož druhu a úrovně. **Základním pravidlem je, že k řízení je příslušný obecný soud účastníka, proti němuž návrh směřuje (žalovaného), není-li stanoveno jinak.**

Obecným soudem fyzické osoby je okresní soud, v jehož obvodu má osoba bydliště, a nemá-li bydliště, pak je to okresní soud, v jehož obvodu se zdržuje. Má-li fyzická osoba bydliště na více místech, jsou jejím obecným soudem všechny okresní soudy, v jejichž obvodu bydlí s úmyslem zdržovat se tam trvale. Obecným soudem fyzické osoby, která je podnikatelem, je ve věcech vyplývajících z podnikatelské činnosti místně příslušný okresní soud, v jehož obvodu má sídlo. Obecným soudem právnické osoby je okresní soud, v jehož obvodu má sídlo.

12.3.3 Průběh řízení

Zdroj: Bussiness info (2018)

Účastníci řízení

Účastníky sporného řízení jsou žalobce a žalovaný. Okruh účastníků řízení vymezuje žalobce, proto je jeho povinností též konkrétně označit žalovaného či žalované. **Žalobce (navrhovatel, strana žalující)** – tvrdí v žalobě, že je nositelem subjektivního hmotného práva a označuje v žalobě subjekt, o kterém tvrdí, že je nositelem odpovídající hmotněprávní povinnosti – **žalovaného (odpůrce, strana žalovaná)**. Tyto subjekty se stávají účastníky řízení výlučně na základě procesních úkonů, tj. na základě svého právem aprobovaného projevu vůle či projevu vůle protistrany, který je adresován soudu, a to od okamžiku, kdy projev vůle dojde soudu.

Žaloba je procesní úkon, jímž se žalobce obrací na soud se žádostí o poskytnutí právní ochrany proti určitému odpůrci (žalovanému); tento procesní úkon zahajuje řízení, jehož konkrétní účastníky a konkrétní předmět závazně vymezuje a zakládá povinnost soudce o něm v souladu s právem rozhodnout. Procesněprávní vztah založený žalobou je sice **třístranný (žalobce – žalovaný – soud)**, avšak procesní práva a povinnosti mezi stranami sporu mohou vznikat a být vykonávány pouze prostřednictvím soudu. Složkami občanskoprávní žaloby jsou: **strany, předmět žaloby, žalobní důvod**.

- **Strany (účastníci řízení)** – přesné vymezení okruhu účastníků v žalobě je bezvýjimečným požadavkem individualizace žaloby (v civilním řízení je nemyslitelné, aby se určení žalovaného přenechávalo někomu jinému), výjimka platí např. v případě, je-li žalovaný neznámého pobytu – lze žádat o soudní ustanovení opatrovníka.
- **Předmět žaloby** – předmětem žaloby je **žalobní nárok** (procesní nárok) – nárok žalobcem v žalobě uplatňovaný (obsažen v žalobním petitu). Žalobce musí přesně svůj žalobní nárok vyjádřit, nelze ho ponechat např. na soudu. Žalobce může volit, jaký nárok bude uplatňovat či v jakém rozsahu jej bude uplatňovat.
- **Žalobní důvod (právní důvod žaloby)** – žalobním důvodem je právní poměr, o který žalobce opírá svůj uplatňovaný nárok a jenž vyplývá ze souhrnu tvrzených skutečností (vlastnické právo, obligační právo atd.); právní kvalifikace skutečností je věcí soudu.

Náležitosti žaloby

- **Označení soudu** – žalobce vyjadřuje určení věcné a místní příslušnosti, popř. volbu příslušnosti (tam, kde je dána příslušnost na výběr).
- **Které věci se týká** – označení věci podle právního důvodu žaloby (např. zrušení a vypořádání spoluvlastnictví), resp. podle rozsahu (výše) nároku (např. o zaplacení 10.000 Kč s příslušenstvím).

- **Podpis žalobce** – může být nahrazen podpisem zmocněnce (otiskem podpisového razítka advokáta, jehož vzor je uložen u soudu) za současného doložení originálu plné moci.
- **Datum** – procesní účinky jsou spojeny až s podáním žaloby u soudu, nikoli jejím sepsáním.
- **Přesné označení účastníků (jejich zástupců)** – fyzická osoba je dostatečně označena jménem, příjmením, bydlištěm, popřípadě rodným číslem; fyzická osoba – podnikatel uvede dále IČO a místo podnikání; advokát jméno, příjmení, označení jako advokát a sídlo kanceláře; obchodní společnost: název (obchodní firma), IČO, sídlo, popř. statutární orgán, resp. jiným pověřený zástupce.
- **Vylíčení rozhodujících skutečností** – rozhodující skutečnosti jsou ty, ze kterých žalobce vyvozuje své žalovaným ohrožené nebo porušené právo. Žalobce však není povinen uvádět právní posouzení tvrzeného skutkového stavu.
- **Označení důkazů** – tato povinnost plyne již ze všeobecné povinnosti důkazní a z toho, že žalobce tíží důkazní břemeno vztahující se ke skutečnostem, které tvrdí; navrhované důkazní prostředky se mají vztahovat ke všem jednotlivým tvrzeným skutečnostem (nemusí se vztahovat ke skutečnostem, které není třeba dokazovat, ani k právním domněnkám). Za důkaz mohou sloužit všechny prostředky, jimiž lze zjistit stav věci, např. výpověď svědků (v případě, že se provádí výslech fyzické osoby, která byla statutárním orgánem nebo členem statutárního orgánu právnické osoby a má vypovídat o okolnostech, které nastaly ohledně této právnické osoby v minulosti, kdy u něj vykonávala funkci statutárního orgánu, vyslechnuta o okolnostech, které nastaly při výkonu této funkce, má postavení účastníka řízení) či znalecký posudek (jestliže znalecký posudek předložený účastníkem řízení má všechny zákonem požadované náležitosti a obsahuje doložku znalce o tom, že si je vědom následků vědomě nepravdivého znaleckého posudku, postupuje se při provádění tohoto znaleckého posudku stejně, jako by se jednalo o znalecký posudek vyžádaný soudem).
- **Žalobní petit** (žalobní návrh) – musí být z něj patrné, čeho se žalobce domáhá; žalobce jím vyjadřuje svůj požadavek vůči žalovanému tak, aby v něm byl jednoznačně a určitě ohraničen předmět řízení, jehož rámec soud zásadně nesmí překročit, např. *„Žalovaný je povinen zaplatit žalovanému částku ve výši 50.000 Kč s úrokem z prodlení z této částky ve výši 8,05 % ročně od 1. 1. 2016 do zaplacení, to vše do tří dnů od právní moci tohoto výroku rozsudku.“*

12.4 Zvláštní řízení soudní

Zákon o zvláštních řízeních soudních **přímo nedefinuje pojem sporné a nesporné řízení**, ale lze říct, že právní odborníci považují za nesporná řízení ta civilní řízení, jejichž cílem je úprava poměrů účastníků, kteří v rámci řízení nemají postavení vzájemných odpůrců; nejde v nich o řešení sporu. Jak již bylo uvedeno výše, řízení, která jsou speciálně upravována zákonem o zvláštních řízeních soudních, jsou vymezena taxativně, tudíž nelze pod tento výčet zařadit řízení, které se účastníkově „zdá“ nesporné.

Od tzv. sporného řízení se nesporné řízení odlišuje několika znaky, kdy jedním z nich je výrazný zájem státu na jeho právní úpravě, a ten se projevuje ve zvýšené ingerenci státu do tohoto druhu civilního procesu (např. **vstup státního zastupitelství nebo orgánu sociálně-právní ochrany dětí do řízení**) a dále například uplatněním zásad, jejichž aplikace je jinak vyloučena, jelikož by došlo k porušení základních principů civilního (sporného) řízení. Jedná se zejména o **zásady ofi- ciality** (oproti *zásadě dispozitivní* to znamená, že jedná z úřední povinnosti). Řízení musí zahájit i bez návrhu, jestliže se hodnověrně dozví, že vznikla jeho potřeba. „Pánem sporu“ není žádný z účastníků, ale soud musí v řízení pokračovat, dokud není dosaženo jeho účelu (např. souladu

zápisu v obchodním rejstříku se skutečným stavem). **Zásada vyhledávací** (neboli *zásada inkvi-ziční*, oproti *zásadě projednací*) znamená, že soud může provádět takové důkazy, které uzná za potřebné. Není přitom vázán návrhy účastníků. Specifikem také je, že účastníci nejsou v řízení označováni jako žalobce a žalovaný, ale např. jako **manžel a manželka, navrhovatel a odpůrce** atd. Většina rozhodnutí soudu má také konstitutivní účinek, jinými slovy zakládají právní poměry nebo ukládají právní povinnosti, např. manželství se rozvádí, otec je povinen hradit výživné.

Dalším rozdílem je, že v řízeních, která **je možné zahájit i bez návrhu, a v řízeních ve statusových věcech manželských a partnerských, v řízeních o nezletilých dětech nemá žádný z účastníků právo na náhradu nákladů řízení podle výsledku řízení**. Nicméně náhradu nákladů řízení lze přiznat, odůvodňují-li to okolnosti případu. Skončí-li zvláštní řízení soudem schválenou dohodou o předmětu řízení, nese si každý z účastníků své náklady řízení sám (např. dohoda o péči a výživě nezletilých dětí).

V rámci nesporných řízení se také **neuplatňuje tzv. koncentrace řízení**, kdy je nezbytné všechna tvrzení a důkazy předložit soudu do skončení prvního jednání ve věci. Toto specifikum se uplatňuje také v odvolacím řízení, ve kterém mohou být uváděny nové skutečnosti a důkazy, které nebyly uplatněny před soudem prvního stupně. K novým skutečnostem nebo důkazům odvolací soud přihlédne, i když nebyly uplatněny. Navíc, bylo-li řízení možné zahájit i bez návrhu, odvolací soud není vázán mezemi, ve kterých se odvolatel domáhá přezkoumání rozhodnutí. Zároveň rozhodnutí lze přezkoumat i tehdy, pokud nebyl v odvolání ani přes výzvu odvolací důvod uplatněn.

ZŘS také vymezuje, u kterých řízení a za jakých podmínek lze využít mimořádné opravné prostředky. V každém případě však platí, že pokud není dovolání u určitého řízení přípustné, účastník může vždy podat ústavní stížnost, a to do dvou měsíců od doručení rozhodnutí odvolacího soudu.

Soudní poplatky u těchto řízení buď nejsou žádné (není zpoplatněno řízení o dětech), nebo jsou relativně nízké.

12.5 Vybrané procesní instituty související s řízením

12.5.1 Předběžná opatření

Zpracování komplexní právní úpravy zahrnuje oblast ZŘS, OSŘ, OZ, judikátů ÚS, NS, publikovaných rozhodnutí soudů nižších stupňů, shrnutí právní úpravy dané problematiky, zahrnující komplexní právní úpravu z hlediska rozčlenění právní úpravy a druhů předběžných opatření, se zaměřením na shodné a rozdílné prvky charakteristiky právní úpravy jednotlivých druhů předběžných opatření. **Predběžné opatření představuje vážný zásah do práv nezletilého dítěte i rodiče. Jedná se o mimořádný institut, jehož využití musí být řádně zvažováno jak ze strany OSPOD, který podává návrh, tak ze strany soudu, který o návrhu rozhoduje.** Jedná se o institut předběžný, dočasný a zatímní. **Využitím tohoto mimořádného institutu nelze předjímat tak konečné rozhodnutí ve věci samé.**

12.5.2 Členění předběžných opatření

Vydávání předběžných opatření:

- a) je upraveno **v obecné rovině zákonem č. 99/1963 Sb.**, občanský soudní řád, v platném znění (dále jen OSŘ), kde je tato problematika zahrnuta v části II. Činnost soudu před zahájením řízení, hlava II. Předběžná opatření a zajištění důkazu, konkrétně v ust. **§ 74–78g OSŘ;**

b) dále je možné využít úpravu speciální, která se týká nesporných řízení a je upravena **zákonem č. 292/2013 Sb.**, o zvláštních řízeních soudních (dále jen ZŘS), kde je vydávání **předběžných opatření upraveno:**

- v § 400–414 ZŘS ve vztahu k ochraně proti domácímu násilí,
- v ust. § 452–456 ZŘS ve věci předběžných opatření upravujících poměry dítěte.

Vydávají se na návrh OSPOD a zkoumá se bezprostřední ohrožení života, zdraví a vývoj dítěte, hrozba domácího násilí či podmínky, za kterých lze svěřit dítě do předběžné pěstounské péče před případným osvojením. K takovým předběžným opatřením lze zařadit i předběžná opatření, kde je dítě rodiči odnímáno.

Při zpracování návrhu na vydání předběžného opatření je nutné se zaměřit na prokázání tvrzení, která osvědčují: proč je třeba zatímne upravit poměry k nezletilému a z jakého důvodu je třeba tyto poměry upravit určitým způsobem (konkrétní podmínky), který navrhovatel uvádí. V těchto směrech musí dojít k vylíčení rozhodných skutečností. Pokud jde o předběžné opatření podané před zahájením řízení ve věci samé, musí z něj být patrné také to, jakou žalobu či návrh hodlá žalobce či navrhovatel po vyhovujícím usnesení následně podat.

O návrhu se rozhoduje bez slyšení účastníků bezodkladně, pokud hrozí nebezpečí z prodlení, jinak až do uplynutí 7 dnů poté, co byl návrh podán. Pro vydání předběžného opatření je rozhodující stav v době, kdy je vyhlášeno usnesení.

- 1) návrh na prosté předběžné opatření dle ust. § 76 OSŘ (lhůta pro rozhodnutí nejpozději do 7 dnů);
- 2) návrh na speciální předběžné opatření dle ust. § 452 ZŘS k zajištění ochrany nezletilého dítěte v kritické situaci (lhůta pro rozhodnutí nejpozději do 24 hodin);
- 3) návrh na speciální předběžné opatření podle ustanovení § 400 ZŘS k zajištění ochrany před „domácím násilím“, které lze vztáhnout i k dětem (lhůta pro rozhodnutí nejpozději do 48 hodin).

Při rozhodování o návrhu na vydání předběžného opatření se soud řídí určitými pravidly, musí být splněny předpoklady pro vydání předběžného opatření a musí být zřejmá nezbytně nutná zatímní úprava poměrů. **Je nutné rozlišovat vydání a vyhlášení předběžného opatření. Institut vyhlášení předběžného opatření, což není fakticky spojeno s jeho vydáním, ale jedná se o faktické oznámení rozhodnutí o předběžném opatření povinnému, zpravidla na místě samém.** Návrh v tomto případě musí obsahovat nejen obecné, ale také zvláštní náležitosti a dále také vylíčení skutečností, v čem navrhovatel spatřuje nutnost faktického a většinou okamžitého oznámení předběžného opatření povinnému. **Vykonatelnost a závaznost předběžného opatření** jsou velmi důležitými vlastnostmi předběžného opatření, které umožňují, aby v předběžném opatření stanovené povinnosti v situaci, že povinný nesplní povinnosti stanovené v předběžném opatření dobrovolně, mohly být na povinném vynuceny.

Zánik předběžného opatření vyjadřuje především zatímní a dočasný charakter předběžného opatření. Právní úprava trvání a zániku předběžného opatření je uvedena v § 77 OSŘ, kde je stanoveno, že předběžné opatření zanikne, **nepodal-li navrhovatel v zákonné lhůtě nebo ve lhůtě stanovené soudem návrh na zahájení řízení.** Dalším případem zániku předběžného opatření je situace, kdy **nebylo návrhu ve věci samé vyhověno.** Pokud byl návrh zamítnut, automaticky zaniká i předběžné opatření. Rovněž dojde k zániku předběžného opatření v situaci, kdy **bylo návrhu vyhověno a uplynula lhůta patnáct dnů od vykonatelnosti rozhodnutí ve věci.** Posledním důvodem zániku předběžného opatření je situace, kdy **uplynula určená doba, po kterou mělo trvat.**

12.5.3 Speciální předběžná opatření dle ZŘS

Dle ustanovení § 12 odst. 1 ZŘS umožňuje soudu v tzv. beznávrhových řízeních nařídit i předběžné opatření i bez jakéhokoliv návrhu, tedy nutně nemusí podat návrh jen OSPOD, dokonce je k tomu v rámci uplatnění vyšetřovací zásady povinen, pokud se vyskytne situace, kdy bude nutné nařídit předběžné opatření ve věci péče o nezletilé děti i bez návrhu OSPOD. Dle ust. § 1 odst. 2, 3 ZŘS je v souvislosti s předběžným opatřením povoleno podpůrné užití občanského soudního řádu, který upravuje v ust. § 76 OSŘ demonstrativní výčet případů, kdy soud může uložit povinnost i jiné osobě, než je účastník řízení. K rozhodnutí o návrhu na předběžné opatření je příslušný obecný soud navrhovatele.

Přehled předběžných opatření ve věcech péče o nezletilé děti		
Typ předběžného opatření	Obsahová charakteristika institutu	Ustanovení
speciální předběžné opatření	umístění dítěte ve vhodném prostředí na návrh OSPOD	§ 452 odst. 1 ZŘS
běžné předběžné opatření	odevzdání dítěte do péče druhého rodiče nebo třetí osoby bez návrhu	§ 76 odst. 1 OSŘ
běžné předběžné opatření	odevzdání dítěte do péče druhého rodiče nebo třetí osoby na návrhu	§ 76 odst. 1 OSŘ
běžné předběžné opatření	placení výživného v nezbytné míře bez návrhu	§ 76 odst. 1 písm. a) OSŘ
běžné předběžné opatření	placení výživného v nezbytné míře na návrh	§ 76 odst. 1 písm. a) OSŘ

12.5.4 Podjatost

Právní úprava řešení námítky podjatosti je v obecné rovině upravena v ust. § 14 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, v platném znění (dále jen SŘ), dále pak Stanoviskem Ministerstva práce a sociálních věcí k vyřizování námitek podjatosti vůči zaměstnanci orgánu sociálně-právní ochrany dětí ze dne 20. 2. 2012 čj. 2012/15432-214. Každý má právo obracet se na správní orgán se svými podněty, jejichž forma není právně upravena. Lze hovořit o neformálních úkonech, pro které správní řád **nevyžaduje žádné formální ani obsahové náležitosti**.

Stížnost

Právní ukotvení stížnosti je upraveno v ust. § 175 odst. 1 SŘ, kde je uvedeno: „*Dotčené osoby mají právo obracet se na správní orgány se stížnostmi proti nevhodnému chování úředních osob nebo proti postupu správního orgánu, neposkytuje-li tento zákon jiný prostředek ochrany.*“ Stížnost může směřovat jednak **proti postupu správního orgánu**, jednak **proti nevhodnému chování úředníka**. Pokud je stížnost důvodná zcela či zčásti, je **správní orgán povinen přijmout opatření k nápravě**. Principem chráněným zákonnou úpravou podjatosti úředníků je zachování objektivitu a nestrannosti v rozhodovací činnosti správních orgánů, posílení důvěry ve správnost rozhodování, naplnění zásady materiální pravdy, naplnění zásady zákonnosti a naplnění zásady rovnosti účastníků řízení. Při posuzování případné podjatosti je nutné mít na paměti, že **předním hlediskem při práci OSPOD je ochrana zájmů a blaha dítě, nikoliv ochrana zájmů rodičů či jiných osob**. **Definice podjaté osoby:** Právní úprava je zakotvena v ust. § 14 odst. 1, SŘ, kde je uvedeno: „*Každá osoba bezprostředně se podílející na výkonu pravomoci správního orgánu (dále jen „úřední osoba“), o níž lze důvodně předpokládat, že má s ohledem na svůj poměr k věci, k účastníkům řízení nebo jejich zástupcům takový zájem na výsledku řízení, pro nějž lze pochybovat o její nepodjatosti, je vyloučena ze všech úkonů v řízení, při jejichž provádění by mohla výsledek řízení ovlivnit.*“ **Námítka podjatosti vznesená účastníkem řízení** je upravena v ust. § 14 odst. 2, SŘ: „*Účastník řízení může namítat podjatost úřední osoby, jakmile se o ní dozví. K námitce se nepřihlédne, pokud účastník řízení o důvodu vyloučení prokazatelně věděl, ale bez zbytečného*

**OBECNÉ PŘEDBĚŽNÉ OPATŘENÍ
§ 76 OSŘ**

- lhůta pro rozhodnutí **max. do 7 dnů**
 - vyličení rozhodných skutečností nutnosti zatímně upravit poměry uvedeným způsobem
 - **náležitosti:**
 - a) obecné § 42 odst. 4 OSŘ
 - b) speciální § 75 odst. 2 OSŘ
 - c) vést žalobu, kterou chce žalobce podat
 - d) připojit konečný návrh (petič) jak má soud rozhodnout
 - e) připojit k návrhu listinné důkazy
 - **rozhodný je obsah návrhu a ne formální podoba**
 - **návrh nelze doplňovat**
 - **rozhoduje se bez slyšení účastníků bezodkladně**
 - **rozhodující stav v době, kdy je vyhlášeno usnesením**
 - **důležitá je obsahová jasnost a přesvědčivost návrhu**
 - **Druhy:** uložit povinnost jiné osobě (odevzdání dítěte do péče jiné osoby)
- uložit, aby něco vykonal, něčeho se zdržel a něco snášel
- návrh mohou podat rodiče, prarodiče, pěstoun, OSPOD.
 - **vykonatelné je vyhlášením**
 - **závazný pro všechny**

**PŘEDBĚŽNÁ OPATŘENÍ K OCHRANĚ
PROTI DOMÁCÍMU NÁSILÍ
§ 400 - 414 ZŘ S**

- lhůta pro rozhodnutí **24 hodin**
- vyličení skutečností, v čem se spatřuje nutnost
- **okamžitého oznámení opatření povinnému**
- **náležitosti návrhu:**
 - a) obecné § 42 OSŘ
 - b) zvláštní § 403 ZŘ S
 - c) **naplňenost znaků domácího násilí**
- **návrh může podat OSPOD, rodinný příslušník i nezletilé dítě**
- **možnost doplnění návrhu ve stanovené lhůtě**
- **vykonatelné je vydáním rozhodnutí**
- **platnost 1 měsíc od vykonatelnosti**
- **možnost prodloužit**
- **závaznost:** a) pro účastníky řízení
b) pro všechny orgány

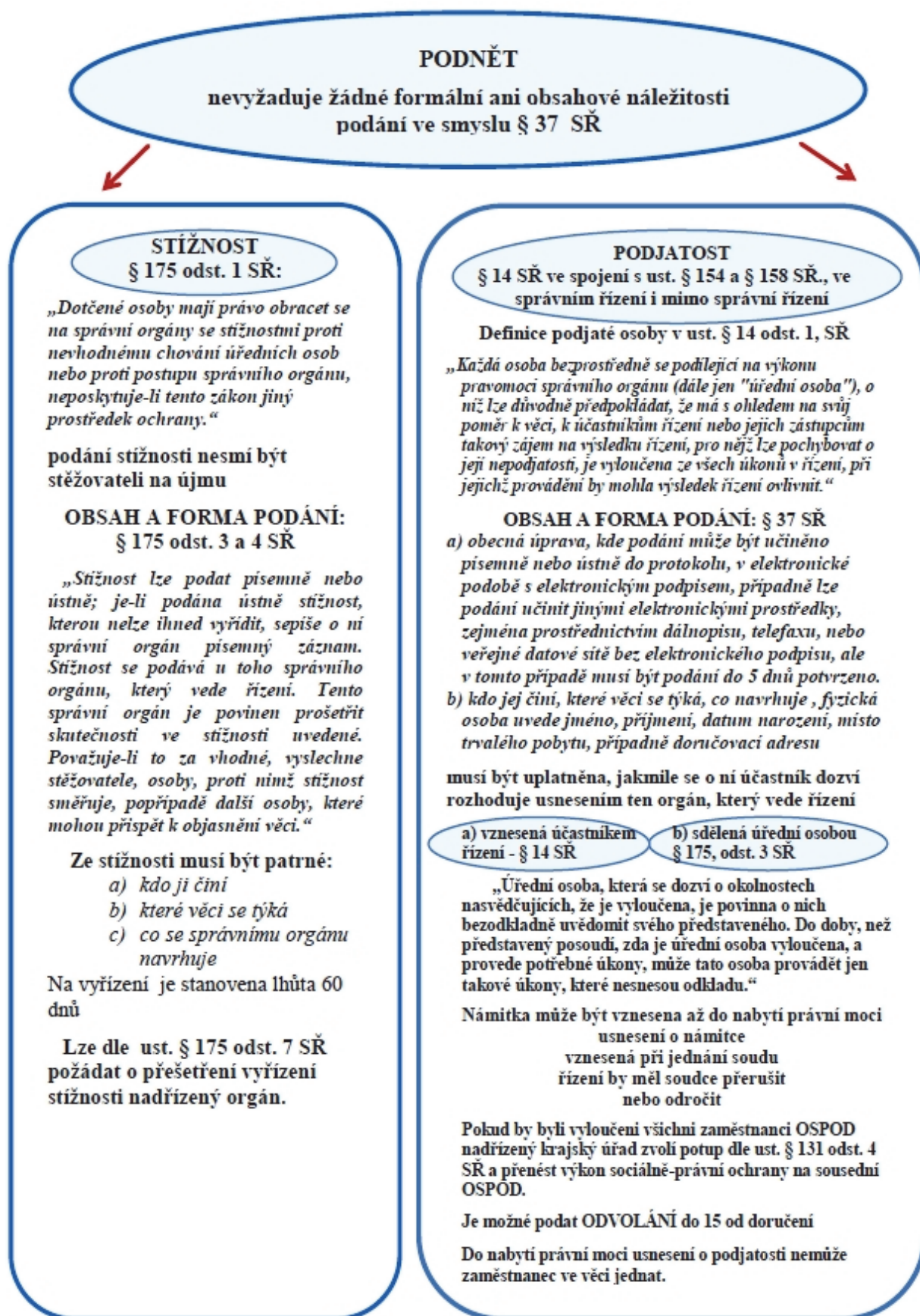
PŘEDBĚŽNÁ OPATŘENÍ
institut předběžný, dočasný a zatímni
nelze jim předjímat konečné rozhodnutí ve věci samé
jedná se bez nařízení jednání, pro přijetí návrhu je důležité
vyjádření nezbytné nutnosti zatímni úpravy

**PŘEDBĚŽNÉ OPATŘENÍ VYHLAŠOVANÉ
§ 76c OSŘ**

- vyhlášováno soudcem na místě samém
- účelem je bezodkladně seznámit povinného
- s obsahem rozhodnutí
- lhůta pro rozhodnutí **max. do 7 dnů**
- vyličení skutečností, v čem se spatřuje nutnost
- **okamžitého oznámení opatření povinnému**
- **náležitosti návrhu:** a) obecné § 42 OSŘ
b) speciální § 75 ZŘ S
- **vykonatelné je vyhlášením**
- **závaznost:**
 - a) pro účastníky řízení
 - b) pro ty, jimž je stanovena povinnost
 - c) pro všechny orgány

**PŘEDBĚŽNÁ OPATŘENÍ UPRAVUJÍCÍ
POMĚRY DÍTĚTE
§ 452 – 456 ZŘS**

- lhůta pro rozhodnutí **24 hodin**
- **důvody vydání:** nedostatek řádné péče, možnost narušení normálního vývoje
- vyličení skutečností, v čem je nutnost
- **předběžně upravit poměry**
- **náležitosti návrhu:** a) obecné § 42 OSŘ
b) zvláštní § 454 ZŘ S
- **návrh může podat pouze OSPOD**
- **nemožnost doplnění návrhu**
- **vykonatelné je vydáním rozhodnutí**
- **platnost 1 měsíc od vykonatelnosti možnost prodloužit**
- **závaznost: pro všechny**

odkladu námitku neuplatnil. O námitce rozhodne bezodkladně usnesením služebně nadřízený úřední osoba nebo ten, kdo má obdobné postavení (dále jen „představený“). **Námitka podjatosti sdělená úřední osobou** – může uplatnit také přímo sám sociální pracovník dle ust. § 175 odst. 3 SŘ, kde je stanoveno: „Úřední osoba, která se dozví o okolnostech nasvědčujících, že je vyloučena, je povinna o nich bezodkladně uvědomit svého představeného. Do doby, než představený posoudí, zda je úřední osoba vyloučena, a provede potřebné úkony, může tato osoba provádět jen takové úkony, které nesnesou odkladu.“ **Námitka podjatosti vznesená při soudním řízení účastníkem řízení**, kdy příslušný OSPOD je soudem jmenován kolizním opatrovníkem v daném soudním řízení – soud nepřerušuje řízení, ale odkáže účastníka řízení na OSPOD. Pokud se námitka potvrdí, OSPOD vyšle jiného zaměstnance. Soud neustanovuje **kolizním opatrovníkem** konkrétního sociálního pracovníka, nýbrž **věcně a místně příslušný OSPOD**, kterým je dle ust. § 17 písm. a) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění **pověřený obecní úřad obce s rozšířenou působností**.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Definujte rozdíly mezi ZŘS a OSŘ.
2. Jaké náležitosti obsahuje návrh k soudu (žaloba)?
3. Jaké druhy předběžných opatření znáte?
4. Co je to podjatost a jaké formy podjatosti znáte?

Použitá a doporučená literatura

1. Borská, J. (2017). Problémy rozdílné místní příslušnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) a soudů v rámci zajištění ochrany práv nezletilých dětí. *Kontakt* 19(1): 53–61. DOI: 10.1016/j.kontakt.2017.01.003.
2. Business info (2018). Czech Trade. [online] [cit. 2018-11-10]. Dostupné z: https://www.businessinfo.cz/app/content/images/Infografika/OPU/080730_opu_osr_rizeni.gif
3. Jirsa, J., Doležal, M., Vančurová, K., a kol. (2014). *Občanské soudní řízení soudcovský komentář*, Kniha II. § 79–180 občanského soudního řádu (podle stavu k 1. 4. 2014). Havlíček Brain Team, 616 s.
4. Jirsa, J., Kovářová, D., Havlíček, K., Charvát, P., a kol. (2015). *Občanské soudní řízení soudcovský komentář*, Kniha III. Zvláštní řízení soudní (podle stavu k 1. 4. 2014). Havlíček Brain Team, 1079 s.
5. Macela, M., a kol. (2015). *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 219 s.
6. Novotná, V., Burdová, E., Reidlová Jurková, J. (2015). *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem*. Praha: ANAG, 798 s.
7. *Základy občanského soudního řízení* (2016). [online] [cit. 2018-11-8]. Dostupné z: <https://www.businessinfo.cz/cs/clanky/zaklady-obcanskeho-soudniho-rizeni-ppbi-50763.html#!&chapter=4>
8. Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád. In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 56/1963, s. 383–428.
9. Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád. In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 174/2004, s. 9782–9827.
10. Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 112/2013, s. 3186–3256.

LIDSKÁ PRÁVA A DILEMATA V SOCIÁLNÍ PRÁCI VE VZTAHU K ŘÍZENÍ LIDSKÝCH ZDROJŮ

Jana Borská, Jana Stejskalová, Jitka Vacková

Vydavatel: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Zdravotně sociální fakulta

Sazba a jazyková redakce: Zuzana Straková

Tisk: Typodesign, s. r. o., České Budějovice

1. vydání 2019

126 stran

ISBN 978-80-7394-757-6